

T.C
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'ÂNÎ DEĞERLER AÇISINDAN NİHİLİZM
ELEŞTİRİSİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Osman BİLEN

Danışman
Doç. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR

Yüksek Lisans Tezi

Mayıs 2016

ŞIRNAK

T.C
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'ÂNÎ DEĞERLER AÇISINDAN NİHİLİZM
ELEŞTİRİSİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Osman BİLEN

Danışman
Doç. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR

Yüksek Lisans Tezi

Mayıs 2016

ŞIRNAK

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan
Osman BİLEN

TEZ YAZIM KLAVUZUNA UYGUNLUK

“Kur’ânî Değerler Açısından Nihilizm Eleştirisi” adlı Yüksek Lisans tezi, Şırnak

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuz'una uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Osman BİLEN

Danışman

Doç. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR

Doç. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR danışmanlığında Osman BİLEN tarafından hazırlanan “**Kur’âni Değerler Açısından Nihilizm Eleştirisi** ” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** Tezi olarak kabul edilmiştir.

...../...../.....

JÜRİ İMZA

Danışman :.....

Üye :.....

Üye :.....

Üye :.....

Üye :.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ..... tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır

...../...../.....

ÖNSÖZ

İçinde bulunduğumuz yüzyıl teknolojik ve maddi açıdan birçok ilerlemenin yaşandığı yüzyıl olarak tarihe geçmiştir. Bu maddi ilerleme manevi alanda kendini fazla gösterememiştir. İnsanlar teknolojinin yaygın olmadığı dönemlerde bilgiyi edinmeyi ailesinden, öğretmenlerinden ve yakın çevresinden öğrenirdi. Yani etkileyen taraf belliydi. Günümüzde ise internet ve diğer teknolojik ürünler sayesinde insanları her konuda bilgilendiren, yönlendiren farklı iletişim araçları ortaya çıkmıştır. Bu bilgilendirme yolları bir süzgeçten geçmediği için insanları etkileyebiliyor ve değerlerinde, toplumsal kurallarda bir dönüşüme neden oluyor. İnanç ve ahlaki konularda yaygın olan çoğunluğun görüşüne uyma insanın genel bir zaafıdır. Kur'an, bu noktaya dikkat çekerek kötü ve yanlış olanın şaşılacak kadar yaygınlık göstermiş olsa bile, helal ve doğru ile aynı olamayacağını ve bu konuda eşitlemenin sakıncalı olduğunu belirtir. Bu ilkedен hareketle, çalışmamızın gayesi, İnsanların çok duyduğu ama tam olarak ne olduğu konusunda fikri olmayan Nihilizm kavramını Kur'an'ın ortaya koyduğu değerlerle kıyaslayarak, eleştirel bir yaklaşımla irdelemeye çalışmaktır.

Tezimiz giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun önemi, amacı, kapsamı ve metodu anlatılmıştır. Araştırmamızın birinci bölümünde konu ile ilgili kavramsal çerçeve başlığı altında; Kur'an, Değer, Ahlak, Nihilizm, materyalizm kavramlarının hem lügat hem de terim anlamlarına yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Nihilizm ve Tarihçesi, en son olarak da Kur'an-ı Değerler ve Nihilizm Eleştirisi başlığı altında ele alınmıştır. Araştırmamızda temel kaynak Kur'an-ı Kerim olmak üzere tefsirlerden ve diğer önemli kaynaklardan yararlandık.

Öncelikle bizleri yaratan kutsiyet ve büyüklük sahibi Yüce Allah'a acziyetimi bildirerek şükür ve hamd-u senalarda bulunmak istiyorum. Çalışmamın ortaya çıkması sürecinden sonlandırılmasına kadar emek, ilgi ve değerli vakitlerini esirgemeyen danışman hocam olan değerli ilim adamı Doç. Dr. Hamdi Gündoğar hocama çok teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca hayatını bize adayan kıymetli annem Kadriye Bilen ve dualarını daima yanımda hissettiğim çok değerli eşim Hayriye Bilen'e çalışmam esnasında gösterdikleri anlayıştan dolayı teşekkürlerimi sunuyorum.

Osman BİLEN

Mayıs 2016 ŞIRNAK

KUR'ÂNÎ DEĞERLER AÇISINDAN NİHİLİZM ELEŞTİRİSİ

Osman BİLEN

**Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ana Bilim
Dalı, Yüksek Lisans Mayıs,2016**

Danışman: Doç. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR

ÖZET

Tezimizin amacı günümüzde çok farklı anlamlar yüklenen, herkesin kendine göre yorumladığı bir kavram olan ve temelleri 19.yüzyılda atılan Nihilizm kavramının değerleri inkâr eden boyutu üzerinde bir şeyler söylemek ve Nihilizm'in değerleri yok sayan, ötekine gücü nispetinde değer veren, maddiyatçı, ahlakı görmezden gelen nihilist dünya görüşünün, Kur'ân-i değerler bağlamında eleştirisini yapmaktır.

Çalışmamızın temel kaynakları Kur'ân-i Kerim ve tefsir kaynaklarıdır.

Çalışmamız kelim alanı olması hasebiyle ahlak ve nihilizm kavramlarının çalışmanın ana temasından uzaklaşmamak için kendi sınırları çerisinde kalmasına özen gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Nihilizm, Ahlâk, Materyalizm, Değer

NIHILISM CRITIQUE TERMS KORAN VALUES

Osman BİLEN

Şırnak University, Institute of SocialSciences

Şırnak University, Institute of SocialSciences, Essential Islamic Sciences

Supervisor: Doc. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR

ABSTRACT

The aim of the thesis is today everyone interprets the concept in his own way that is loaded with very different meanings and foundations of the 19th century, denying and ignoring the values of the concept of nihilism that ignores the other alues on the size of the strenght to say something to the extend of nihilist critiqe of morality who ignore the Quran is to make values in the context of a word view.

The basic source in preparing our work are the Quran and the sources of tafsir.

The area of our work of teology because it's the study of the concepts of morality and nihilism the main theme has been chosen to stay within their own boundaries to get away while doing our work, our goal is to reveal the subject in an objective way independent of pre-admission and judiciary.

Keywords: Kurân, Nihilism, Materializm, Ethic, Value

İÇİNDEKİLER

KUR'ÂNÎ DEĞERLER AÇISINDAN NİHİLİZM ELEŞTİRİSİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	ii
TEZ YAZIM KLAUZUNA UYGUNLUK SAYFASI.....	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1
1. Çalışmanın Önemi.....	1
2. Çalışmanın Amacı.....	2
3. Çalışmanın Kapsamı ve Metodu.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN VE AHLÂK

1. 1. KUR'ÂN.....	5
1.1.1 Kur'ân'ın Sözlük Anlamı.....	5
1.1.2. Kur'ân'ın Terim Anlamı.....	6
1.2. AHLÂK.....	7
1.2.1. Ahlâk'ın Sözlük Anlamı.....	7
1.2.2. Ahlâk'ın Terim Anlamı.....	8

1.3.1. DEĞER KAVRAMI.....	13
1.3.2. Değerin Sözlük Anlamı.....	13
1.3.3. Değerin Terim Anlamı.....	14
1.4.1.MATERYALİZM.....	18
1.4.2 Materyalizmin Sözlük Anlamı.....	18
1.4.3. Materyalizmin Terim Anlamı.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

NIHİLİZM VE TARİHÇESİ

2.1. Nihilizmin Tanımı ve Çeşitleri.....	22
2.1.1. Burjuva Nihilizmi.....	26
2.1.2. Anarşik Nihilizm.....	27
2.1.3. Memur Kesimin Nihilizmi.....	27
2.1.4. Materyalist Nihilizm.....	27
2.1.5. Ateizm Ağırlıklı Nihilizm.....	28
2.1.6.Akademik Nihilizm.....	28
2.1.7. Despotik Nihilizm.....	28
2.2.1. Nihilizm'in Tarihçesi.....	29
2.3.1. Friedrich Nietzsche ve Nietzsche Nihilizmi.....	34
2.3.1.1.Nietzsche'yi Nihilist Yapan Nedenler.....	40
2.3.1.1.1. Geleneksel Kadim Değerlerin Çöküşü.....	40
2.3.1.1.2. Hıristiyanlık Değerlerinin Eleştirisi.....	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ANİ DEĞERLER VE NIHİLİZM ELEŞTİRİSİ

3.1. Kurân-ı Kerim'e Göre İnsanın Ahlâki Yönü.....	54
3.2. Kur'ân'ın İnsana Verdiği Önem ve İnsanın Görevi.....	54

3.3. İnsanın Bireysel ve Toplumsal Sorumluluğu.....	58
3.4. İnsanın Kendini Kontrol Etme Değeri (İçsel Kontrol).....	61
3.4. Kur'ân'da Geçen Bazı Önemli Değerler.....	62
3.4.1. Bireyi İlgilendiren Değerler.....	63
3.4.1.1. İnanmak (Tapınmak).....	63
3.4.1.2. Aklını Kullanmak.....	67
3.4.1.3. Takva Sahibi Olmak.....	69
3.4.1.4. Allah'ı Hiç Akıldan Çıkarmamak.....	71
3.4.2. Toplumu İlgilendiren Değerler.....	73
3.4.2.1. Adaletli Olmak.....	74
3.4.2.2. İnsanlara Değer Vermek	76
3.4.2.3. Orta Yol İzlemek	79
3.4.2.4. Akrabaları Gözetmek.....	81
SONUÇ.....	85
KAYNAKÇA.....	87
ÖZGEÇMİŞ.....	93

KISALTMALAR

ŞÜ. : Şırnak Üniversitesi

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren, Çevirenler

DİA. : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Ed. : Editör

EÜ. : Erciyes Üniversitesi

Haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazreti

OMU. : On dokuz Mayıs üniversitesi

S. : Sayfa

Ünv. : Üniversite

Yay. : Yayınları, yayınevi, yayıncılık

GİRİŞ

1. Çalışmanın Önemi

21. yüzyılda insanoğlunun bakış açısının ilk çağlara göre değiştiğinin en önemli göstergelerinden birisi, ilk çağda insanoğlunun ilk hedefi; karnını doyurmak ve bir barınağa sahip olmak iken çağdaş dediğimiz modern insanın hedeflerinin tamamen farklı olmasıdır. İçinde yaşadığımız modern dünyada, modern insanın daha fazla sorunlar ortaya koymak suretiyle modern sorunlar diyebileceğimiz daha fazla problemler ortaya çıkardığını söyleyebiliriz. Modern insan kendini anlamayı ve amacını tam olarak netleştirememiştir. Çünkü kendi hakkındaki görüşlerinin kendi doğası ve kendi gerçekliğiyle çeliştiğini, tarihsel ve güncel süreçlerle yanlış ifade etmeye çalıştığının farkında değildir.¹ Modern çağda insanoğlunun algısında dinin ve ahlâkın itibar kaybettiğini, onun yerine maddi değer, servet, zevk², haz, mutlu olma, ünlü olma, bencil olma, ezme gibi ötekini düşünmeyen bir zihniyetin hâkim olduğunu görmekteyiz.

İnsanlığın maddi anlamda yükseliş yaşadığını ancak manevi anlamda bir düşüşe geçtiğini ifade etmek her insanın kabulleneceği ve yanlışlamaya gerek duymadığı bir bilgi olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. Özellikle 21. yüzyıl bilimsel, teknolojik ve toplumsal anlamda 20. yüzyılda temelini attığı birçok gelişme, sorun ve ideolojinin girift olduğu, kavramların birbirine karıştığı bir çağ olarak adlandırılabilir. 21. yüzyıl insanoğlunun hiç bir tarihte görmediği hızlı değişikliklerin yaşandığı bir çağdır. Bu hızdan kastımız değişim ve dönüşümün her alanda hızlı bir şekilde değişiklik göstermesi anlamındadır. Bu yüzyılda özellikle bilgi iletişim(bilişim) teknolojilerinin hızla gelişmesi bizim sosyolojik anlamda fikirlerimizin yaşam tarzlarımızın, toplumsal değerlerimizin hızlı bir şekilde değişmesine neden olmuştur. Öyle ki ortaya çıkan yeni bir fikir, gelişme, olgu daha tartışılmadan yok olabiliyor ya da paradoksal anlamda yeni anlamlar yüklenerek farklı bir mecrada tartışır hale gelebiliyor. İnsanlar basit veya önemli bir nedenden dolayı hızlı bir şekilde bilgi iletişim ve teknoloji araçlarını kullanarak bazen sanal âlemde bazen de kendi gerçek olan yaşam çevrelerinde, ortaya çıkan yeni olguları, olayları kabullenme veya reddetme yoluna giderek farklı sonuçlanabilecek tepkiler

---

¹ Alatlî, Alev (Derleyen), *Battıya Yön Veren Metinler*, Kapadokya Meslek Yüksek Okulu Yayınları, 2010, c. I, s.35.

² Güler, İlhami, *Kur'ân'ın Ahlâk Metâfiziği*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2013, s.127.

gösterebiliyorlar. Basit bir sembol, marka veya imge bir toplumu harekete geçirebiliyor. Ortaya çıkan bu yeni değişimler, farklılıklar, ideolojiler, yeri geldiğinde dirençle karşılaşılıyor veya özgürlük, yenilik bağlamında ele alınarak toplumun bir kesimi tarafından kabul ediliyor. Bu dönüşüm doğal olarak insanların toplumsal yargı ve değerlerinde de bir değişime dönüşüme neden olabiliyor. Çalışmamızın önemi burada ortaya çıkıyor. Günümüzde çok farklı anlamlar yüklenen, herkesin kendine göre yorumladığı bir kavram olan ve temelleri 19.yüzyılda atılan Nihilizm kavramının değerleri inkâr eden ve yok sayan boyutu üzerinde bir şey söylemenin gerekliliği bizim için bu çalışmanın önemini ortaya çıkarmıştır. İslam'ın referansı olan Kur'an-ı Kerim'in ortaya koyduğu bireyi ve toplumu ilgilendiren ahlaki ilkelerin günümüzde yaşanan haksızlıklara, adaletsizliklere ve egoizme karşı nasıl bir reçete sunduğunu çalışmamızda göstermeye çalışacağız.

Nihilist bakış açısının sonucunda ortaya çıkan değerleri yok sayan, ötekine gücü nispetinde değer veren, maddiyatçı, zevki esas alan, ahlaki görmezden gelen ve günümüz inkârcı kelâmi problemlerden biri olan nihilizm anlayışının, Kuran-i değerler bağlamında değerlendirilmesinin bir zaruret olduğu tespitiyle çalışmamızın ortaya konulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çünkü günümüz sorunlarını konu edinen bir ilahiyat çalışmasını bu konu üzerinde irdelemek pratik hayatımız açısından önem arz etmektedir.

2. Çalışmanın Amacı

Tezimizin konusu; "Kur'ân-i Değerler Açısından Nihilizm Eleştirisi", başlığından anlaşılacağı gibi Kur'ân'ın ortaya koyduğu ahlaki ilkeler çerçevesinde, değerleri (ahlâk ilkeleri) yok sayan Nihilizm anlayışının Kur'ân penceresinden eleştirisini yapmaktır. Ahlak hem birey hem de toplum için önemlidir. Toplumlar ve toplumu meydana getiren fertler ahlâk ve hukuk müeyyideleri aracılığıyla ilişkilerini düzenlerler. Ahlâk'ın bozuk olduğu toplumlarda bireyler huzursuzluk yaratırlar ve bu huzursuzluk toplumları da huzursuzluğa sevk eder.³ Toplumun huzurunu sağlayan ve toplumu bir arada tutan daha çok manevi olan ahlâk ilkelerinin ne kadar hayati olduğu ortaya çıkıyor. İslâmın merkezini oluşturan Kur'ân, İslam dinin kaynağıdır." İslam, insanları mutlu olmaları ve yaratıcıya en güzel tarzda kulluk yapabilmeleri için yüce

---

³ Abacı, Fatma Yılmaz, *Kurân Kıssalarının Ahlaki Boyutu* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniv Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 6.

Allah'ın seçtiği güzide insan peygamber vasıtasıyla insanlığa gönderdiği ilahi mesajdır. Bu ilahi çağrının hedefi, doğrudan doğruya güzel ahlaka sahip mutlu insandır. Mutlu insanların meydana getirdiği topluluk da aynı şekilde mesut ve bahtiyar bir cemiyet olacaktır. Bunun için insanlara mutlu olmanın yollarını göstermek ve bu hususta onları bilgilendirmek icap etmektedir. İnsanlar yaratılış, huy ve kültür itibariyle farklıdır. Ancak belli değerler etrafında birleşebilirler. Ortak ve evrensel bir paydada birleşmek için, toplumu oluşturan farklı bireylerin mutlak iyinin ve güzelin ne olduğunun bilmesine ihtiyaç vardır. Aksi takdirde, herkese ve her millete göre değişen iyi ve güzel telâkkisi, ayrılıkların ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Bundan dolayıdır ki, cihanşümül nitelikte bir iyi ve güzel davranış şeklinin belirlenmesi icap etmektedir. Yüce Allah, insan tabiatına en uygun olan bu en iyi ve en güzel davranış şekillerini ilahi emirler manzumesi olarak Kurân-ı Kerim'de belirtmiştir. Böylece ilâhi emirler, İslâm ahlâkında ana kuralları teşkil etmişlerdir. Bu açıdan İslâm ahlâkı, bir görev ahlâkı olduğu kadar aynı zamanda bu özelliği itibariyle kuralcı bir ahlâktır."⁴

İnanç ve ahlâki konularda insanlar genel olarak uyulması gereken kuralların herkes tarafından aynı anlamda algılanması gerektiğini anlar. Yaygın olan inanç, ahlak kurallarının geçerliliği konusunda da kendini göstermektedir. Bu konuda bir mahalle baskısı olduğu anlamına da gelebilir. Ancak Kur'ân bu konuya dikkat çekerek, kötü ve yanlış olanın yaygın bir şekilde toplum tarafından benimsenmiş olsa bile, doğru ve iyi (helal) olanla eşit olmayacağını dile getirir. Bu durumun sakınılması gereken önemde olduğu ilkesini koyar.⁵

Günümüzde sekülerleşen dünyaya ve farklı kültürlerdeki toplumlara baktığımızda, ahlaki yozlaşma, güçlünün güçsüzü ezdiği, inançlarından dolayı insanların diri diri yakıldığı, ötekine yaşam hakkı tanımayan, para, maddi güç ve pragmatist tarafgirliğin yaygın olduğu, adaletsizliğin şiar olduğu, evrensel ilkelere vazgeçildiği, manevi anlamda içi boşaltılmış bir hayatın bize doğruymuş gibi algılatılmaya çalışıldığına nihilist (nemelazımcı) bir yaşama şahit oluyoruz. Bu yanlış eleştirerek dikkat çekmek ve bu yanlış fikirlerin yerine doğru olana Kur'ân perspektifinden odaklanmak, çalışmamızın amacını kapsamaktadır.

3. Çalışmanın Kapsamı ve Metodu

⁴ Altıntaş, Hayrâni, *İslam Ahlâkı (Ders Notları)*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1996, s. 1.

⁵ Güler, İlhami, *İman Ahlâk İlişkisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010, s. 65.

Tezimizin adı Kur'ân-i Değerler Açısından Nihilizm Eleştirisidir. Tezimizi hazırlarken konumuzun adından da anlaşıldığı üzere temel kaynak Kurân-ı Kerim'dir.

Konumuzu araştırırken Kur'ân-i Değerlerden kastımız, Kurân'ın ortaya koyduğu ahlâk ilkeleri kastedilmektedir. Kavram olarak değerden kastımız ahlak ilkesi olacaktır. Yerine göre bu iki kavram aynı anlamda kullanılacaktır. Birinci öncelik olarak Kur'ân'da geçen ahlak ilkelerine tefsir penceresinden bakılacaktır. Daha sonra ilgili yazılmış kitap ve kaynaklardan faydalanılacaktır. Konumuz ile ilgili yapılmış çalışmalardan da yararlanılacaktır.

Ayetlerin mealleri verilirken komisyon tarafından hazırlanan Türkiye Diyanet Vakfı yayını olan Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlinden faydalanılacaktır.

Nihilizm kavramının birçok boyutu ve tanımı vardır. Biz çalışmamızda Nihilizm'in değerleri yok sayan yönünü, yani ahlâk kavramını reddeden ve ahlâkı tanımayan boyutu üzerinde duracağız. İslam inancının ahlâki değerlere yüklediği anlamla kıyaslayarak bir sonuca varmaya çalışacağız. Bunun için öncelikle Nihilizm kavramının ne anlama geldiğini Kurân'ın insanın ahlâki yönüne nasıl bir anlam yüklediğini anlatmaya çalışacağız. Metodumuz Nihilizm kavramını ve Kurân'a göre insanın ahlâk boyutunu (kuran-i değerler) kaynaklardan, Kur'ân merkezli bir çerçeveden ve özellikle klasik tefsir kaynaklarını referans göstererek irdelemeye çalışacağız. Bunun yanında konu ile ilgili yapılmış diğer çalışmalardan da faydalanacağız. Çalışmamız kelim alanı olması hasebiyle ahlak ve nihilizm kavramlarının çalışmanın ana temasından uzaklaşmamak için kendi sınırları içerisinde kalmasına özen gösterilecektir.

Tezimiz giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun önemi, amacı, kapsamı ve metodu anlatılmıştır. Araştırmamızın birinci bölümünde konu ile ilgili kavramsal çerçeve başlığı altında; Kur'ân, Değer, Ahlâk, Nihilizm, Materyalizm kavramlarının hem lügat hem de terim anlamlarına yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Nihilizm ve Tarihçesi, en son olarak da Kurân-î Değerler ve Nihilizm Eleştirisi başlığı altında ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN VE AHLÂK

1.1. KURÂN

1.1.1. Kurân'ın Sözlük Anlamı

Kurân kelimesinin kökünün nerden türediği ile ilgili çok farklı görüşler vardır. İmam Şafii'den rivayet edilen ve başka âlimlerinde bu konuda ittifak ettiği birinci görüşe göre kelime harf-i ta'rifli olarak "el kurân" (القرآن) şeklindedir. Kara'e (قرا) fiilinden türememiştir. Allah tarafından Tevrat ve İncil'e verildiği gibi son din için gönderilen kitaba verilen isimdir.⁶ "Ebü'l Hasan el-Eş'ari ile birlikte başka bir grup âlime göre kelime *karn* kökünden türemiştir ve bir şeyi diğer bir şeye yaklaştırmak, katmak anlamında kullanılır."⁷

Elmalılı Muhammed Hamdi ve Muhammed Tahir b Âşur gibi çağdaş ilim ve tefsir âlimlerine göre; "el-kurân isminin "kara'e fiilinden türeyen hemzeli bir kelime olduğu fikrini savunur. Ancak bunlar arasında da "kara'e fiilinin masdarlarına göre "okumak", "toplamak" ve "açıklamak" anlamlarından hangisini tam olarak ifade ettiği hususunda farklı görüşler vardır.⁸ "Cevherî, Râgıb el-İsfahâni, İbn Attıyye el-Endelûsî gibi bir çok alim ise kelimenin "okumak" (kıraat,tilavet) manasına gelen "kara'e" fiilinden isim olduğunu söyler. İslam vahyinin "ikrâ" (oku) buyruğu ile başlaması Kur'an'da "kara'e" kökünün "okuma" anlamında on yedi yerde kullanılması ve Kur'an'ın çok okunması tavsiye edilen bir kitap olması gibi sebepler dikkate alındığında Kur'an isminin "okumak" anlamına gelen "kara'e "fiilinden türediğini kabul etmek daha doğru görünmektedir."⁹ Bu yüzden el- Kur'an kelimesinin okunan metin anlamına geldiğini söylemek yerinde olacaktır.¹⁰

1.1.2. Kur'an'ın Terim Anlamı

"Kur'an Allah tarafından Cebrail aracılığıyla, mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz Muhammed'e indirilen, mushafklar da yazılan, tevatürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fatiha suresi ile başlayıp Nas suresi ile biten, başkalarının benzerini getirmekten aciz kaldığı Arapça mûciz bir kelimadır."¹¹

⁶ Apaydın, Yunus, "Kur'an maddesi" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.26, s.383.

⁷ Apaydın, a.g.e., c.26, s.383.

⁸ Apaydın, a.g.e., c.26, s.383.

⁹ Apaydın, a.g.e., c.26,s.383.

¹⁰ Gündüz, Şinasi, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, s. 37

¹¹ Apaydın, a.g.e., c.26, s.383.

İslam'ın en temel referansı ve başvuru kaynağı olan Kur'an-ı Kerim Hz Muhammed aracılığıyla insanlara iletilen ilahi mesajlar bütünüdür. Kur'an İslam'ın merkezini oluşturmaktadır. Konusu itibariyle hayat, ölüm, doğa, doğru, yanlış, yaratılmışların sınırlılıkları, insanın sorumluluğunu, sonsuzluk ve sorumluluk gibi farklı temaları içerir.¹² Ancak bütün bu farklı temaların işlenmesine rağmen, Kur'an'a göre, insan yine de vahyin en önemli muhatabıdır.¹³

Kur'ân Allah tarafından Hz. Muhammed'e vahiy edilen İslam'ın ilk kitabıdır. Müslümanlar, diğer insanlarla olan bağlarını ve Allah ile ilgilerinin büyük temel esaslarını onda bulur. Kur'ân, müslümanların rabbine karşı görev ve ibadetlerinde nasıl davranacaklarına dair tutumlarını tayin eden kitaptır.¹⁴

Kur'ân'ın müslümanlar açısından önemi ve etkisi çok fazladır. Müslümanların inançları ve bu inançları pratik hayata nasıl taşıyacağı, iman şartları, ibadetler ve dualar ile ilgili bilgilerin büyük kısmı Kur'ân'ın sayfalarından anlaşılmaktadır.¹⁵

Kurân-ı Kerim'in amacı, Allah ve ahiret inancına dayanan ahlaklı bir toplum inşa etmektir. Kur'ân'da Allah kadar insan ve onun yarattığı tarih de ön plandadır. İnsanın yaptığı hataları ona göstererek ders almasını amaçlamaktadır.¹⁶

Kurân-ı Kerim'in insanlık açısından en önemli yönü, insanın hem bireysel hem de ictimai açıdan hayatını düzenlemek için gönderilmiş olmasıdır. Kur'an, bu dünya da nasıl hareket etmesi gerektiği ile ilgili insana kılavuzluk ederken, aynı zaman ebedi hayatın nasıl kazanılacağı ile ilgili ilkeler koyar.¹⁷ Kur'ân-ı Kerim'in iki dünya hayatı için rehber olması, onun, vahiy olarak indiği andan kıyamete kadar, farklı yerlerde ve zamanlarda anlaşılmasını gerekli kılmaktadır.¹⁸ Bu yüzden muhatap olan insanın Kur'ân-ı Kerimi iyi anlaması ve hayatına uygulaması onu doğru bir şekilde idrak etmesine bağlıdır. Çünkü doğru idrak hayatımızın pratik alanını doğru yöne evrilmesini sağlayarak, Kur'ân'ın koyduğu ilkeler çerçevesinden tatbik edilmesini sağlayacaktır.

---

¹² Kariç, Enes, "Kur'ân'ın İslam'daki Yeri", *Marife Dergisi*, Sayı 3, 2010, s.386.

¹³ Kariç, a.g.e., s.390.

¹⁴Tanci, Muhammed b.Tavit, *İslam Düşüncesi Üzerine Makaleler*, Çev. Hüseyin Atay, TDV Yayınları, Ankara, 2011, s. 388.

¹⁵Kariç, a.g.e, s.392.

¹⁶Güler, İlhami, *İman Ahlak İlişkisi*, Ankara okulu Yayınları, Ankara, 2010, s.10.

¹⁷Gölcük, Şerafettin, *Kur'an ve İnsan*, Esra Yayınları, Konya, 1996, s.11.

¹⁸ Yıldırım, Suat, *DİA*, "Kur'ân" maddesi , c.26, s.398.

Kur'an-ı Kerim'in muhtevasına baktığımızda, insanı bir bütün olarak ele aldığımızı görürüz. Yani insanı bedeni, akli ve duyguları açısından bir bütün halinde muhatap olarak kabul eder.¹⁹.

"Kur'ân, 23 sene boyunca Hz Muhammed'in örneğinde, insanları, karşılaşabilecek her tekil ahlâk ilişkide doğru olanı, adil olanı, iyi olanı kendi kabiliyetleriyle, sağduyusu, vicdanı, kalbi ile görüp onu yerine getirebilecek, yapabilecek bir düzeye çıkarmak için uğraşmıştır. Kur'ân'ın 23 sene gibi uzun bir sürede tamamlanmasının anlamı da budur. Bu anlamda o, bir öğretim kitabı olmaktan çok eğitim rehberidir".²⁰

1.2. AHLÂK

1.2.1. Ahlak'ın Sözlük Anlamı

Ahlâk kelimesi, Arapça 'hulk' veya 'huluk' kelimesinin çoğulu olup Türkçe'de tekil olarak kullanılır."Hulk, din, tabiat, huy ve karakter gibi manalara gelir."²¹ "Karakter veya seciye diye yerleşmiş bir melekeye denir. Bu melekelerden fiiller çıkar ve bütün bu fiiller insanın huyunu belirler. Sözü edinilen melekelerin ortaya çıkardığı fiiller insanın ahlâki hüviyetini belirler."²² Ahlâk insan topluluklarınınca zaman içerisinde benimsenen, bireylerin aile, toplum, devlet ve diğer tüm insanlarla ilişkilerini düzene sokan kurallar, ilkeler bütünüdür.²³ Ahlâk aynı zamanda farklı toplumlarda ve farklı çağlarda kapsamı ve muhtevası değişen ahlâksal değerler alanı olarak da tanımlanır.²⁴

Ahlâk kelimesi Türkçe'de toplum içerisinde fertlerin uymak zorunda oldukları davranış şekilleri ve kuralları anlamına gelmektedir. Aynı zamanda iyi davranışlar ve güzel huylar anlamında da kullanılır.²⁵

Ahlâk kelimesi doğrudan Kur'ân-ı Kerim'de geçmemekle beraber tekili olan "huluk" iki ayette geçmektedir.²⁶ Bunlardan birinde adet ve gelenek diğerinde ahlâk

¹⁹Konur, Himmet, "Şeriat ve Tasavvuf", *İslamiyat Dergisi*, 1998, c.1, s. 4, s.121.

²⁰Güler, İlhami, *Dine Yeni Yaklaşımlar*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014,s.63.

²¹İbn Manzur,*Lisanu'l Arap*, c.X, Beyrut 1956, s. 86 (hulk maddesi); Kılıç, Recep, *Ahlâkın Dini Temeli*, Ankara, 1991, s.1.

²²Altıntaş, Hayrani, *İslam Ahlâkı (Ders Notları)*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1996, s.3.

²³Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s.4.

²⁴Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1998, s.18.

²⁵TDK Türkçe Sözlük, 2005, s.43.

²⁶Şuarâ, 26/137; Kalem, 68/4

ve huy manasında kullanılmıştır. Ayrıca birçok ayette iyi ve kötü ahlâkı ifade eden aynı veya yakın anlamlı çok sayıda terim bulunmaktadır.²⁷

Ahlâk kelimesi Latince 'moralis', İngilizce 'moral' kelimesinden türetilmiştir. Moralis, adet, karakter, hal ve karakter tarzı demektir."²⁸

Demek ki, kelime anlamı ile ahlâk, huy, karakter, hal ve hareket tarzlarının bütünü demektir.

1.2.2. Ahlak'ın Terim Anlamı

İnanç ve ibadet konularından sonra, dinin en önemli temel konularından biri sayılan ahlâkın İslâm uleması tarafından birçok tanımı yapılmıştır.

Ahlâk kavramını İslâm filozofları, hulk veya çoğulu olan huluku, "nefiste yerleşik olan yatkinlikler" şeklinde tarif etmişleridir. Ahlâk, terim olarak tahlilini yapmak gerekirse, hayat tarzı, davranış kuralı ve bir felsefi araştırma denilebilir.²⁹

Çeşitli tanımları olmakla beraber en yaygın olan tanım şudur. "Ahlâk nefiste iyice yerleşen bir melekedir ki, fiil ve davranışlar fikri bir zorlamaya ihtiyaç duymadan, bu meleke sayesinde kolaylıkla ortaya çıkar."³⁰ Bu tanımın en önemli özelliği bir meleke oluşudur.³¹ Ahlâkın bir meleke olduğuna dair İslam uleması tarafından birçok tanım yapılmıştır.

Kınalızade, fertlerin davranışlarını utanmak ve gülümsemek gibi hemen geçen, kişide geçici olan yerleşmemiş davranışlara "hal", cömertlik ve cesur olmak gibi yavaş kaybolan, geçici olmayan yerleşik, kökleşmiş olanlarında "meleke" diyerek iki kısma ayırmıştır.³²

Gazali ahlâkın nefiste yerleşik bir keyfiyet olduğunun hikmetini açıklarken, her hangi bir sebepten dolayı malını bir zaruret nedeniyle harcayan kimseye cömert denilemeyeceğini söylemektedir. Cömert denilebilmesi için malını harcamak, infak

²⁷ Çağrı, Mustafa, "Ahlâk", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989, c. 2, s.2.

²⁸The Shorter Oxford English Dictionary, Clarendon Press, 1950, s.1280; Kılıç, Recep, *Ahlâkın Dini Temeli*, Ankara, 1991, s.1.

²⁹İbn-i Rüşd, *Faslu'l Mâkal*, Çev.Süleyman Uludağ, İstanbul, 1985, s.155.; Altuntaş, Hayrani, *İslam Ahlâkı (Ders Notları)*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1996, s.3.

³⁰Gazzâlî, *İhyâu Ulûmidd-Din*, Mısır, c. 3, s.1302, s.49.; Kandemir, Yaşar, *Örneklerle İslâm Ahlâkı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1986, s.25.; Akseki, Ahmet Hamdi, *Ahlâk Dersleri*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1968, s.15.; Kılıç,Recep, *Ahlâkın Dini Temeli*, Ankara, 1991, s.1.; Pekşen, Esra, *Kurân'da Alışveriş Ahlâkı*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011, s.15.

³¹Altuntaş, a.g.e., s.3.

³²Kınalızade Ali Efendi, (v.979/1572), *Ahlâk-ı Alâî*, Algül, S.Hüseyin, İstanbul, ts., s.31.

etmek özelliğinin kendisinde kökleşmiş bir tabiat haline gelmiş olması lazımdır.³³ Nefiste yerleşmemiş kısacası meleke haline gelmemiş, teemmül ve tefekkür ile meydana gelen fiiller ve hisler ahlâki bir davranış olarak nitelendirilemezler.³⁴

İbn Miskeveyh'e göre; Ahlâk, nefsin düşünüp taşınmadan kendi fiillerini ortaya koymasını sağlayan durumdur.³⁵ Yani ahlaki fiillerde en önemli özellik her hangi bir zorlama olmadan ortaya çıkmasıdır.³⁶ Daha sonra bir durum sebebiyle veya zorlama ile yapılan davranışlar ahlâki davranış olmazlar.³⁷

Ahlâk ilmi, insanı olgunluğa sevk eden ilke ve esaslardan bahseden ilimdir. Bu özelliği itibariyle çeşitli adlar almıştır. Ahlâklı olmak, kendisine verilen görevi iyi yapmak olduğundan, yani ahlâkın görevin yapılmasını en iyi bir şekilde gerçekleştirdiğinden bu ilme görev ilmi denilmiştir. Diğer taraftan, ahlâkın insanları kemale, olgunluğa sevk etmiş, böylece insanlar arasındaki münasebetleri düzenlemiş, insanı kendi iç dünyası ve dış dünyası ile uyumlu hale getirmiş olmasından, dolayısıyla da onun mutluluğunu temin etmiş olmasından dolayı ona saadet ilmi de denilmiştir.³⁸

Ahlâk ilmi, insanoğlunun karakteri, iyi ve kötünün tespiti, iyiyi alma, kötülükten kaçınma yolları, akıl, vicdan ve ahlâki davranışlar ve ahlâki kanunlar, değerler ve sorumlulukla ilgilenir.³⁹ Nefis hakkında bilgiler vererek nefsin kendisinden faziletli davranışlar ortaya çıkmasını sağlayacak şekilde terbiye etmeyi gaye edinir.⁴⁰ Yaratılışlarına uygun hareket etmelerini sağlayarak insanların mutluluğunu temin etmek ister.⁴¹

Ahlâk denilince, "varlıklar içerisinde biyolojik yönden hayvanlarla aynı olmasına rağmen zekâsı, iradesi ve vicdanıyla, olayları, davranış ve hareketlerini değerlendirip manalandıran tek varlık olması hasebiyle, kâinatın en güzide varlığı insan akla gelir. Çünkü insan, olaylar hakkında düşündüğü gibi, bir eylemi yapıp yapmama konusunda da düşünür ve bu düşünceleri sonunda verdiği hükümleri uygular; uyguladıklarının iyi mi yoksa kötü mü, doğru mu yoksa yanlış mı, güzel mi

³³Gazzâli, *İhyâu Ulûmidd-Din*, Mısır, 1302, c. 3, s.53.

³⁴Akseki, Ahmet Hamdi, *Ahlâk Dersleri*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1968, s.16.

³⁵İbn Miskeveyh, *Ahlâki Olgunlaştırma*, Çev. Abdulkadir Şener, Cihad Tunç, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s.36.

³⁶Altıntaş, a.g.e., s.13.

³⁷Gazzâli, *İhyâu Ulûmidd-Din*, c.3, s.53.

³⁸Altıntaş, Hayrani, *İslam Ahlâkı (Ders Notları)*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1996, s.6.

³⁹Kandemir, Yaşar, *Örneklerle İslâm Ahlâkı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1986, s. 20-21.

⁴⁰Çağrı, a.g.e., s.2.

⁴¹Altıntaş, a.g.e., s.21.

yoksa çirkin mi, adaletli mi yoksa adaletsiz mi, vs. olduğu hususunda muhakemeler yapar. Bu muhakemeleri sonunda yaptıklarının, yani eyleme dönüştürdüklerinin iyi, doğru, güzel, adaletli vs. olduğu neticesine varırsa, bundan sevinç ve mutluluk duyar ve kendi iç dünyasında bir iç uyuma, iç huzura erişir. Bir insan için tek gaye olmamakla birlikte en önemli gaye, iyi, doğru, güzel, adaletli olan eylemleri yapmak ve neticede kendi benliğinde iç uyumu yakalamaktır."⁴²

Ahlâk kavramını İslam ulemasının dışında batı düşünürleri de değişik şekillerde ele almışlardır. Ancak konumuzdan uzaklaşmamak adına Ahlâk kavramının bizi ilgilendiren ve konun genel anlamda anlaşılması için kısaca üzerinde duracağız.

Yunan ahlâk felsefesinin başlıca sorusu mutluluktur. Mutluluk insanoğlunun nihai gayesi olarak addedilmiştir. İnsan hayatının amacını mutluluk olarak gören bu felsefeye eudaeimonism denmektedir.⁴³ Eudaeimonist ahlâk anlayışları karşısında yer alan ve ödev ahlâkı sahibi Kanta göre mutluluk, kendi kendisinden hoşnut olmaya dayanır. Genel mutluluk ancak evrenselleşirse, en yüksek erek olabilir. Kant'a göre aslında en yüksek ilke ve değer mutluluk değildir. En yüksek değer ahlâktır, ödevdir. İnsanın kendi kendisine buyurma özgürlüğüdür. Din Ahlâkı değil, ahlâk dini temellendirir.⁴⁴ Kant'a göre, görev (ödev), bir iyi niyet fikrini kapsar. Kant bir eylemin ahlâki değeri belirli bir amacın yerine getirilmesine yönelik niyetin kendisinden mevcut değilse nerede aranmalıdır? diye sorar. Ahlaki değer ancak eylem gayesiyle amaca ulaşsa da ulaşmasa da niyetin prensibindedir. Çünkü niyet şekilsel olan (apriori) ile maddi güdü olan(a posteriori) arasında durmaktadır. Yani bir eylemin yürütülmesinden önce verilen hüküm ile olaydan sonra sonuçların hesaplanmasını ayırıyor. Biri verili bilgi, diğeri ise tecrübeden sonra kazanılan bilgi anlamına geliyor. Niyetin bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Görev nedeniyle yapılan hiç bir davranış maddi bir ilke ile belirlenemeyeceğine göre, sadece iradenin şekilsel prensibiyle belirlenebilir. Görev olan ve yapılması gereken bir sorumluluk taşır.⁴⁵ Sonuç olarak ahlâk "görev, ahlâk yasasına duyulan bir saygı yüzünden hareket etme

---

⁴²Akgün, Mehmet, "Kutadgu Bilig'de Ahlâk" *Felsefe Dünyası*, Ankara, 1997, Sayı 27, s.99.

⁴³Kılıç, Recep, *Ahlâkın Dini Temeli*, Ankara, 1991, s.6.

⁴⁴Türer, Celal, "Kınalızade'de Mutluluk" *Felsefe Dünyası*, Türk Felsefe Derneği Yayınları, Ankara, 1999, Sayı.30, s.80.

⁴⁵Alatlı, Âlev (Derleyen), *Batıya Yön Veren Metinler*, Kapadokya Meslek Yüksek Okulu Yay, 2010, c.2, s.681.

sorumluluğudur. Bu güdü diğerlerinin hepsinden üstündür. Çünkü kendinden iyi olan bir iradenin koşuludur ve başka hiç bir şeyle karşılaştırılmayacak değere sahiptir".⁴⁶

İslam düşüncesine baktığımızda ahlâk-mutluluk ilişkisi genel olarak antik Yunan düşüncesinin ortaya koyduğu fikirlerle İslam inanç sistemi arasında fikir seviyesinde bir terkip üzerinde cereyan etmiştir. Eski Yunan filozoflarının ahlâki terimlerle ilgili önemli tarif ve tasniflerini benimseyen İslam filozofları, temeli Kur'ân ve sünnete dayalı İslam ahlâkını söz konusu tarih ve tasniflerden faydalanarak çalışmışlardır.⁴⁷

Bazı filozoflar ahlâk konusu üzerinde yoğun çalışmalar yapmışlardır. Sokrates'e göre, Ahlâk'ın görevi insanları fazilet ve bilgelik peşinde yürümeye ikna etmektir.⁴⁸ Sokrates'e göre, fazilet ile bilgi aynı şeydir. Doğrunun ne olduğunu bilen insan doğru davranışta bulunur. İyi bir hayat yaşamak için, iyi hayatın ne olduğunu bilmek gerekir.⁴⁹

Eflatun'un ahlâk anlayışına göre, amaç en yüksek iyiyi elde etmektir. En yüksek iyinin elde edilmesi, insanın mutluluğunu sağlar. Filozofa göre mutluluğu sağlayan iyilik, haz ve bilgeliğin doğru olarak bir birine karıştığı bir yaşamda aranmalıdır.⁵⁰

Aristippus ve Epikür'ün ahlak felsefesinde hayatın amacı, en yüksek hazzı ulaştırmaktır. İyi olan sadece hazzın kendisidir. Bu nedenle bu tür ahlak felsefesine "hedonizm" yani hazzcılık adı verilir. Epikür hazzı hem yaşamın başlangıcı hem de sonu olarak sayar.⁵¹

18. Yüzyıl aydınlanmasının ahlak anlayışını anlamak için Thomas Hobbes'un ahlak hakkındaki görüşü bize bu konuda yardımcı olacaktır. Hobbes'e göre, dünya daki olup biten her şey sıkı bir determinizmden kaynaklanmaktadır. İnsanoğlu için en önemli istek insanın varlığını koruma isteğidir. Bu isteğin dışındaki diğer bütün her şey bu isteğin az ya da çok incelmış araçlarından başka bir şey değildir. Bundan dolayı ahlaktan kaynaklanan duygular, yani diğer insanların iyiliğini göz önünde bulunduran eğilimler asli değildirler. Anlayış farklılığından meydana gelmiş egoizmin formlarıdır. İsteklerin mekaniğinde en önemli ve tek kuvvet kendini koruma isteğidir. Tek tek istekler arasında hiçbir değer ayrımı yoktur. Bunların hepsi egoizmin

---

⁴⁶ Alatlı, a.g.e., s.683.

⁴⁷ Aydın, Mehmet, *DİA*, "Ahlâk", mad. c. II, s.10.

⁴⁸ Aristoteles, *Metafizik*, Çev. Ahmet Arslan, İzmir, 1985, c.1, s.987.

⁴⁹ Recep, *Ahlâkın Dini Temeli*, Ankara, 1991, s.7.

⁵⁰ Kılıç, a.g.e., s. 8.

⁵¹ Kılıç, a.g.e., s. 9.

zorunlu halden doğan biçimleridir. Ancak toplum açısından bakıldığında yani bütünün yararı ölçü olarak belirlendiğinde iyi ve kötü bir birinden ayrılırlar. Egoizmin toplum için faydalı olanına iyi, zararlı olanına da kötü denir. Buradaki açıklamalara bakıldığında Hobbes'un ahlakı dinden ayırıp tek başına bir doğal ahlak kurmak istemesi inancının olduğu görülür. Bu inancın benimsenmesi, taraf bulması Aydınlanma çağının ruhuna uygun olduğu için rahatlıkla yer edinmiştir.

Bertrand Russell ahlakı tanımlarken ahlakın kaynağının ahlâki görecelikten uzak olması gerektiğini şöyle ifade eder: "İyi ve kötü idealarının isteklerimizle olan ilişkisine baktığımızda, iyilik ve güzelliğin, gerçekte isteklerimizin birbiriyle çatışmasından kaynaklandığını görürüz." Ahlakı bu tür özelliklerden kaçınmak amacına matuf olan başarılı olmayan bir girişim olarak tanımlar. Ona göre "ahlâk, isteklerimizden bazılarını yalnızca kişisel değil, evrensel önem verilmesi girişimi" olarak anlaşılmalıdır.⁵²

Sonuç olarak ahlâk, İslam düşünürleri tarafından fiillerin herhangi bir düşünsel veya iradeye dayalı bir zorlama olmadan ortaya çıkmasını sağlayan, nefiste yerleşmiş olan manevi özelliği olan, yatkınlıklar ve bu yatkınlığın sonucunda ortaya çıkan iyi ve kötü olarak nitelendirilebilecek davranışlar olarak tanımlanmıştır. Batı düşünürleri açısından bakıldığında ahlâk kavramı için bir standart tanım üretilemediğini söyleyebiliriz. Çünkü ahlâk tanımı çok farklı manalarda ele alınmıştır. Yani ortak paydadan uzak, ayırım noktaları fazla olan tanımlamalara gidilmiştir.

1.3.1. DEĞER KAVRAMI

1.3.2. Değerin Sözlük Anlamı

Değer, kişinin isteyen, gereksinime duyan, erek koyan, nesne ile bağlantısını ortaya çıkaran şeydir. Başka bir ifadeyle her türlü insanın isteme, duyma, eğilimlerinden bağımsız olan ve kendi başına var olan, değer ölçütünün kendisinde var olduğunu kabul eden bir felsefi görüştür. "Değerler biçimsel manada: olumlu ve olumsuz, görelî ve salt, öznel ve nesnel değerler olarak ayrılırlar; içerik bakımından; nesne değerleri (hoş, yararlı, kullanışlı), mantıksal değerler (doğru), ahlaksal değerler (iyi), sanat değerleri (güzellik) olarak ayrılırlar".⁵³

⁵² Russell, Bertrand, *Bilim ve Din*, Çev. Hilmi Yavuz, Cem Yayınevi, İstanbul, 1999, s.158-159 ; Küçükalp, Derda, *Politik Nihilizm*, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005, s.31.

⁵³ Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1998, s.49.

Süleyman Hayri Bolay'a göre; değer kavramından kasıt doğru, güzel ve iyi esaslarını anlamak gerekir. Değer, olaylar, olgular ve nesnelere hakkında ihtiyacımıza ve isteklerimize göre ortaya çıkan yargıyı ifade eder. Değerde inanç ön plandadır. Değerlerin yaygın ve devamlı olması için kabul edilir ve tekrarlanabilir olması gerekmektedir.⁵⁴

Değer kelimesinin anlamını daha iyi anlamak için kökünü oluşturan değ-fiilinden başlamakta fayda vardır. "Değ" fiili, dokunmak anlamındadır; bir nesnenin başka bir nesneye temasını ifade eder.⁵⁵ Bu genel anlam, ermek, varmak, yakalamak, çarpmak, rast gelmek, isabet etmek gibi⁵⁶ kelimenin somut olarak kullanılan yan anlamlarının doğmasına sebep olmuştur.

" Değ fiilinin günlük dilde, ticaretle ilgili olarak kullanıldığı görülür. Bu tür kullanımlarda, birbiriyle karşılaştırılan iki nesneden birinin, önemi önceden kabullenmiş diğeri karşısındaki durumunu ifade eder." Bu kitap bu kadar paraya değer." ifadesi, önce bir somut olarak düşünüldüğünde, kitap hedeflediği paraya ulaşmaktadır. " Bu kitap bu kadar paraya değer." ifadesinin güncel anlamı ise, açıklanan somut anlama benzemektedir: " Bu kadar para" nın zihinde önceden kabullenmiş bir önemi vardır. Bu öneme tekabül eden bir kitap söz konusudur; kitap, paranın önem derecesine karşılık gelmektedir. Her iki anlamda da birbiriyle karşılaştırılan iki nesneden bahsedilmektedir.

Günlük dilde, ticaretteki kullanımlara benzer başka ifadeler de görülmektedir. "Ders çalışmamız sınıf geçmeye değdi." gibi bir cümlede "ders çalışma" ve " sınıf geçme" durumları karşılaştırılmaktadır. Burada "sınıf geçme" arzu edilen, önemsenen bir durum, "ders çalışmak" ise, önemi sabit duruma (sınıf geçmeye) kıyas edilen başka bir durumdur.

Verilen örneklerde, yönelme durumundaki kelimelerin (para, sınıf geçme) önem derecesi, özne konumundaki kelimelerden (kitap, ders çalışma) daha fazladır. Özne konumundaki, diğere ulaşma durumundadır. Demek ki değmek fiili, iki farklı nesneden önem derecesi peşinen kabullenmiş nesneye benzeyen, yaklaşan, ulaşan

---

⁵⁴ Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s.91.

⁵⁵ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük I-II*, Ankara, 1998,"değmek" maddesi.

⁵⁶ Türk Dil Kurumu, *Divanu Lugati't-Türk Dizini*, Ankara, 1972, s. 116.

başka bir nesnenin onun karşısındaki önem derecesini ifade etmek için kullanılmaktadır." ⁵⁷

Yukarıda kelimenin anlaşılması için verdiğimiz örneklerde, değer kelimesi, bu tür cümlelerde, genel anlamda, zihinde kendisine değildiği, ulaşıldığı düşünülen nitelik kavramını göstermekte; değer için para gibi özel bir görünümü de başka nesnelerin zihindeki yerini belirlemeye yarayan önemi önceden kabullenmiş bir nitelik ifadesi olmaktadır.⁵⁸ İonna Kuçuradi'ye göre; bir nesnenin değerli olmasındaki değer ile bir insanın değerlerinin olmasındaki değer arasında farklılık vardır. İnsanlar bunu ihmal etmektedir.⁵⁹

1.3.3. Değerin Terim Anlamı

Davranışlarımızın yönlendirilmesinde temel etkenlerden biri olan değer kavramının farklı bakış açıları doğrultusunda çeşitli tanımları mevcuttur. Değer kavramına farklı devirlerde farklı anlamlar yüklenmiştir. Filozoflar da ilkçağdan günümüze değer kavramına birçok anlama gelecek şekilde tanımlamışlardır. İlkçağ filozoflarında bugün kullandığımız anlamda bir değer tanımına rastlamasak bile değer kavramının bir felsefi problem olarak çıkışını Sofistler ve Sokrat'a⁶⁰ kadar götürmek mümkündür. Sofistler değer konusunda rölativist bir görüşü savunuyorlardı. Onlara göre tümel olarak geçerliliği olan, yani herkesin benimseyebileceği ne bir doğru, ne de bir ölçü vardır. Sofistlerden sayılan Protogoras'a göre " İnsan, her şeyin ölçüsüdür." der. Sokrates ise, üzerinde durulup düşünülürse tümel bir doğrunun bulunabileceğini söyler.⁶¹

William Klaas Frenken (ABD'li Ahlâk Bilimcisi, 1908-1994) değer kavramını felsefi açıdan soyut ve somut olmak üzere iki kısma ayırır. " Soyut bir kavram olarak değer: a) Sadece iyi, arzu edilir veya değerli gibi terimlerin tam olarak ifade ettiği şeyi içine alacak şekilde dar manada; b) Her türlü doğruluk, yükümlülük, fazilet, güzellik, hakikat gibi terimleri kapsayacak şekilde daha geniş manada kullanıldığını söyler." ⁶²

⁵⁷ Tuğral, Süleyman, *Kur'an'da Değerler Sistemi*, Ankara Okulu Yay, Ankara, 2008, s.16.

⁵⁸ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, "değer" maddesi, c.1, s. 345; Kuçuradi, İonna, *İnsan ve Değerleri*, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, 1998, s. 41.

⁵⁹ Kuçuradi, İonna, *İnsan ve Değerleri*, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, 1998, s.41

⁶⁰ Ülken, Hilmi Ziya, *Bilgi ve Değer*, Ankara, Kürsü Yayınları, s.202.

⁶¹ Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitâbevi, İstanbul, 1999, s.43.

⁶² Kılıç, Recep, "Olgu ve Değer Problemi", *Ankara Üniversite İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, c. XXXV, s.359.

Soyut bir kavram olan değer " tasvir edici yüklemlemlere zıt olarak, her türlü lehte ve aleyhte bir tutum bildiren tenkit edici yüklemlemler için kullanılır. Frankena'ye göre somut bir kavram olan değer; değerlendirilen, değerli olduğuna hükmedilen, iyi veya arzu edilir olduğu düşünülen şey için kullanılır. " O insanın değerleri" veya " Onun değer sistemi" gibi ifadeler, bir insanın iyi olarak düşündüğü şeye işaret ettiği gibi, insanların doğru veya yükümlü olduklarını düşündükleri şeye de işaret eder. Bu geniş kullanımın arkasında hiçbir şeyin objektif değeri olmadığı görüşünün üstü kapalı bir kabulü de yatar. Çünkü bu kullanımda değer; insan zihninin bir ürünü olarak düşüldüğünden, kişiye ve ait olduğu kültüre göre değişiklik gösterir."⁶³

Hilmi Ziya Ülken'e göre; değerler insan dışındaki içkin ve aşkın bütün varlıklarla insanın ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Bunun içinde icad edilmeden önce keşfedildiklerini söyleyebiliriz. Her değer varlıklar alanını hazır olmayan objesine ait bir keşiftir ve ondan sonrada insanın duyu verileri ve hazır olan muhtevası ile ifade edildikçe bir icat haline gelir. Hiç bir değer sırf insanın hele ferdin icadı değildir. Onlardan her biri belirli bir varlık derecesinin aşkınlığından doğan bir eserdir. Madde olmazsa teknik değer olamaz. İnsani varlık ve kişiler arası aşkın münasebetler olmazsa ahlaki değer olamaz. İnsanın sonlu varlığının ötesi düşünülmesi dini değer olamaz."⁶⁴ Yani insanın varoluşundan bu yana aslında farklı anlamlara gelse de değer kavramı hep vardı.

Değer kavramı genellikle benimsenen, özenilen, önemsenen, üstün tutulan şey⁶⁵, olarak tanımlandığı gibi, bir nesneye, bir varlığa ya da faaliyete, manevi, ahlâki, toplumsal veya estetik açıdan verilen kıymet ya da üstünlük derecesi olarak da tanımlanmaktadır.⁶⁶

Toplumu ilgilendiren değerlerden bahsetmek gerekirse, belli bir toplumda ya da toplumsal kümede bireylerin olumlu tepki gösterdikleri düşünceler, kurallar, uygulamalar, maddi nesnelere şeklinde izah edilmektedir.⁶⁷

Değer kavramı çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Bunlar "evrensel" ve "göreceli" olarak iki kategoride ele alınabilir. Evrensel değerler tüm zamanlarda ve

---

⁶³ Kılıç, a.g.e., s.359.

⁶⁴ Ülken, Hilmi Ziya, *Varlık ve Oluş*, s.110-111.; bkz. Kılıç, a.g.e., s.359.

⁶⁵ Yıldırım, Cemal, *Ansiklopedik Çağdaş Felsefe Sözlüğü*, Ankara, 2004, s.47.

⁶⁶ Öncül, Remzi, *Eğitim ve Eğitim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2000, s.281.

⁶⁷ Serinsu, Ahmet Nedim, "*Bizi Biz Yapan Değerlerimiz ve Hayatı Anlamlandırmadaki Rolü*", Üçüncü 1000 Girenken Türkiye Kutlu Doğum Sempozyumu, 1999, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s.303.

tüm kültürler için geçerliliği kabul edilen iyilik, doğruluk gibi toplumun ortak paydada birleştiği manevi dinamiklerdir. Göreceli değerler ise, bireylerin ya da toplulukların salt özel ilgi, eğitim ve kültürel tercihlerini yansıtan *değerler olarak ifade edilmektedir.*⁶⁸ *Başka bir sınıflandırmada ise, değerler özsel (sağlık gibi) ve araçsal (sağlığı koruyan doğal ve tıbbi önlemler) olarak ikiye ayrılır.*⁶⁹

Değer kavramı her ne kadar farklı tanımla ve sınıflandırmalar şeklinde tanımlanırsa da, değerler davranışlarımızı yönlendiren, tutum, yargı ve davranışlarımızın nasıl şekil alması gerektiği hususunda bize seçme veya seçim konusunda yardımcı olan etkili unsurlardır. Başka bir ifadeyle değerlerin işlevi, insanın zekâsını ve aklını olumlu yönde hayata, tabiata ve evrene uyma noktasında kullanmasını sağlamaktır.⁷⁰

Değer kavramının en önemli problemlerinden birisi de değer kavramının izafilik arz etmesidir. Ahlaki konularda bireyin belirleyici olma yönündeki eğilimini bu alanda görmekteyiz. Bireyin belirleyici olması ise, değer atfedilecek şeyin bireyin inisiyatifine bırakılmasıdır. Bu durum değer kavramına subjektiflik, ahlaki ilkelerin gelenek ve göreneğe indirgenmesi, birey, grup ya da toplum tarafından her hangi bir sebebe bağlı olarak veya olmayarak seçilebilir olma, tarafsızlık ve yargılanamaz olması sonucunu doğurmaktadır. Bu yaklaşım günümüzün ahlaki problemlerine binaen değerlerin insan üzerindeki yaptırımını sorgulamamız sonucunu doğurmaktadır.⁷¹

Değer kavramının izafilik zaafını ortadan kaldıran en önemli güçlü dinamiklerden birisi şüphesiz ki dindir. Din tek başına birçok kaynağa nazaran dominant bir değer merkezidir. Bundan dolayı ahlaki davranışların oluşumda da bağlayıcılık yönü yüksektir.⁷²

İslam düşüncesinde değer konusu aslında *hüsn* ve *kubh* kelimelerinden hareketle bir kelami konu olarak ortaya çıkmıştır. Fahreddin Razi, Sadruşşeria,

---

⁶⁸ Yıldırım, a.g.e., s.47.; Güner, Banu, "Din Eğitiminde Bir Değer Olarak Kul Hakkı", *Marmara Üniv. İlahiyat Fak Dergisi*, Sayı 44(2013/1), s.221.

⁶⁹ Yıldırım, a.g.e., s.47.

⁷⁰ Serinsu, a.g.e., s.304.; Güner, Banu, "Din Eğitiminde Bir Değer Olarak Kul Hakkı", *Marmara Üniv. İlahiyat Fak Dergisi*, Sayı 44 (2013/1), s.221.

⁷¹ Güner, Banu, "Din Eğitiminde Bir Değer Olarak Kul Hakkı", *Marmara Üniv. İlahiyat Fak Dergisi*, Sayı 44(2013/1), s.221.

⁷² Babu Sahib, Hikmetullah, "İslamic Values In A Multi Cultural Society", Çev. Serdar Demirel, *İstanbul Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, s.22.

Teftazani gibi önemli kelimelerin bilgileri *hüsn ve kubuh* kavramlarını değer anlamında üç şekilde tanımlamışlardır.⁷³

Hüsün ve Kubuh kelimelerinin birinci anlamına göre, bir şeyin insan fitratına uygun veya insan fitratına ters geldiğini açıklamak için kullanılan kelimelerdir. *Hasen* insana ve fitratına uygun olandır. *Kabih* ise insan tabiatına uygun olmayandır.

Hüsn ve Kubuh kelimelerinin ikinci anlamına göre, bir şeyde olgunluk ve noksanlık gösteren bir niteliği belirtmek için kullanılan anlamdır. *Hasen* olan olgundur. *Kabih* olan ise eksiktir.

Üçüncü anlama göre, dünyada övülme ve yerilme ile ahirette mükâfat ve cezalandırılma ile ilgilidir. Dolayısıyla bu dünyada övülen, ahirette de mükâfatı sağlayan davranış *hasen*; dünyada yerilen ve ahirette cezaya sebep olan davranış ise *kabihtir*. Bu husus da eylem değeriyle, insanın yapıp etmeleriyle ilgilidir. Üçüncü hususun temellendirilmesinde İslam düşüncesinde farklı görüşler ileri sürülmüştür. Mutezileye göre kişinin yapmaya hakkı olduğu şey iyi, hakkı olmadığı ise kötüdür. Bu husus akılla bilinir. Eşâriyeler ise mükâfat ve mücazat ile ilgili iyi ve kötüyü Allah'ın emri ve yasağı ile temellendirilirler. Onlara göre Allah'ın emrettiği iyi, yasakladığı ise kötüdür. Maturidiler de Mutezileye benzer bir görüşü savunmaktadırlar.⁷⁴

Batı düşüncesinin değer oluşumuna baktığımızda değerlerin ortaya çıkmasını tetikleyen mekanizmaların farklı olduğunu görürüz. Epikür⁷⁵ ve John Stuart Mill⁷⁶ göre, değerlerimizin oluşumunu tetikleyen hazdır. Eflatun ve takipçisi Plotinos değerlerin temellendirilmesini özdeş olan iyilik ya da güzellik idesi ile temellendirmiştir. Bu ideden pay alan şey iyi ya da güzeldir.⁷⁷ Aristo'ya göre ise iyi, ruhun erdeme uygun olan etkinliğidir. Erdemlerde insan kavramı ile ilgili olan şeylerdir. Güzeli olan yani estetik değer ile ilgili olanı ise düzen ve simetri ile temellendirmeye çalışır.⁷⁸ Max Scheler'e göre, değer kavramını ancak insanlar sezgiler yoluyla öğrenebilirler.⁷⁹

⁷³ Razi, Fahreddin Muhammed Bin Ömer, *el-Muhassal* (Tah.Hüseyin Atay) Kahire,1991, S.479.;*el-Mahsûl*, c.1, s.29; Sadruşşeria, Ubeydullah bin Mesud, *et Tenkih ve't-Tavdih*, Kahire,1327, c.1, s.172-173; Teftazani, Mesud bin Ömer, Şerhu'l Makassid 1-5, Beyrut,1989, c.4, s.282.; Tuğral, Süleyman, *Sadruşşeria'da İyilik ve Kötülük Problemi* (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s.35.; Tuğral, Süleyman, *Kur'an'da Değerler Sistemi*, Ankara Okulu Yay, Ankara, 2008, s.24.

⁷⁴ Tuğral, a.g.e., s.24.; Tuğral, Süleyman, *Sadruşşeria'da İyilik ve Kötülük Problemi* (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s.35.

⁷⁵ Akarsu, Bedia, *Ahlâk Öğretileri*, Remzi Yayınları, İstanbul, 1982, s.76.

⁷⁶ Mill, John Stuart, *Faydacılık*, Çev.Nazmi Çoşkunlar, Ankara, MEB, 1946, s.17.

⁷⁷ Arat, Necla, *Etik ve Estetik Değer*, İstanbul, 1987, s.43-67.

⁷⁸ Aristoteles, *Metafizik*, 1-2, Çev. Ahmet Arslan, İzmir, Ege Üniversitesi Yayınları, 1985, c.2, s.212.

⁷⁹ Akarsu, Bedia, *Çağdaş Felsefe*, MEB Yayınları, İstanbul, 1987, s.87.

İslam açısından bakıldığında insanları mutluluğa eriştirecek ve dünya var oldukça devam edecek değerler İslam'ın gayesini oluşturmaktadır. İslam'da değerler bireylere göre değişmez. Tam tersine değerler sabit bir değerler hiyerarşisine sahiptir." Bu derecelendirmede manevi değerler, maddi olanlardan yüksektir. İslam manevi değerleri yüksek tutar. Çünkü manevi değerler, nihai gayemizi, Allah'a kavuşmamızı anlamaya yardım ederler. İslam'ın yirmi yıldan fazla bir sürede tedrici olarak gelmesi bu değerlerin sırasını tespit etmiştir. Gelen ayetlerin mesajı, değerlerin hiyerarşisini ortaya koymaktadır.⁸⁰

1.4.1. MATERYALİZM

1.4.2. Materyalizmin Sözlük Anlamı

Materyalizm İngilizce "materialism" kelimesinden gelmektedir. Dilimizdeki karşılığı maddeciliktir. Materyalizm anlayışında, ilk gerçek ve ilk şey maddedir. Ruh ise ikinci sonra gelen gerçektir. Her şeyin başlangıcı maddedir. Daha sonra gelen her şey madde ile ilintilidir.⁸¹

Materyalizm, ontolojik anlamda maddenin değişmez, aktif ve dinamik bir cevher olduğu görüşünü savunur. Manevi alandaki ruh ve fikirler bu cevherin tezahürleridir.⁸²

1.4.3. Materyalizmin Terim Anlamı

Materyalizm, varlığın düşünceden önce geldiğini savunan felsefi görüştür.⁸³ Materyalistlere göre; fikirlerin tezahürleri madde ve maddenin hareketiyle ancak anlaşılabilirler. Fikir, duyum ve diğer yüksek idraklerimiz maddenin organsal hareketleriyle, sınırların titreşiminden meydana gelir.⁸⁴

Materyalizm, her şeyi, her türlü olayları maddeye indirgemekte, bunları, maddenin yayılımı, açılımı ve tezahürü olarak görmektedir. Maddecilik, düşüncüyü ister salt maddi olgulara indirgesin, ister düşüncenin gerçekliğini inkâr ederek onu bir

---

⁸⁰ Bayraklı, Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, İstanbul, 1989, s.37-38.

⁸¹ Politzer, Geroges, *Felsefenin Başlangıç ilkeleri*, Çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1996, s.50.

⁸² Bolay, a.g.e., 1999, s.285.

⁸³ Bloch, Olivier, *Materyalizm*, Çev. Mine Küpçü, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1993, s.21.

⁸⁴ Fenni, İsmail Fenni, *Fransızcadan Türkçeye Lügatçe-i Felsefe*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1927, s.189.

yanılsama sansın veya oluşumunu maddeden hareket ederek açıklasın, düşünceyi her zaman ikinci derece de bir veri olarak görür.⁸⁵

Materyalizm bir felsefi problem olarak varlığı ve bu varlığın oluşumunu meydana getiren özün nasıl oluştuğunu, özden oluşan eşyanın nasıl oluştuğunu araştıran felsefi görüştür. Bu görüşü savunan bilim adamları, maddenin yaratılmadığını ve yok olmayacağı görüşünü savunurlar. Bu görüşe göre, evren maddeden ve boşluktan oluşmuştur. Maddenin kendisi de atomlardan meydana gelmiştir. Atomlar sürekli hareket halinde olup sonsuz ve sınırsız bir yapıdadırlar. Boşluğun kendisi de eşyanın içinde hareket edip bu sayede var olmaktadır.⁸⁶

Atomculuk anlayışının materyalizmin bir sonucu olarak ortaya çıktığını söylemek yanlış olmaz. Çünkü bu sonucu doğuran bakış açısına göre, atomların ezeli ve ebediliği, oluşumları ve yok olmaları konusu dış bir müdahale olmadan gerçekleşmektedir. Bütün olayların açıklamasını doğaüstü olaylar ve doğaüstü güçleri karıştırmadan yapmamız gerekmektedir. Maddeleri ve hareket etmelerini sağlayan nedeni aralarına koyacağımız boşluklarla beraber, ancak parçalara ayırarak yapabiliriz.⁸⁷

Materyalizmin sonucunda atomculuk anlayışının doğması, tüm atomculuk görüşünü savunanların materyalist(maddeci) olduğu tezini doğurmaz. Nitekim İslam dünyasında Mutezile, Maturidiler ve Eşâriiler'den de atomculuğu savunan âlimler olmuştur. Ancak bunlar materyalist bir görüşe sahip değildirler. Demokritos'un atomculuğundan hareket etmiş olsalar da atomculuğa materyalist bakış açısının dışında farklı anlamlar yüklemişleridir. Örneğin; Eşâriiler, atomların sınırlı bir başlangıca ve sona sahip olduğunu, bir mekân kapladığını, bir zamanda var olduğunu, sonsuz bir yapıları olmadığı görüşünü savunur. Bu bakış açısı Demokritos'un bakış açısından farklı olduğunu göstermektedir. İslam dünyasında Mutezili âlimlerden olan Ebu'l Huzeyl el-Allâf (ö.840) ilk olarak nedensellik ilkesini görüşlerinde kullanmıştır. Allâf ile Demokritos'un atomculuk anlayışları da farklıdır. Demokritos maddeyi yaratanın Tanrı olmadığını Tanrı fikrinden uzak bir şekilde kendiliğinden olduğu

---

⁸⁵ Kılıç, Emrullah, *Ali Fuad Başgil'in Materyalizme Bakışı ve Eleştirileri*, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.1.

⁸⁶ Lange, Albert, *Materyalizmin Tarihi, ve Günümüzdeki Anlamının Eleştirisi*, Çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1998, s.27-53.

⁸⁷ Lange, a.g.e., s.27-28.

fikrini savunur. Atomlar öncesiz ve sonrasızdırlar. el-Allâf ise, atomların sonlu ve ölümlü varlıklar olduğunu, bu özellikleri Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için kullanır.⁸⁸

Materyalizm, insanın bilgisinin onun özünden, tabiatından kaynaklandığını savunur. Bu bakış açısının sonucunda, maneviyata ve beşeriyete dayanan yaklaşımları reddeder. Üstün olan varlıkları, aşağı olan madde ile izâh etmektedir.⁸⁹

"Materyalizm, bütün gerçeklerin esasını ve cevherini ruhun teşkil ettiğini kabul eden spritualizme, ruh-madde ikiliğini kabul eden dualizme, bilginin kaynağı olarak insan, akıl ve şuurdan hareket eden idealizme karşıdır. Materyalizm, bir dogma gibi düşünüldüğü müddetçe rasyonalizme de zıttır. Materyalistler, "apriori olarak, maddeden başka bir şeyin var olup olmadığını bilemeyiz" derler. Psikolojide şuur olaylarını ve psikolojiyi *ikinci dereceden bir verim bir gölge hadise* gibi görür ve onu sırf maddi unsurlara beyinde geçen fizik ve kimyevi reaksiyonlara irca ederler. Ahlâkta ise, ahlâkî fiillerde ve hayatta zevklerin ve menfaatlerin hâkim olduğunu ileri sürer ve onları hâkim kılmak için uğraşır."⁹⁰

Maddecilik ya da diğer adıyla materyalizm, tarihin ilk dönemlerinden beri tartışılan konulardan birisidir. Yunan filozoflarından Leukippos ve Demokritos tarafından sistemleştirilen bir felsefi görüştür. Geçmiş felsefenin kendisi kadar eskidir.⁹¹

Materyalizm Sokrates, Eflatun ve Aristo'nun düşünce siteminin ilerlemesiyle duraksama yaşamıştır. Zayıf kalmış olsa da, her devirde aslında kendini muhafaza etmiştir. Bazı Avrupa devletlerinde başka anlam ve farklı konuları gündeme getirse de varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren yeni bir boyut kazanmıştır. Alman filozof Ludwing Büchner tarafından "*Kaba Bilimci Materyalizm*" olarak temsil edildi. Karl Marks bu anlayışı Hegeli'n metodu olan diyalektik metodu kullanarak Marksist materyalizm formu olarak ortaya çıkartmıştır. Materyalizm, XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında gelişmiş ve çeşitli ülkelerde taraftar bulmuştur.⁹²

Materyalizmin günümüzde sistemleştirilmesi ve bilimsel manada ün yapması bu konuda yapılan bilimsel çalışmalar sayesinde olmuştur. XIX. yüzyılda L.Büchner,

---

⁸⁸ Ülken, Hilmi Ziya, *İslâm Felsefesi: Kaynaklar ve Tesirleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1967, s.115-119.

⁸⁹ Acar, Özcan, "*Materyalizm*", Yeni Türk Ansiklopedisi, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995, c. 6, s.22

⁹⁰ Kılıç, a.g.e., s. 8.

⁹¹ Lange, a.g.e., s. 27.

⁹² Akgün, Mehmet, *Materyalizm'in Türkiye'ye Girişi*, Elis Yayınları, Ankara, 2005, s.11.

E. Haeckel ve Karl Vogt gibi maddeci düşünen filozoflar tarafında güçlü bir şekilde savunulmuş, bilimsel çalışmalarla desteklenmiş ve bu sayede yayılması hızlanmışır. Örneğin; K.Vogt' un "*Kömürcünün İmanı*", L.Bücher'in "*Madde ve Kuvvet*", E. Haeckel'in "*Kâianatın Muammaları*" adlı eserlerini bu süreci hızlandıran çalışmalar olarak görebiliriz.⁹³

Materyalizm Avrupa'da hızlı bir şekilde yayılırken ülkemizde de etkisini göstermiştir. XIX. yüzyılda Materyalizmin Hoca Tahsin (ö.1881), Beşir Fuad (ö.1887) ve Ahmet Mithat Efendi gibi bilginlerin eserleri sayesinde Osmanlıya girdiğini görüyoruz. II. Meşrutiyetin sağladığı ortam sayesinde daha rahat bir şekilde yayılma imkânı bulmuştur. Bu bilginler birçok materyalist görüşü benimseyen filozofların eserlerini ve biyografilerini eserlerinde anlatmıştır. Materyalizmin el kitabı sayılan L. Bücher'in *Madde ve Kuvvet* eseri Baha Tevfik tarafından, E. Haeckel'in *Vahdet'i Vücut (Monisme)* Baha Tevfik ve Ahmet Nebil tarafından tercüme edilmişleridir.⁹⁴ Materyalizm'in fikirleri devrin önemli düşünce dergilerinde de yer bulmuştur. Mesela, Servet-i Fünun dergisinde, Abdullah Cevdet'in *İçtihat* dergisinde materyalizmin düşünceleri ve düşünürleri tanıtılmıştır. Materyalizmin toplumsal hayatımıza etkileri daha çok siyasal alanda kendini göstermiştir. 1919 lu yıllardan sonra Türkiye'de diyalektik materyalizm ile ilgili faaliyetler başlamıştır. Örneğin; Tevfik Nevzat, Mustafa Suphi ve Hüseyin Hilmi gibi isimler diyalektik materyalizm ile ilgili faaliyetlerde bulunmuşlardır. *İştirak*, *Sosyalist Gazeteleri* ve *Kurtuluş Mecmuası* gibi yayın organları diyalektik materyalizm merkezli yayınlarına başlamışlardır.⁹⁵

İKİNCİ BÖLÜM

NIHİLİZM VE TARİHÇESİ

2.1. Nihilizm Tanımı ve Çeşitleri

---

⁹³ Acar, Özcan, "*Materyalizm* ", *Yeni Türk Ansiklopedisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995, c. 6, s.2227.

⁹⁴ Bolay, S. Hayri, *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*, Akçağ Yayınları,

⁹⁵ Akgün, a.g.e., s.401.

Latince "Nihil" kökünden gelen Nihilizm dilimize hiçlik olarak aktarılmıştır. Toplumdaki değerlere, görüşlere, siyasi düzene karşı çıkan ve onları yok sayan "Nihilizm" en yüksek değerlerin kendi değerlerini düşürmeleri ve "niçin" sorusuna hiçbir yanıt verilmemesi anlamına gelir.⁹⁶ Kısaca "değerlerin değerlere oranla değerden düşmesidir."⁹⁷

Nihilizm, moral gerçeği ve değerleri reddeden, her türlü gerçek varlığı inkâr eden aşırı bireycilik, yokçuluk anlamına gelen, her türlü siyasi düzeni inkâr eden, toplumun birey üzerinde hiçbir baskısını kabul etmeyen görüş olarak tanımlanır.⁹⁸

Nihilizm (hiçlik) genel olarak değersiz olma, var olmama yokluktan çıkma. Daha özel olarak da varoluşçu felsefede Jean Paul Sartre'nin deyimiyle varlığı kendinden olmak suretiyle varlıktan ayıran temel özelliştir.⁹⁹

Hiçlik, Var olan görüşlere, değerlere ve düzene karşı çıkan hiçbir değer tanımayan görüşlere verilen genel bir addir.¹⁰⁰ Eski dilde "ademiyye" ya da "ademiyyun" mezhebi veya diğer bir fiil kökünden alınmak suretiyle "leysiyye" veya "laeysiyye" olarak da kullanılmıştır. Yani yürürlükte olan değerlere, görüşlere, siyasi düzene karşı çıkmak ve varlığını imkânından şüphelenmek veya toptan reddetmektir.¹⁰¹ Nihilizm birçok alanda etkisini göstermiştir. Bu yüzden farklı Nihilizm çeşitleri ve tanımları olması doğaldır.

Nihilizm, epistemolojide gerçek ve nesnel bir doğru olamayacağı, bilinebilir hiçbir şeyin bulunmadığı, bilginin bir yanılsamadan başka hiçbir şey olmadığı, her türlü bilginin değersiz rölâtiv ve anlamsız olduğu, hiçbir şeyin bilinemeyeceği, bilginin olanaksız olduğu inancıdır. Genel bir psikolojik ya da felsefi hal olarak tüm ahlâki, dini, siyasi ve toplumsal değerden yoksun olan, varlık-yokluk, gerçeklik-gerçek dışılık, doğru-yanlış, bilgi ve kanaat türünden tüm ayrımları yadsıma durumudur.¹⁰²

Her türlü bilgi imkânını reddeden Nihilizm, hiçbir doğru bilginin olamayacağını savunarak varlığı her şekliyle şüphe ile karşılar ve hatta yok sayar. Sanatı inkâr eder ve onun yerine yararcılığı ve bilimsel aklı savunur. Ayrıca toplumsal

⁹⁶Pearson, Keith Ansel, *Kusursuz Nihilist*, Çev.Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 58.

⁹⁷ Nietzsche, Friedrich, *Güç İstenci-Bütün Değerleri Değiştirir Denemesi*, Çev. Sedat Umran, Birey Yayınları, İstanbul, 2002, s.23.

⁹⁸ *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.1086.

⁹⁹Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara,1997, s.332.

¹⁰⁰Akarsu, Bedi, *Felsefe Terimler Sözlüğü*, İnkılâp Yayınları, Ankara, 1998, s.95.

¹⁰¹Aydın, Hüseyin, "Nihilizmin Tarihçesi", *Uludağ Üniv. İlahiyat Fak Dergisi*, 1986, Sayı11, c. 1 ,s.2.

¹⁰²Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara,1997, s.332.

bilimleri ve klasik felsefe sistemleri yerine, maddeci bir tutumla yerleşik toplumsal düzene başkaldırmayı temsil eder ve devlet, din ya da aile otoritesine karşı çıkar.¹⁰³

Ahlaki anlamada nihilizm; yıkıma, inkâra ve çöküntüye götüren bir düşünme şekli olarak, insanları her türlü değerden soyutlamayı amaçlamaktadır.¹⁰⁴

Nihilizm ahlaki değerleri, sosyal baskıyı ve kontrol edilmeyi asla kabul etmez. Dostoyevsk'nin romanlarında nihilizm; menfi düşüncenin geliştirdiği bir mantıkla intihara giden yahut hareketleri mutlak inançsızlığın formülünü teşkil eden şahsiyetlere göre ifade edilir. Bir de nihilizm, inkârcı ve her şeye hayır diyen *buhranlı* bir kimsenin ruh halini ifade eder. Bunun tabii neticesi ahlâkî değerlerin inkârı oluyor. Bu bir gayesizlik, kötümserlik ve menfiliğin ifadesidir. Alman filozofu Nietzsche tarafından temsil edilen nihilizm budur. Schopenhauer'ın karamsar felsefesinden (pessimizm) tesir alan Nietzsche, bu nihilist anlayışı ortaya atmıştır. Onda nihilizm inkâr ve değerleri tersine çevirme arzusudur. Daha sonra bu karamsar ve yıkıcı anlayışı Sartre ve benzeri varoluşçular geliştirerek ateist bir varoluşçuluğu ileri sürmüşlerdir.¹⁰⁵

Nihilizmi tarihsel ve sosyal bir fenomen olarak tanımlarsak, tarihin objektif olan ruh yapısını kaybettiğini, yaşamı ayakta tutan değer sistemlerinin parçalara ayrıldığını, sosyal ve tarihsel döngünün bütünlük arz eden temelini çözüldüğü bir durumu niteler. Böylece nihilizmi dışsal anlamda toplumu ayakta tutan sosyal düzenin çöküşün, içsel anlamda da bireyin ruhunun yalnız kalışı anlamına geldiğini söyleyebiliriz.¹⁰⁶

Heiddeger ise Nihilizmin bir tarihsel fenomen olmadığını şu cümlelerle dile getirir: "Nihilizm birilerinin savunduğu herhangi bir görüş ya da doktrin değil, tarihsel bir akımdır. Batı halklarının yazgısının belirlenmesinde pek göze çarpmadan süregiden temel bir olay nasıl etkilerse, nihilizm de öyle etkiler tarihi. Şu halde nihilizm sıradan bir tarihsel fenomen de değildir. Nihilizm özü düşünüldüğünde, daha ziyade, Batı tarihinin temel hareketidir."¹⁰⁷

Metafizik anlamda ise "Hiççilik", bir tür Tanrı tanımazlıkla birlikte, bazı çevrelerde Tanrı inancının çöküşünün bir sonucu olarak, evrenin anlamsız ve amaçsız olduğu insan yaşamının ve insan faaliyetlerinin hiç bir değeri ya da anlamı olmadığı,

---

¹⁰³Aydemir, Mustafa, "Tanzimat Dönemi Türk Şiirinde Ölüm Algısı", *Türkçe veya Türkçenin Diller İçin Uluslararası Dergisi*, 2013, c.8, s.125.

¹⁰⁴Dok, Birol, *Nietzsche'nin Nihilizmi*, Birleşik Yayınları, Ankara, 2015, s.23.

¹⁰⁵Dok, a.g.e., s.27.

¹⁰⁶Küçükalp, Derda, *Politik Nihilizm*, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005, s.25.

¹⁰⁷Diken, Bülent, *Nihilizm*, Çev. Aylin Onacak, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s.13.

kendisi için yaşamaya değer hiçbir şeyin bulunmadığı görüşünü ifade eder. "Nihilizm ahlâk alanında geleneksel ahlâkın ilke ve yükümlülüklerini yadsıyarak, her türlü ilke ve değeri sorgulayan, ahlâki norm ya da değer ölçülerinin rasyonel olarak haklı kılınamayacağını, ahlâki değerlerin akıl yoluyla veya sezgi yoluyla, yasanın otoritesiyle de temellendirilemeyeceğini, değerlerin anlamsız ve akıldışı olup ya da keyfi davranışlarında akla dayanmayan duyguların ve toplumsal koşullanmaların ifadeleri olduğunu öne süren anlayışa karşılık gelir".¹⁰⁸ Nihilizm’de mutlak dinsel ve ahlâksal değerlere inanmaktan “hiçliğe” geçiş yapılır. Hıristiyan dünya görüşü ve evrensel değerler sisteminin çöküşüyle birlikte insanlık, “*anlam, erek ve amaçtan*” yoksun olur. Bu yüzden Nihilizm’in olması, kaçınılmaz olarak görünür.¹⁰⁹ Her şeyin anlamdan ve değerden yoksun olduğunu savunan Nihilistler, Tanrı’nın varlığını, iradenin özgürlüğünü, bilginin imkânını, ahlâki ve tarihin mutlu sonunu reddederler. Nihilizm, metafizik ve ahlâkî güçleri yok sayan, mevcut olan değerlere ve düzene karşı çıkan, hiçbir iradeye boyun eğmeyen görüşlerin genel adıdır.¹¹⁰ Nihilizm, aksiyolojik, epistemolojik ve ontolojik açıklamalar yapan bir öğretinin adıdır.¹¹¹

Tarih itibariyle Nihilizm sofistlere hatta Buda ya kadar geri giden bir anlayıştır. Sofistlerden Gorgias’ın ilk nihilist olduğu savunulur.¹¹² Nihilizm Nietzsche’nin deyimiyle 19.yüzyıldan sonraki iki yüzyılın, yani 20.ve 21.yüzyılın kaderidir. Ancak bu kaderin gelişim sırası ve duraklarının olması doğaldır. Nietzsche ile ortaya çıktığı düşünülse de temel olarak batının ortaya koyduğu bir zihniyettir. Bu yüzden Nietzsche, Batı kültür ve düşünce tarihin seyrini metafizik bakımdan Nihilizm’in yükselişi olarak anlar. Denilebilir ki Nihilizm Batı değerlerinin yaşama biçimiyle yakından ilgili olduğu için, yaklaşık iki bin yıllık Batı düşünce ve kültür tarihinin değer ve ideallerinin bir sonucudur.¹¹³

Nihilizm, tüm ideallerin değer tasarımlarının ve olumlu çabaların tamamen reddedildiği bir dünya görüşü tavrına ve davranışa verilen addır. Nihilist eğilimler, günümüzde, kapitalist ülkelerin küçük-burjuva aydın çevrelerinde emperyalizme ve

---

¹⁰⁸ Aydemir, Mustafa, "Tanzimat Dönemi Türk Şiirinde Ölüm Algısı", *Türkçe veya Türkçenin Diller İçin Uluslararası Dergisi*, 2013, c. 8, s.332.

¹⁰⁹ Pearson, Keith Ansel, *Kusursuz Nihilist*, Çev. Cem Soydemir, Ayrıntı yayınları, 1998, s.58.

¹¹⁰ Aydemir, Mustafa, "Tanzimat Dönemi Türk Şiirinde Ölüm Algısı", *Türkçe veya Türkçenin Diller İçin Uluslararası Dergisi*, 2013, c.8, s.125.

¹¹¹ Dok, Birol, *Nietzsche'nin Nihilizmi*, Birleşik Yayınları, Ankara, 2015, s.23.

¹¹² Dok, a.g.e., s.27.

¹¹³ Aydemir, Mustafa, "Tanzimat Dönemi Türk Şiirinde Ölüm Algısı", *Türkçe veya Türkçenin Diller İçin Uluslararası Dergisi*, 2013, c.8, s.119.

onun ideolojisine bir tepkinin ve aynı zamanda çaresizliğin ve yenilginin bir ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır.¹¹⁴

Nihilizm mutlak inkâr; her pozitif (olumlu) fikri reddeden bir görüş açısı. Nihilizm terimi, ilk defa Jacobi tarafından kullanılmış, daha sonrada Turgeniev'in Babalar ve Oğullar adlı romanıyla yayılmıştır. Rusya'da, geçmişten kalan kültürün kayıtsız şartsız inkârını Çernişevski taraftarlarına atfeden reaksiyonerler, devrimci demokratlara nihilist diyorlardı. Aslında, devrimci demokratlar, toprak köleliğini ve burjuva sistemini reddederken, sosyalist idealler taşıyan kendi pozitif programlarını ileri sürüyorlardı. Lenin, reaksiyoner sosyal düzene karşı tabî inkârcı tavrın ifade ettiği devrimci Nihilizm'le entellektüalist anarşizm arasında bir ayırım yapar. Nihilizm'in reaksiyoner özü, meselâ, değerlerin yeniden değerlendirilmesini, beşeri kültürle yoğrulmuş olan ahlâk ve adalet standartlarının inkârını ilan eden Nietzsche felsefesinde dile gelmiştir.¹¹⁵

Bütün izimler gibi nihilizm kavramı da, müphem bir anlam içeriğine sahiptir. Bu müphemliğin nedeni, büyük ölçüde kavramın farklı bağlamlarda ve farklı saiklerle kullanılmasıdır. Nihilizm, kimi zaman bir politik hareketi, kimi zaman bir epistemolojiyi veya doktrini, kimi zaman da belirli bir tarihsel dönemi nitelemek için kullanılmıştır. Öte yandan nihilizme yönelik yargısal tutumlarda da farklılıklar söz konusudur. Kimileri için nihilizm, nesnel bilgi imkânlarını ve bir arda yaşamayı mümkün kılan ortak değer yargılarını geçersiz hale getirerek, bireysel, sosyal, politik ve kültürel çürümeye yol açan ve bu nedenle de üstesinden gelinmesi gereken felsefi ve sosyal bir sorun; kimileri için, kendilerini evrensel bir form içerisinde sunan değerlerin, kavramların ve ideallerin ezililik ve ebedilik maskelerini düşüren, köhnemiş kurumların, inançların ve değerlerin tahrip edilmesine ve tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik eylemleri teşvik eden, bu nedenle de olumlanması gereken bir fırsat; kimileri için ise, nihilizmin gelişme düzeyine bağlı olarak hem bir sorun hem de bir fırsattır.¹¹⁶

Wolfgang Kraus, Nihilizmin bugünkü görünümünü incelediği eserinde düzenleri ayakta tutan üst elit tabakada değer yargılarının artık eskisi gibi olmadığını,

---

¹¹⁴ Buhr, Manfred ve Alfred Kosing, *Marksçı- Leninçi Felsefe Sözlüğü*, Çev. Engin Aşkın, Konuk Yayınları, İstanbul, 1976, s.203.

¹¹⁵ Rosenthal, M ve P. Yudin, *Materyalist Felsefe Sözlüğü*, Çev. Aziz Çalışlar, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1977, s.351.

¹¹⁶ Küçükalp, a.g.e., s.25.

doğal bir hale geldiğini söylemektedir. Bu değer yargıların elit kesim için artık içi boş bir hale geldiğini ve böylece mesuliyet duygusunun kaybolduğunu, yapılan işten haz alınmasının artık söz konusu olmadığını savunuyor.¹¹⁷

Kraus'a göre: Mevcut düzenin temsilcisi olan bu insanların çocukları bu duruma karşı büyük tepki gösterirler. Ailelerdeki bu boşluk duygusu, onları çocukluklarından itibaren rahatsız eder. Davranışlarıyla sık sık inançların, sorumluluğun, yaşama sevincinin ve değerlerin kaybı olduğu gerçeğini açıkça gösterirler. Evlerindeki gerçeklerle artık boş bir safsata haline gelmiş idealist eğitim arasındaki çelişki belirginleştikçe bu tepki de şiddetlenir. Diyalektik olarak antitezi oluşturan, bu ailelerin çocuklarıdır. Mevcut düzenin temsilcileri gerçek tavırlarını çoğu zaman bastırıp gizlemeyi tercih ederken gençler konuşurlar, düşüncelerini açığa vururlar ve bir şeyler yaparlar. Bu birbirilerine karşı güçler birbirilerini reddederler Ancak sonuçta istemeden olsa da reddetme konusunda birleşirler.¹¹⁸ Kraus'un bu tespiti Nihilizm'in ortaya çıkışında psikolojik ve sosyolojik etmenlerin yadsınamaz bir özellikte etkin olduğunu gösteriyor. Nihilizmin birçok farklı nitelikte türü vardır. Öncelikle Wolfgang Kraus'un Nihilizm türlerini ele almak faydalı olacaktır. Kraus Nihilizm'i yedi tür olarak ele alır.

2.1.1. Burjuva Nihilizmi

Ortaya çıktığında özgürlük, eşitlik, kardeşlik, insanlık, liberalizm ve toplum gibi değerleri büyük bir ölçüde kendine ait temaları ve özlerini kaybederler. Geride kalan kısım ise işe yaramaz bir materyalizm, para ve kişisel güç elde etme hırısır. Görünüşte aldatmacı bir ahlâk göz önüne çıkıyor. Bu ahlâk aldatmacı olan görüşlerin tam da tersi olan davranışların sonucudur.¹¹⁹ Bu durum psikolojik olarak ruhsal donukluk, mala bağımlılık ve can sıkıntısı olarak ortaya çıkar.

2.1.2. Anarşik Nihilizm

Bu Nihilizm Türü "Babaların veya Burjuva Nihilizmi'ine cevap olarak meydana çıkar. Kraus'a göre; "Babaların artık yaşanmayan değer anlayışı bu gençler için hiçbir şey ifade edememektedir. Bunlar gençler tarafından "zorlukla muhafaza

---

¹¹⁷Gianni, Vattimo , *Modernliğin Sonu-Post Modern Kültüründe Nihilizm ve Hermenötik*, İz Yay, İstanbul, 1999, s.11.

¹¹⁸ Vattimo, a.g.e., s.13.

¹¹⁹Vattimo, a.g.e., s.13.

edilen aldatmacalar" olarak görülürler. Gençlere göre, bu ortaya çıkan maskelerin ardında aslında bu değerlerle bağdaşmayan işler dönmektedir. Genç asi böylece büyük bir ihtirasla babasının toplum düzenini ortadan kaldırmaya karar verir."¹²⁰

2.1.3. Memur Kesimin Nihilizmi

Katılmış hiyerarşi kariyer ihtirası, ben merkezli faydacılık, kuvvet elde etme mücadelesi arasında içinde bulunduğu cemiyete hizmet etme görevini unuttuğundan kendini kanıtlama ve gösterme çabasını sergilemektedir. O zaman sahip olduğu vazifenin anlamı anlamsızlıkla yer değiştirmiş olur.¹²¹

2.1.4. Materyalist Nihilizm

Bu Nihilizm türünde ise, duyu organlarıyla algılanamayan, gözle görülmeyen her şeyi istisnasız reddeder. Materyalist düşünen için önemli olan şeyler kudret, para ve mülktür. Manevi olana, insanlığa, başkalarını düşünme (diğergâmlık) düşüncesine inanmaz.

Kraus'a göre: Bunun karşıtı hazcı (hedonist) Nihilizmdir. Burada radikal bir şekilde maddi servete, paraya ve ekonomik başarıya karşı çıkılır. Asıl önemli olan haz duymanın kendisidir. Yani amaç haz duymaktır. Refah, yeme, içme, rahatlık, cinsel haz, hayata anlam kazandırır. Katı egosantrizm ve başkalarına ne olduğu konusuyla kesinlikle ilgilenmemek bu Nihilizm türünün karakteristik özelliğidir.¹²²

2.1.5. Atezim Ağırlıklı Nihilizm

Genellikle Batı dünyasında dini kurumların yozlaşmasının sonucu olarak ortaya çıkan Tanrı'nın varlığını inkâr eden bir tutumu sergilemektedir. Bu Nihilizm türü genellikle Hitler, Auschwitz toplama kampı, Stalin, dünyanın en büyük felaketi sayılan Hiroşima'ya düşen atom bombası, Bosna Hersek de yaşananlar vb. Bu tür acımasız olan kişilerce yapılan veya bir devlet tarafından yapılan ve dünyayı etkileyen olayları Tanrı'nın olmadığını bir delil olarak kabul ederler. Fakat burada belirtmemiz

---

¹²⁰Vattimo, a.g.e., s.14.

¹²¹ Vattimo, a.g.e., s.13-14.

¹²² Vattimo, a.g.e., s.14.

gereken bir şey var. O da nihilist ve ateizm arasındaki ilişkiyi nasıl tanımlamamız gerektiğidir. Krausa'a göre her ateist mutlaka nihilist olmak zorunda değildir. Fakat her Nihilist mutlaka Ateisttir.¹²³

2.1.6. Akademik Nihilizm

Bu tür Nihilizmde bilim ve sanatın içi boşaltılmıştır. Boş bir formalizm haline getirilmiştir. Düşünce sabit şemaları içinde sıkışıp kalır. Canlı ve yeni fikirler, dağlar gibi üst üste yığılan bilgi kümeleri gibi donuklaşır. Bu canlı ve yeni fikirler katı kurallar ortaya koymak suretiyle önlenir. Hem bilim hem de sanat bu akademik Nihilizm sayesinde mahvolur. Çünkü engeller yüzünden gelişemez. Bunun karşısı bilimde Pozitivizm, sanat da ise Estetik Nihilizm olarak adlandırılır. Pozitivizm dikkatini somut bir biçimde kavranabilen şeylere yöneltir. Değerler ve normlar hakkındaki bütün açıklamalar manasız diyerek reddeder. Bunun sonucu Nihilizme götüren total değerler rölativizmdir. Estetik Nihilizm de bütün ahlâki unsurlar mutlak bir estetizm içinde erir ve çoğu zaman tersine döndürülür.¹²⁴

2.1.7. Despotik Nihilizm

Despotik Nihilizm insanlara saygı duymama anlayışının sonucudur. Bu tavır özellikle iktidar sahibi insanlara özgü bir durumdur. Despotizm tek başına dini inançlar veya siyasi ideolojilerinden kaynaklanabilir. Despotizm, polis ve gizli servis baskısıyla savaşın olmadığı bir zamanda askeri bir nitelik ve güçle, hatta savaş yapmak suretiyle insanları kendi kontrolü altında tutma yollarını arar.

Başta her ateistin nihilist olmadığını her nihilistin ateist olduğunu belirtmiştik. Nihilizmin Tanrı kavramının ötesinde bir kavram olduğunu, yani Nihilizm ve Tanrı kavramlarının burada birbiriyle örtüşmediğini açıkça görüyoruz. Kraus bazı dinlerde Nihilist eğilimler olduğunu ileri sürüyor. Ona göre: "Hıristiyanlıkta özellikle katı bir şekilde Tanrı ve öbür dünyaya yönelen, bu dünyaya ve şimdiki zamana sırtını çeviren görüşler ya da din safhaları ilerdeki bir nihilizm için zemin hazırlamıştır. Tanrı ve ölümden sonraki hayat nedeniyle dinde dünyayı reddetmenin söz konusu olduğuna

---

¹²³ Vattimo, a.g.e., s.14.

¹²⁴ Vattimo, a.g.e., s.15.

dikkati çeken yazar, dinin etkisini kaybedip Tanrı'ya olan inancın yok olmasından sonra geriye sadece reddin kaldığını ileri sürüyor".¹²⁵

Yukarıda saydığımız ihilizm türlerinin nihai hedefinde ahlâkın, mevcut siyasi, toplumsal ve insani bütün kazanımların yok sayılması nedeninden ortaya çıktığına şahit oluyoruz. Yani reddetmenin temelinde insanoğlunun hangi alan ile ilgili olursa olsun zaman içerisinde oluşturduğu normları yok saymak ve onların ortadan kaldırılması için her alanda direnmenin gerekli olduğu sonucunu görüyoruz. Bu reddetmenin en öncelikli basamağında dinin ve tanrının inkârını savunan ateizm ağırlıklı nihilizm türü vardır.

2.2.1. Nihilizm'in Tarihçesi

Felsefe tarihi ile ilgili kitaplara bakıldığında ilk nihilistlerin başında bir sofist olan Gorgias'ın (M.Ö. 480-375) geldiğini görürüz. " Leontium'lu Gorgias'ın Elea prensibini nihai sonuçlarına kadar götürerek, nihilizme ulaştığını ve şu noktaları ortaya koyduğunu gösterebiliriz. Peri Tou Me Ontos e Peri Physeus adlı kitabında, Zenon ile beraber, hareket ve mekânı inkâr etmekle yetinmeyerek bizzat varlığı da yıkıyor. Hiçbir şey yoktur, diyor. Çünkü eğer bir varlık olsaydı, Parmenides'in kanıtladığı gibi, bu ancak ezeli ve ebedi olabilirdi. İmdi, ezeli ve ebedi olan bir varlık sonsuzdur. Fakat sonsuz bir varlık, kendisine sınır koyacak olan mekânda ve zamanda bulunmaz. Şu halde hiçbir yerde değildir. Hiçbir yerde olmayan şey, yoktur. Farzımuhal olarak bir şey olsaydı bile biz onu bilemezdik ve bildiğimiz kabul edilse bile, bu bilgi hiçbir surette başkalarına aktarılamazdı.

Gorgias, Eleacılığın korkunç çocuğudur ve boş boğazlığı Herakleitos'un şu düsturunu haklı çıkarıyor. Varlık bir şey değildir, oluş her şeydir. Parmenides ve Zenon'un öncesiz, sonrası ve değişmez olan, fakat her türlü pozitif nitelikten yoksun bulunan varlığı gerçekte bir soyutlanmadan başka bir şey değildir. Bir çocuk saflığı içerisinde "ama kral çıplak" diye bağırncaya kadar herkesin inceliğini hayranlıkla seyrettiği kral elbisesine benzemektedir.¹²⁶

Nihilizmi açıkladıktan sonra bugünkü çağdaş nihilizmin farklarını görebilmek için nihilizmin tarihi gelişimiyle ilgilenmek gerekir. Wolfgang Kraus nihilizm tarihsel

¹²⁵Vattimo, a.g.e., s. 16.

¹²⁶Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi*, Çev. Vehbi Eralp, İstanbul Yayınları, 1991, s.20.

süreci açısından *tarihi Nihilizm (kaynakça Nihilizm)* ve *bugünkü Nihilizm* olarak ikiye ayırıyor. Tarihi Nihilizmde üç akım vardır. Bunlar:

Kaynağı Almanya'da olan Felsefi Nihilizm, Rusya'da yaygın olan Siyasi-Sosyal Nihilizm, İngiltere ve Fransa'da ortaya çıkan Estetik (sanatsal) Nihilizm

Tarihi Nihilizm'in bu üç akımı da Avrupa'nın kültürel anlamda önde olan ülkelerin çoğunda geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısında ve 20'inci yüzyılın ilk başlarında ortaya çıkmıştır. Nihilizm kelimesi Fransız İhtilâli'nin etkisiyle dinden ve Tanrı'ya olan inançtan kopma çabalarının giderek önem kazanmasından sonra tekrar gündeme gelmiştir. Nihilizm kavramı ilk kez eleştirici anlamda kullanılmıştır. Alman filozofu Heinrich Jacobi 1799'da filozof Fichte'ye yazdığı açık bir mektupta "dini ortadan kaldırma yönündeki eğilimleri" nihilizm olarak tanımlıyordu. Nihilizm kavramı Latince Nihil yani Hiç anlamına gelir. Agustinus "hiç"e inananlara nihilist diyordu. Daha sonra kilisenin resmi öğretisine ters düşen ve "hiç" ya da yanlış şeylere inanlara da "Nichilianista" dendi.¹²⁷

Rus yazarı Turgunyevev ünlü romanı "Babalar ve Oğulları" adlı eserinde (1862) tıp öğrencisi olan Bazarov karakteriyle tipik bir nihilist tablosu çizince nihilizm kavramı alışık olduğumuz medeni dünya tiplemesine de endişe yaratmaya başlayan bir felsefe halini almaya başladı. Medeni dünyada ilgi çekmeye başladığı dönüm noktası da denilebilir. Bazarov bu tipleme ile aslında kuralsızlık, otoritesizlik kavramını her şeyin reddi olarak anlaşılacak bir formda dünyaya tanıtmıştır.

Turgunyevev'in olan *Babalar ve Oğullar* romanı, 1960'ta Kırım Savaşı'nın serf Rusya'sının güçsüzlüğünü ve geriliğini gösterdiği bir sırada yazılmıştır. İlk kez 1862'de dönemin tutucu dergilerinden *Russkiy Vestnik*'te yayımlanır. Savaşın yenilgi ile sonuçlanması, Rus toplumunda bölünmelere neden olur. Bir tarafta köklü bir değişimin gerekliliğini savunan demokratlar; diğer tarafta halktan kopuk, ayrıcalıklı yaşamlarını sürdüren, toplumdaki değişimleri fark edemeyen ve her türlü değişikliğe cephe alan soylu toprak beyleri ve çarlık yönetimi vardır. 1850'li yıllardan sonra gericiyi temsil eden asilzadelerle devrimi temsil eden demokrat aydınlar arasındaki çatışmayı dile getirir. Roman, böyle bir ortamdaki düşünsel çatışmaları yansıtmaktadır.¹²⁸

¹²⁷Vattimo, a.g.e., s.17.

¹²⁸Süer, Ö.Aydın, *XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatı Üzerine Yazılar*, Evrensel Basım Yay, İstanbul,2006,s.79.

"Bir hidrojen atomu diğer hidrojen atomları için yeterli bir numunedir. Bir insan da diğer bütün insanlar için yeterli bir numune olabilir mi? Felsefi nihilizmi benimseyen Jean Paul Sartre (1905-1980) bu soruya hayır der. Ona göre her insan biriciktir. Bu yüzden bir insanın değerleri de ancak kendi eseri olabilir. Kendi benliği dışında hiç kimse onun adına doğru ve yanlışın ne olduğunu belirleyemez. Bu noktada yetkin bir referans olan bir otorite ya da normlardan bahsedilemez. Sartre'nin argümanlarını ampirik incelemeye tabi tuttuğumuzda onların yaşamını olgularına pek de uymadığını görürüz. Çünkü insanın biricikliği esasa müteallik değildir. Zira her kişinin yani insanlığın evrensel bir fenomeni olan bir ifadesinden ibarettir. Hakikaten bir ferdin kendi değerler kümesine ulaşma nedenleri derinden incelendiğinde evrensel olan bir değer sisteminin temeli bulunur."¹²⁹ Jean Paul Sartre bir nihilisttir. Fakat onun nihilizme bakış açısı günümüzde değerlerin kurumsallaşamayacağını ve bu nedenle bunun herkesin kişisel düzeyinde araması gerektiğini öne süren düşüncenin mantıksal bir sonucudur. Onun nihilizmi yaratıcı bir beyandır. Örneğin Sartre; hırsızlık yapan veya cinayet işlemeyi seçen bir insanın, sanki bu yaptığı özgürce davranışlarıymış gibi bu düşüncesinin sonuna kadar arkasında durur. Yani psikolojik ruh hali özgürce yaptığı davranışın özgürce bir tavırla yapıldığını bununda değerli olduğunu savunur. Yani bu bakış açısı değerlerin kendisinden kaynaklandığını bir otoriteye ihtiyaç duymadığını dile getirir.

Bu bakış açısını biraz daha açıklamak için Jean-Paul Sartre'nin üç perdelik tiyatro eserini, bizi ilgilendiren pasajına bakmak yerinde olacaktır. The Files adlı tiyatro eserinde; The Files oyununun kahramanı olan Oretes önce kendi annesini öldürür. Sonrada şöyle der: "Ben özgürüm ve tek başımayım." Sonra feryat ederek: "Görüyorsunuz ey Argos halkı; bu suç sadece benimdir. İddia ediyorum ki onu yalnızca ben işledim, herkes bilsin. Çünkü bu davranış benim şerefimdir."¹³⁰ Sartre eylemini özgür iradesinin sonucu olarak herhangi bir baskıya maruz kalmadan yaptığı kişileri kişilikli ve tutarlı insanlara örnek verir. Bu seçme iradesi Sartre'nin felsefesinin merkez noktasını teşkil etmektedir. Burada hastalıklı bir ruh halini görüyoruz. Çünkü yaptığı her davranışını kutsallaştıran ve evrensel olan insan hayatını, evrensel bir değeri yok ederken hala bunun kendisinin bir değerinin sonucu olarak haykırmaya çalışması bir hastalıklı ruh haline sahip olduğunu gösterir. Değer, herkesin gelişi güzel

---

¹²⁹Walters, J.Donald, *Modern Düşüncenin Krizi*, İnsan Yay, İstanbul, 1995, s.34.

¹³⁰Walters, a.g.e, s.34.

yaptıklarının sonucu olarak görülürse zaten kurumsallaşmaktan uzak herkese göre değişen bir yapı ortaya çıkar. Bu da toplum veya ortak akıl denen olguları yok saymak demektir. Nihilizmin ortaya çıktığı tarihi Nihilizmin dönüştüğünü ve bu dönüşüm sonucunda Nihilizmin bir nevroz hastalığı halini aldığını dile getiren Wolfgang Kraus, şöyle söylemektedir: "Tarihi nihilizmin mirasının 20'inci yüzyıla kaldığını savunarak, günümüz Nihilizminin, eski nihilizmin kaynaşmasından doğduğunu ve bunun bir yanılığ olduğu üzerinde duruyor. Çünkü nihilizm değişikliğe uğramıştır. "Günümüzde nihilizmi korkutucu hale getiren değişime, bu nihilizmin kitleler arasında yayılan salgın hastalık gibi birçok insanın ruhi yapısına yerleştiği gerçeği ile açıklanabilir. Üç akım halinde ortaya çıkan bir zamanların tarihi nihilizmi, bir kitle fenomeni, âdeta insanın kendisinin bir parçası haline gelmiştir. Bu olayda, etkilenen insan, çoğu zaman tehlikenin sebebini idrak edemez durumdadır. Çünkü bu sebep onun ikinci doğası olmuştur. Bu yüzden bugünkü nihilizmi anlatırken, bir psikolojik (nevrotik) nihilizmden, bir patolojik (yıkıcı) nihilizmden söz etmek gerekir. Tarihi Nihilizmin bugün patolojik nihilizme dönüşmesinin sebebi nedir? Bunun nedeni olarak, nihilizm ile nevrozun karışmasını gösterebiliriz. Nihilizm insan guruplarını, halkları ve sayısız bireyleri etkileyen psikopatolojik bir fenomen olmuştur."¹³¹

1900'li yılların ortalarında Schopenhauer'in (1788-1860) kötülüğe bakış açısı, birçok aydın veya aydın görünen burjuva çevrelerinde, çok etkili ve beklenmedik şekilde taraftar bulmuştu. Schopenhauer'un yaşama arzusunu reddetmesi ve dünyanın anlamsız olduğu görüşü birçok çevrede sahipleniliyordu. Ludwig Feurbach'ın (1804-1872) dine özellikle Hıristiyanlığa olan felsefi eleştirileri her kesim tarafından tartışılıyordu. Bu konuyu eserlerinde işleyen birçok aydın da vardı. Bunlardan birisi de Max Stirn'dir. Marx, Der Einzige und Sein Eigentum (Biricik ve Mülkiyeti, 1844) adlı eseri nihilizme çok yaklaşıldığının ilk önemli örnekleri arasında yer aldı. Bu eserde kilise, devlet, Tanrı, her türlü otorite, her ideoloji reddedilmekteydi.¹³²

Nihilizm kavramının sözlük anlamı tam olarak dilimize "Nemelazımcılık" olarak çevrilmiştir. Memleketimizde Nietzsche'nin Nihilizmi ve Jean Paoul Sartre'nin nihilist ve ateist varoluşçuluğu, manevi değerleri yıkmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Mesela Tevfik Fikret'in şu beyiti nihilizmin tam ifadesi gibidir.

Her şeref yapma, saadet piç,

---

¹³¹Vattimo, a.g.e., s.24.

¹³² Vattimo, a.g.e., s.35

Her şeyin iptidası, ahiri piç.¹³³

Sosyal ve ideolojik bir olay olarak bakıldığında nihilizm, yıkıma ve çöküntüye götüren bir mantığa sahiptir. Peyami Safa'ya göre nihilizm" felsefi kavramlarla, bunların tam ölçüde ifadeden aciz oldukları gerçek arasındaki uçurumun verdiği ümitsizliktir. Mesela hakikat, ideal şuur vb. kavramlar boş kelimelerdir. Aslında hiçbir şeye inanmamak demek, makineyle bir olmak, insanlıktan çıkmak gibidir.¹³⁴

Nihilizmin yukarıda belirtildiği gibi bir otoritenin olmaması gerekliliği ve iç güdülerine göre hareket edilmesi, nefsi davranma ve hazlarına göre yaşama sonucu doğurur. İslam bu konuya Kur'ân penceresinden farklı bir bakış açısıyla bakar. Kur'ân'a göre asıl belirleyici olan Allah'ın insanlar için ortaya koyduğu evrensel ilkelerdir. Bu ilkeler sorumluluk bilincini kişisel bir anlamda değerlendirse bile toplum ve ümmet sorumluluğu adı altında tek başına hareket edilmesini yasaklamıştır. Allah Al-i İmran suresi 110. ayette şöyle buyuruyor. "*Siz, insanlara ahlakî olan doğruluğu tebliğ etmek ve ahlaksızlıklardan uzaklaştırmak için çıkarılmış hayırlı bir toplumsunuz.*" Bu ayette açıkça görülüyor ki, Müslümanların hem doğruluğu tebliğ etme ve ahlaksızlıktan uzaklaştırmak gibi bir sorumluluğu var. Aynı zamanda toplumsal olarak bir mesuliyeti göz ardı etmemesi gerektiğini aşikar bir şekilde bize bildiriyor. "Bu sorumluluk, İslam kültüründe " emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker" olarak isimlendirilir."¹³⁵

Nihilizm içgüdülerine ve nefesine göre hareket etmeyi savunurken, Kur'ân bu konuda inanlarını uyararak bunun kötü bir davranış olduğunu açıklamaktadır. Kur'an insan oğlunun nefesine ve arzularına uyma zayıflığını her an gösterebileceğini ayeti kerimede şöyle açıklıyor. "*Allah Sizin tövbelerinizi kabul etmek ister. Arzularına uyanlar ise büyük bir sapma ile sizi de saptırmak isterler. Allah sizi hafifletmek ister. Zira insan zayıf olarak yaratılmıştır.*"¹³⁶ Kur'ân yukarıdaki ayette de belirtildiği gibi insanın ahlakî bir zafiyet yönü olduğunu söyler. Çünkü arzularına uyma bir yönüyle psikolojik anlamda insana yük getirir ve yıpratır. Allah insanları asla nefislerine uymamalarını emretmektedir. İslam'ın ortaya koyduğu ilkelere ve şartlara bakıldığında genelde temel amaç insanın bireysel anlamda kontrollü davranmasını sağlamaktır. Yani insanın aceleci davranmasını, mala düşkün olmasını, cimriliği nankörlüğü,

---

¹³³ Bolay, a.g.e., s.199.

¹³⁴ Bolay, a.g.e., s.200.

¹³⁵ Güler, İlhami, *İman Ahlak İlişkisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010, s.79.

¹³⁶ Nisa, 4/27-28.

zulmü ve cahilce davranmayı yasakladığını görüyoruz. Çünkü bu vasıflara sahip bir birey, esiri olduğu nefsinin dizginleyemez. ¹³⁷ Sorumlu davranmak, başboş hareket etmemek, ahirete iman inancı ile dizginlenmiştir. Kur'ân, inanların her davranıştan sorumlu olduğunu, hesaba çekileceğini ve her an Allah tarafından gözetlendiğini bize bildirir. ¹³⁸

Kur'ân nezaketi en ince davranışta bile yansıtmayı bize emretmektedir. İnanların bir birleriyle refahta ve zorlukta ilgilenmelerini, selam vermelerini ¹³⁹ şahitlikte yalan söylememeyi ve adaletli- davranmayı ¹⁴⁰ anne ve babaya saygıda hiçbir zaman sözle bile olsa taviz verilmemesini emretmiştir. ¹⁴¹ Özetle, İslam nemelazımcılığı, arzularına göre hareket etmeyi ve sorumsuz davranmayı birey ve toplum yararı açısından yasaklamıştır.

2.3.1 Friedrich Nietzsche ve Nietzsche Nihilizmi

Nihilizme değindikten sonra çağdaş Nihilist olan Friedrich Nietzsche'ye (1844-1900) ve Nietzsche'nin fikir olarak etkilendiği, Soren Kiergaard'a (1815-1855) değinmemek bu çalışma için bir eksiklik olarak kabul edilebilir. Will Durant'a göre din kavramının Nietzsche'de çok önemli bir yeri var. Nietzsche'nin babası bir rahipti. Bu konu Nietzsche'yi nihilizme götüren sebeplerin başında gelir. Ana tarafı da baba tarafı da, birkaç nesil rahip yetiştirmişti. Kendisi de son nefesine kadar bir vaiz olarak kalmıştır. Hıristiyanlığa saldırmasının nedeni, kendisinde de Hıristiyanlık ve ruh ve ahlâkının var oluşuydu. Kibar bir felsefeye sahip olmasının nedeni, acımaya ve barışa olan eğilimini ılımlaştırmak ve dengelemek için karşıt bir davranış sergilemek içindi. Cenovalılar ona II. Santo yani aziz diyorlardı. Annesi İmmanuel Kant gibi sofı bir kadındı. Nietzsche'de aslında son ana kadar hep öyleydi. Sofuluğa saldırmasının bu nedenden dolayı olabilir. ¹⁴² Okul arkadaşları ona "küçük rahip" diye seslenirlerdi. Nietzsche'nin en büyük zevki sessizce bir köşeye çekilip, Kutsal Kitab'ı okumaktı. Kutsal Kitab'ı okuduğunda onu dinleyenlerin gözü dolardı. Nietzsche on sekiz yaşındayken Tanrı'ya olan inancını kaybetti. Nietzsche hayatının geri kalanında kendisine yeni bir Tanrı aramakla geçirdi. Hayatının merkezini oluşturan din, onun

---

¹³⁷Güler, a.g.e., s.100.

¹³⁸ Fecr, 89/14.

¹³⁹ Nisa, 4/86.

¹⁴⁰ Maide, 5/8.

¹⁴¹ İsrâ, 17/23.

¹⁴² Durant, Will, *Felsefe Klavuzu* , Çev. Ender Gürol, Milliyet Yayınları, 1973, s.346.

bütün hayatını etkilemekle kalmamış, başkalarının hayatını da yönlendirmede ilk muharrik olarak bakış açısıyla insanların farklı bir çizgiye çıkmalarını sağlamıştır.¹⁴³

Nietzsche'ye göre; kökeni itibariyle bakıldığında nihilizm sözcüğü acıyı ve çatışmayı reddetme halini anlatır. Acısız bir yaşamı aramakla, dünyayı aynı kabul etmek neredeyse aynı anlama gelir. Çünkü acı ve çatışma yaşamın bir parçasıdır. Yani nihilizm acı ve çatışmanın olmadığı yanılısamalı bir dünya ve aşkın bir cennet icad etmenin diğer adıdır. İşte bu yüzden Nietzsche üç tek tanrılı din olan, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'ın nihilist dinler olduğunu söylemiştir.¹⁴⁴ Bu çıkarsamada olduğu gibi, Nietzsche'nin genelde kullandığı metaforlar bazen onun anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Nietzsche derdini mecaz ve metafor kavramlarla anlatmayı seven bir filozoftur. Nietzsche bu metodu tıkanmış bakış açılarının yolunu açmak ve bakış açısının zenginleşmesi için kullanmıştır. Nietzsche dünyayı bu sayede bu metodun bize sağladığı anlam geçişleriyle kavradığımızı savunuyordu. Yani gerçekliği metafor sayesinde kavradığımızı dile getiriyordu.¹⁴⁵

Kiergaard'ın yazılarıyla 1888 yılında çıldırmadan kısa bir zaman önce tanışma fırsatı buldu. İlk bakışta ikisinin ortak bir zeminde pek az bir şeyde birleştikleri düşünülüyordu. Nietzsche dine septik bir bakış açısıyla bakıyordu. Onu dine şüphe ile bakması, onu zaman zaman bir din düşmanlığına götürüyordu.¹⁴⁶ Nietzsche'ye göre; "Hıristiyanlık, Pascal'ın da benimsediği gibi insanın özgürlüğünü, gururunu, özgüvenini, özgün dilini ve inananlarıyla alay eden bir uzun süreli intihardır. Nietzsche ve Kiergaard, dini inancı rasyonel ilkelere dayandırma teşebbüslerine ve Aydınlanma deizminin cansız soyutlanmalarına da şüphe ile bakıyorlardı. Nietzsche, 19'uncu yüzyılda dini değerler cazibesini kaybettiğçe, onun yerine yavaş yavaş değer kazanmaya başlayan pragmatizm benzeri Ahlâk felsefelerine de pek değer vermezdi. Onun asıl derdi ruhbanlaşmış kurumsallığı dinin dışına çıkmış Hıristiyanlık idi. Bunu isyanın sebebi olarak düşünüyordu. Nietzsche'ye göre ;"Hıristiyanlık, bir gerçek dışılık ve kurgusal bir dünya yaratmış, değerler de dahil her şeyi bu kurguya bağlamıştır Bu kurgunun sonucu olarak insanların daha önce hiç görmedikleri bir hiççiliğe battıkları ortaya çıkmıştır, her şey sahtedir. Şimdi sıra iki bin yıl boyunca

---

¹⁴³ Dok, a.g.e., s.29.

¹⁴⁴ Nietzsche, Friedrich, *Güç İstenci*, Çev. Sedat Umran, Birey Yayınları, İstanbul, 2002, s. 95.

¹⁴⁵ Nietzsche, a.g.e., s.95.

¹⁴⁶ West, David, *Kıta Avrupa Felsefesine Giriş*, Paradigma Yay, İstanbul, 1998, s.176.

Hıristiyan olmanın bedelini ödeme zamanıdır."¹⁴⁷ Nihilizm insanın Hıristiyanlığın ve onun ürettiği değerlerin esiri olduğunu söyleyerek insanın özünü oluşturan içgüdülerine dönmelerini istemektedir. Bunu da hiç olarak tanımladığı değerlerin inkârını yaparak mümkün kılacağını dünyaya haykırmaya çalışmaktadır. Bu haykırış maalesef sadece insanın kendisini kandırması olarak addedilebilir. Çünkü bu dünya görüşünde bir paradoks var. Bu çelişkiyi şu şekilde izah etmek gerekir. Hem insanoğlunun akli ve toplumsal tecrübeleri ile meydana getirdiği her şeyi inkâr var. Ama diğer taraftan insan benliğinin yapıp ettiklerini savunarak, insanların içgüdülerini referans alması gerektiği bir anlayış var. Bu doğal olarak bir çelişki ortaya koymaktadır. Bu sonuç insanoğlunun bir daha yanılmayacağı gerçeğini ortadan kaldırmaz. Yani mutlak bir referans olmadığı için tekrar yanılması muhtemeldir.

"Değerlerin mutlak olabilmesinin imkânı, ancak mutlak bir varlık ile irtibat kurulursa söz konusu olabilir. Değerler, Mutlak bir varlık ile temellendirilmediği takdirde, ahlâki rölativizmi aşmak mümkün olmaz."¹⁴⁸ Burada şu dile getirilebilir. Nietzsche'nin isyanı onu meydana getiren ve onun bu isyanını dönüm noktasını oluşturan şeyin sadece Hıristiyanlık olduğunu söylemek daha yerinde olacaktır. Çünkü Nietzsche'nin dini yok sayan yönü hayatına baktığımızda sebep olarak Hıristiyanlığı göstermektedir. Aslında hesaplaşmak istediği din Hıristiyanlık ve Hıristiyanlığın meydana getirdiği değerlerdir. Tolstoy'un dediği gibi: "Din ne zaman tahrif edilmeye başlanmışsa, dinin koruyucuları, akli eylemlerini zayıflatmış oldukları insanları kendi istedikleri şeylere inandırmak için her türlü aracı kullanmışlardır."¹⁴⁹

Nietzsche de bu konuya bu açıdan bakıyor denilebilir. Çünkü batı aydınlarının çoğunda, ismine Nihilizm denilmesine de bu gizil inanç yani örtük Hıristiyanlık nefreti hep vardı. Nietzsche, bu girişimi ortaçağın (Hıristiyanlığın) olumsuz Nihilizmi yerine "güç istenci" metafiziği olarak olumlu Nihilizm olarak niteler. İnsan, Tanrı'nın yerine geçmiş ve yeryüzü içindekilerle birlikte Tanrı'nın lutfu, nimeti ve rızkı olmaktan çıkmış bir değere dönüşerek insanın mülkiyetine (emrine) geçmiştir. Ortaçağda her şeyin mülkiyeti Tanrı'ya ait iken şimdi insanın olmuştur. Alman romantizminin önde gelen şairi, Frederic Von Hardenberg olan Novalis (1772-1801) şöyle diyordu. "Hıristiyanlık dünyevi bir ilham yıkımını ve karakterini gittikçe artan bir zayıflatmayla

---

¹⁴⁷Aydemir, a.g.e., s.125.

¹⁴⁸Kılıç, Recep, "Ahlâk'ı Temellendirme Problemi", *Felsefe Dünyası Dergisi*, Türk Felsefe Derneği Yay, Ankara, 1993, Sayı.8, s.78.

¹⁴⁹ Tolstoy, Leo Nikolayeviç, *Din Nedir?* (Çev, Yeşim Ilgın), Metropol Yay, 2005, s.26.

ve alay ederek hükmedene kadar gücü ve heybetiyle ihtişamlıydı. Akıl almaz bir tembellik, din adamları arasında derinlere kök saldı ve şimdi yerini sağlamlaştırdı. Din adamları dışındaki halk kendilerini tecrübe ve öğrenme alanlarında geliştirirken ve medeniyete doğru güçlü adımlar atarken din adamları kendi önem ve yararlılıklarını düşünmeye gömüldüler. Din adamları bilgi, dâhilik ve hüküm açısından insanlar arasında ilk sırada olma görevini unuttukça temel arzular yeniden canlandı ve fikirlerinin kabalığı ile adiliği toplum içindeki konumla gittikçe daha fazla çatışmaya başladı. Bu yüzden dünyevi bir devletin yanında ruhani bir devletin de ayakları olan saygı ve güven giderek azaldı ve böylece kiliseden nefret edildi."¹⁵⁰ Bu nefret Nietzsche'de sistematik bir şekilde aşırı nefrete ve hiççiliğe dönüşmüştür.

Alman romantizminin, liberal protestan düşünce üzerine güçlü bir etki yaratan ilahiyatçı Friedrich Schleiermacher (1768-1834) din konusunda özellikle Hıristiyanlık üzerine farklı görüşlerini burada açıklamak yerinde olacaktır. Çünkü Schleiermacher de insanın dini bir kenara bırakarak içgüdülerine dönmesi gerektiğini savunur. Schleiermacher; "Sizden ricam din sandığınız her şeye sırt çevirmeniz, eylem ve sözleriyle bizlere ilham verip yol gösteren insanlar olarak, tüm dikkatinizi içsel duygulara ve yaratılışa sabitlemenizdir. Tüm okumuşluğunuz, kültürümüz ve ön yargılarımıza rağmen başarılı olacağımızı umuyorum. Ne olursa olsun, bu bakış açısıyla yine de sahici bir şey keşfedemez veya fikir değiştirmez veya küçümseyici tavrınızdan vazgeçmez ki, yüzeysel gözlem ürünüdür ve kalbin ebedi ve ezeli olana uzanışıyla alay etmeye devam ederseniz, başarısızlığımı kabul edecek, ne var ki, dinden nefret ediyor olmanızı fitratınıza verip başka hiçbir şey söylemeyeceğim."¹⁵¹ Burada batı aydınlatma dönemi entelektüellerine baktığımızda hemen hepsinde dini ve toplumsal değerleri inkâr, içgüdülere, hazza ve hiççiliğe bir yönelim olduğunu görüyoruz.

Nietzsche'nin görüşleri üzerine çok şey yazılmıştır. Kimileri onun sahte Hıristiyanlığa karşı gerçek Hıristiyanlığı ortaya koymaya çalıştığını dile getirmiştir. Kimileri de bunun tamamen yanlış bir yaklaşım olduğunu söylemişlerdir. Aslında bu şekilde farklı yaklaşımların ortaya çıkması Nietzsche'nin kendisinden kaynaklanıyor denilebilir. Çünkü Hıristiyanlığı eleştirirken bazen çelişiklere düştüğü

---

¹⁵⁰Alatlı, Âlev (Derleyen), *Batıya Yön Veren Metinler*, c. III, s. 956.

¹⁵¹Alatlı, a.g.e., s.1084.

aşikârdır. ¹⁵² Nietzsche'nin Hıristiyanlık eleştirisi iki boyutludur. "Birincisi Hıristiyanlığın kendi içindeki çelişkilerini göstermek, ikincisi Hıristiyanlık olarak öne çıkan fenomenin aslında ilk çağlardan bugüne kadar gelen bir doğa dışı ve dolayısıyla insanlık dışı bir eğilim olduğunu ispatlamaktır."¹⁵³

Albert Camus onu bir yok sayıcı olarak kabul ederken, Karl Jaspers onu sadece bir Hıristiyan eleştirmenim olarak ele almıştır.¹⁵⁴ Nietzsche Hıristiyanlık'a zarar verenleri tanımlarken şöyle der: "Duyulara karşı en etkili zehir güçsüzlerden ve kendini dine adayanlardan gelmemiş, tersine keşiş olamamış, ancak keşiş olabilmek için bu kılığa girmiş görünenlerden gelmiştir."¹⁵⁵ Bu sözlerinden anlaşılıyor ki Nietzsche'nin eleştirisi sahte dindarlık üzerine yapılan sahte bir Hıristiyanlık eleştirisidir denilebilir.

Nietzsche nihilizmi tasvir ederken şöyle diyordu. "Benim anlattığım şey önümüzdeki iki yüzyılın tarihidir. Ben gelmekte olanı ve başka şekilde gelmesi mümkün olmayanı tasvir ediyorum. Artık bu tarih şimdi anlatılmak zorundadır. Bu zaruret şu anda iş başındadır; bu gelecek bin bir çeşit belirtinin içinden konuşmaktadır. Bu kader kendisini ilan etmektedir. Geleceğin bu müziği için bütün kulaklar hazır hale gelmiştir. Bizim bütün Avrupa kültürümüz, uzun zamandan beri sanki bir felakete koşar gibi yavaş yavaş büyüyen bir gerginlik sancısı ile çalkalanmaktadır. Telaşlı, şiddetli, vakitsiz. Düşünmeyen, düşünmekten de korkan ve bitmek, dinmek isteyen bir fırtına gibi.¹⁵⁶ Nietzsche bu sözleriyle adeta Nihilizm'in kendisiyle başladığını söyleyerek iddialı bir tutum sergiler. Bu düşüncelerini sık sık dile getir. Hangi anlam ve boyutta olursa olsun Nihilizm Nietzsche ile başlamaz. Fakat Nietzsche'nin burada iddialı bir şekilde bahsettiği ve tezimizin de konusunu oluşturan etik (ahlâki) nihilizmdir.¹⁵⁷

"Nihilizmde amaç insanı yozlaştıran bir takım değerleri ortadan kaldırarak yeniden eski büyüklüğüne kavuşturmadır. Çünkü insan güçlüdür ve yıkıcıdır. Bu gücü ne değerlerden alır nede Tanrı'dan alır. Gücünü ancak ve ancak onu oluşturan içgüdülerinden alır. Bu içgüdüler unutturulmuştur. Bu içgüdüleri değerleri ortadan

---

¹⁵²Sönmez, Bülent, "Nietzsche'ci Ahlâk ve Bir Zayıflık İdeolojisi Olarak Din", *Fırat Üniv. İlahiyat Fak Dergisi*, 1996,s.225.

¹⁵³Sönmez, a.g.e., s.225.

¹⁵⁴ Camus, Albert, *Başkaldıran İnsan*,(Çev: Tahsin Yücel), Ankara, 1985, s.64.

¹⁵⁵Nietzsche, Friedrich, *Putların Alacakaranlığı*, Çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, İstanbul, 1994, s.40.

¹⁵⁶Aydın, Hüseyin, "Nihilizm'in Tarihi", *Uludağ Üniv. İlahiyat Fak Dergisi*, 1986, c.I, Sayı 1, s.228

¹⁵⁷Aydın , a.g.e., s.64.

kaldırarak ortaya çıkarmak gerekir. İnsanların yarattığı değerler insanları köleleştirmiş ve mutlu olduğunu göstermek için teselli olarak gülme yoluna gitmiştir."¹⁵⁸ Burada da bir çelişki vardır. Çünkü gülmenin kendisi başlı başına bir değer değil tam tersi insanı özgürleştireceğine inandıkları içgüdüden yani insanın doğal mekanizmasından meydana gelen bir değer sonucunda ortaya çıkan tepkidir. Çünkü gülümseme mutluluk ve güven sonucunda ortaya çıkar. Güven bir değerdir veya bir değer sonucudur. Güven insan motivasyonunun en yüksek şeklidir. İnsanların en iyi yanlarının ortaya çıkmasını sağlar.¹⁵⁹ Gülümsemede böyle bir motivasyonun sonucudur. Değere bağlı olarak ancak ortaya çıkar. Örneğin: Yaşlı veya sakat bir insanla alay edilmeyeceğini bilmemiz gibi.

Nietzsche'nin eserlerinde nihilizm çok önemli yer tutar. Friedrich Nietzsche "Nihilizm Nedir?" sorusuna şöyle bir cevap veriyordu: "En yüksek değerlerin değerini kaybetmesi" Çünkü ortada bir hedef yoktu ve "neden" sorusuna bir cevap bulamıyordu. "Ahlâkın Şeceresi" (1887) adlı eserinde "Avrupa'nın kaderi işte burada yatıyor. İnsandan korktuğumuz için ona olan sevgimizi, derin hürmetimiz, ona bağladığımız ümidi kaybettik" diyordu. Nihilizm'in her zaman kapımızda olduğunu söyleyen Nietzsche "Tanrı öldü" sloganıyla dine karşı zarar verici faaliyetleriyle "üstün insan" ütopyasıyla nihilizmin temelini oturtmaya çalışıyordu.¹⁶⁰

2.3.1.1. Nietzsche'yi Nihilist Yapan Nedenler

2.3.1.1.1. Geleneksel Değerlerin Çöküşü

Nietzsche'ye göre; kötümserlik kavramı nihilizmin ilkel bir tanımı ve bir değişim safhasıdır. İnsanın ihtiyaçlarını tamamlayan yüce değerler yaşamalıdır. Özellikle bu yüce değerler, insanın üzerinde çok merhametsiz oldukları ve yüksek bir faydaya zorlandıklarında, sosyal değerlerin sesini kuvvetlendirsin. Sanki yüce değerler tanrının emirleri gibidir, hâkikat gibi, gerçek dünya gibi, bir umut ve gelecek dünya gibi. Şimdi, bu değerlerin dağılık kaynağı açığa çıkıyor, kâinat değerini kaybetmiş görünüyor, anlamsız görünüyor. Fakat bu sadece bir değişim safhasıdır.¹⁶¹

¹⁵⁸ Nietzsche, Friedrich, *Güç İstenci-Bütün Değerleri Değiştiriş Denemesi*, (Çev: Sedat Umran), Birey Yayınları, İstanbul, 2002, s.23.

¹⁵⁹ R Covey, Stehen, *Etkili insanların Yedi Alışkanlığı*, Çev, Gönül Suveren, Osman Deniztekin, Varlık Yay, 2002 186.

¹⁶⁰ Vattimo, a.g.e., s.18.

¹⁶¹ Nietzsche, Friedrich, *The Will to Power* (Edt: Walter Kaufmann-R.J Hollingdale), Vintage Books, New York, 1967, s.10. ;Bülent Dok, *Nietzsche'nin Nihilizmi*, Birleşik Yay., Ankara, s.31.

Nietzsche, Schopenhauer'den çok etkilenmiştir. Eserlerini bol bol okumuştur. Kötümser oluşunu ondan aldığı söylenebilir. Nietzsche; Ben Schopenhauer'de hastalık ve şifa buldum, onda sürgüne gönderiliş ve sığınak, cehennem ve cennet gördüm demektedir. Kendi kendimi tanıma, hatta kemirme ihtiyacı beni sımsıkı avucuna almıştı. Nietzsche şöyle devam ediyor: Ben daima uçurumun kıyısındayım.¹⁶² Nietzsche'yi uçurumun kıyısına götüren sebeplerden biri geleneksel değerlerin çöküşü ve ahlâki değerlerin anlamsızlaşmasıdır.¹⁶³

Nietzsche bizi biz yapan temel hareket ettirici yani bizi teşvik eden motivasyonumuzu kaybettiğimizi umutsuzca şu şekilde dile getirmektedir. " Ahlâki değer biçmenin bir sonucu olarak nihilistik sonuç değersizliğe inanış: Bencilce olan her şey bizi iğrendirir (egoist olmanın imkânsızlığını düşünsek dahi); gerekli olan şey bizi iğrendirir. Değerlerimizi koyduğumuz bir dünyaya ulaşamayacağımızı görüyoruz: fakat bu, ne pahasına da olsa yaşadığımız diğer dünyaya değer bahşetmez. Yorgunuz çünkü biz temel muharrikimizi kaybettik. "Beyhude!"¹⁶⁴

Nietzsche için savunulması gereken şeyler olan, değer, anlam ve amaç gibi şeyler önemsizdir. Bunların olmaması gerekir. Nietzsche; varlık ve yokluk'u bir birinin zıtlığından meydana geldiğini savunur. Hiçbir hakikatin olmadığını her şeye oluşun hâkim olduğunu söyler. İnsanın kendisini yaratması gerektiğini bunun farkına varmasının önemli olduğunu, aksi takdirde dünya bir enerji canavarından ibaret kalacaktır.¹⁶⁵ Ama Nietzsche'yi umutsuz yapmaz bu durum. Nietzsche, "Beni öldürmeyen şey, beni daha güçlü eder" der.¹⁶⁶

Nietzsche'yi nihilist yapan bakış açısını düşüncelerini anlamak için onun metafor metodunu kullanarak ortaya koyduğu bakış açısını onun sözlerinden anlamaya çalışalım. Zevkin üstüne acının hâkimiyeti veya zıddı olan hedonizm (hazcılık): Bu iki doktrin hali hazırda, nihilizme götüren işaret taşlarıdır. Çünkü nihâi bir anlam olmayan bu iki durumda zevk veya memnuniyetsizliğin görüşünün dışında yer alır. Fakat bir irade, bir gaye, bir anlam koymaya cesaret edemeyen insan, nasıl bir konuşan insan çeşididir. İnsanın daha sağlıklı bir yapıya bürünmesi için hayatın değeri bu cüzî

---

¹⁶² Weischedel, Wilhelm, *Felsefenin Arka Merdiveni*, Çev. Sedat Umran, İz yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 346-347.

¹⁶³ Dok, a.g.e., s.38.

¹⁶⁴ Nietzsche, a.g.e., s.11.

¹⁶⁵ Nietzsche, Friedrich, *Ahlâkın Soykütüğü Üstüne Bir Kavga Yazısı*, Çev. Ahmet İnam, Ara Yayınları, İstanbul, s.14.

¹⁶⁶ Zweig, Stefan, *Dünya Fikir Mimarları, Kendileri İle Savaşanlar*, Çev. Gürsel Aytaç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1999, c. 1, s.81.

şeylerin standardıyla elbette çözülmez. Ve acı çekmek hâkim olmalı ve bir güçlü irade mevcut olmasına rağmen, hayata evet demek, bu hâkimiyet için bir ihtiyaç. Hayat zahmete değmez, istifa; niçin gözyaşları?, düşünmenin hastalıklı ve hissi yolu, neşeli bir canavar hissi bir sıkıntıdan daha değerlidir.¹⁶⁷

Nietzsche aslında daima hareket halinde olan, yerinde duramayan hep ileri giden bir zihin ve yeni düşünceler üretme yeteneğine sahip bir filozoftur. Geleneksel değerlerin iflasını şu cümlelerle özetliyor: " Temelde ne oldu? Varoluşun genel karakterinin hedef, birlik ya da gerçek kavramlarıyla yorumlanamayacağını kavranmasıyla, değersizlik duygusu doğdu. Varoluşun bir hedefi ya da gayesi yoktur: Varoluşun karakteri gerçek değil sahtedir. İnsan gerçek bir dünyanın var olduğuna kendini ikna için hiçbir sebep bulamaz. Özetle: Hedef, birlik, varlık kategorileriyle dünyaya değerler yansıtıyorduk. Bunları geri çekiyoruz. Böylece dünya değişmiş gibi görünüyor. Sonuç: Aklın kategorilerine iman nihilizmin sebebidir. Dünyanın değerini, tamamen hayali bir dünyaya işaret eden kategorilerle ölçtük.¹⁶⁸

Biz bu üç kategori ile ilgili olarak dünyanın nasıl (kısaca) yorumlanabileceğini kavradığımızı farz edersek ve yine bu anlayıştan sonra dünyanın bizim için nasıl değersizleşmeye başladığını düşünürsek; o zaman biz üç kategoriye olan inancımızın kaynaklarını aramak zorundayız. Eğer onlara olan inancımızdan vazgeçmemiz imkânsız ise bunu yapalım (yani varsayalım). Bu üç kategoriye de değersizleştirdiğimizde, onların kâinata atfedilmeyen ispat için kâinatı değersizleştirecek herhangi bir sebep olmaz. Son netice: Kendileriyle kendimize dünyayı itibar edilebilir kılmak için çabaladığımız ve yine bunlar vasıtasıyla uygun olmadığını ve dünyanın değersizleştiğini ispatladığımız bütün bu değerler, (bütün bu değerler fayda(lık) ile ilgili belirli perspektiflerin sonucu olarak psikolojik bir şekilde algılandığı veçhile, insanı hâkim yapmayı sürdürmek ve arttırmak için düzenlenmiştir.) yanlış bir şekilde şeylerin özüne doğru tutulur. Burada bulduğumuz şey, eşyanın değerinin ölçüsü ve anlamı olarak kendisini koymuş olması hasebiyle, insanın aşırı saflığıdır."¹⁶⁹

Nietzsche aklın kategorilerine imanın nihilizmin nedenleri olduğunu savunuyor. Bunlar; amaç, birlik ya da varlık veya diğer bir deyişle hedef, birlik ya da

---

¹⁶⁷ Nietzsche, Friedrich, *Güç İstenci*, Çev.Sedat Umran, Birey Yayınları, İstanbul, 2002, s.23. ; Dok, a.g.e., s.37-38.

¹⁶⁸ Nietzsche, *Güç İstenci*, s.37.

¹⁶⁹ Nietzsche, *Güç İstenci*, a. g. e., s.13-14.

gerçek olduğunu söylemektedir. Nietzsche, dünyanın değerinin uydurulmuş değerlerle kıyasladığımızı düşünüyor. Nietzsche'de akıl öteki dünya görüşünün kaynağıdır.¹⁷⁰

Crosby, nihilizmin bir ahlâk formunda olduğunu söyler. Çünkü bu formu ahlaki nihilizm olarak tanımlar. Ahlâki nihilizm üç biçimde kendini gösterir. İlki, bütün ahlâki prensiplerin yok sayılması ve yaşamın belli bir ahlâk anlayışı olmadan devam ettirilmesi gerektiğini savunan görüş; ikincisi, ahlâki yargıların tamamıyla bireysel ve keyfi olduğunu, meşru bir zemini ve eleştirilme durumu olmadığını savunan görüş; üçüncüsü ise, bireyin tek sorumluluğunun sadece kendisine karşı olan sorumluluğu olması gerektiğini, diğer insanların eylemlerinden dolayı ahlâki bir kaygı taşımaması gerektiğini savunur.¹⁷¹

Hayatın içindeki iyi ve kötünün daha da ötesinde aranması gerektiğini savunan Nietzsche, aslında bu açıdan amoralist (gelenek dışı) bir yaklaşım tarzı sergiliyor gibi gözükebilir. Fakat Nietzsche, değerler yaratmanın önemini vurgulayarak bu yaklaşımının dışına çıkar. Aynı zamanda yaşam fakirleşmiştir. Dolayısıyla bu fakirleşen hayatın ancak karşı çıkılarak ortadan kalka bileceğini söyleyerek aslında bir immoralist bir yaklaşım içine de girmiştir.¹⁷²

Değerleri yok saymak, reddetmek acaba egoizm diyebileceğimiz bir rölativizme neden olmaz mı? sorusu aslında tam da yerinde bir soru olur. Çünkü toplumu birleştiren gelenekler ve değerler ortak bir paydayı da beraberinde getirir. Bu ortak payda eğer inkârla sonuçlanırsa, kişiden kişiye, ihtiyaçları doğrultusunda değişen bir bencilik ortaya çıkabilir. Crosby'e göre; Egoizm bütün ahlâki pozisyonları reddetme iddiasında değildir. Onun ahlâkını amoralizmden ayırmak gerekir.¹⁷³ Çünkü egoizm, ahlâki yükümlülüğün evrensel ve objektif olarak sunulan boyutundan farklıdır. Çünkü egoizm, evrensel niteliği olan kavramları ve gerçeklikleri reddeder. Egoizm yalnızca özgül bireylerin var olduğunu kabul eden nominalist bir epistemoloji üzerine temellendirilmiştir.¹⁷⁴

Nietzsche de geçmişini reddetme tavrı kendini özellikle politik alanda göstermektedir. Bunun nedeni; Çarlık Rusya'sının son dönemlerde politik otoriteye

---

¹⁷⁰ Aydın, Hüseyin, "Metafizikçi Olarak Nietzsche", *Uludağ Ün., İlahiyat Fak Dergisi*, 1986, Sayı 1, c. 1, s.65.

¹⁷¹ Crosby, Donald A, *The Specter Of Absurd: Sources and Criticisms Of Modern Nihilizm*, State Üniversty Of New York Press, Albany, 1988, s.11.; Küçükalp, a.g.e., s.30.

¹⁷² Crosby, a.g.e., s.31.

¹⁷³ Crosby, a.g.e., s.14.

¹⁷⁴ Corosby, a.g.e., s.16.

karşı yapılan yıkıcı eylemlerin nihilizm olarak addedilmesinden kaynaklanmıştır. Bu eylemlerin ardındaki motive, yani hiçbir otoriteye boyun eğmeme ve saygı duyulan, kutsal kabul edilen hiçbir ilkeyi, hiçbir inancı kabullenmeme düşüncesi daha sonra politik bir hal alarak politik nihilizm diyebileceğimiz bir alanda kendini göstermesi olarak sonuçlanmıştır.¹⁷⁵

Nihilizmin temelinde reddetme vardır. Bu reddetme nihilizmin kendi mahiyetinden kaynaklanmaktadır. Geleneksel değerlerin çöküşünü reddetme üzerine kurduğunu söylersek yanlış olmaz. Reddedici tutum, nihilizm teriminin insan yaşamının önemli bir kısmını yok sayarken aslında kendi mahiyetinde politik, kozmik ve varoluşsal anlamda yeni anlamlar ortaya koymaktadır.¹⁷⁶

Nihilizmde ve özellikle Nietzsche'de ahlak tanımı tam olarak yapılmamıştır. Bazen bütün ahlaki prensiplerin yok olmasını savunur, bazen ahlakın bireysel olduğunu ortak bir payda ifade etmediğini, bazen de insanların sorumsuzca davranması olarak tanımlar. Nihilizmin ortaya koyduğu dünya görüşünde ne teorik ne de pratik hayat açısından bir tutarlılığı ve hayata uyma geçerliliği bulunmaktadır. Yani istikrarsızdır. Psikolojik bir çelişki durumu yansıtmaktadır. Değerler gerçeklikten uzaktır. Kur'an açısından baktığımızda, ortaya koyduğu ilkeler bireyi, toplumu, dünyayı, kısaca pratik hayatı hedefler. Bu hedeflere ulaşacak gerçeklik üzerinden değer ortaya koyar. Kur'an'ın ortaya koyduğu değerler kişisel değil evrenselidir. Bunun diğer adı ümmet olma bilincidir. " Kur'an, tarihsel açıdan özelde bir toplumun hidayetini amaçlamış olmasına rağmen, getirdiği mesajın evrensel ilkelerinin bütün toplumlar için (alemin) geçerli olduğunu sürerken Hz Muhammed'in de son peygamber olduğunu belirterek onun için evrensel (kaffeten linnas) bir misyon tayin eder."¹⁷⁷

2.3.1.1.2. Hıristiyanlık Değerlerinin Eleştirisi

Nietzsche Hıristiyan terbiyesini, öğretilerini ailesinden almıştır. Dindar bir ortamda bir rahip gibi yetiştirilmiştir. Nietzsche "üstün insan" dediği mükemmel varlığa giden yolun aristokrasiden geçtiğine inanmakta ve ilk adımında Hıristiyanlığı ortadan kaldırmak olduğunu söylemiştir. Hz İsa'nın demokrasiyi başlattığını, ilk

---

¹⁷⁵ Crosby, a.g.e., s.18.

¹⁷⁶ Küçükalp, a.g.e., s.35.

¹⁷⁷ Güler, İlhami, *İman-Ahlâk İlişkisi*, Ankara Okulu Yay, Ankara, 2010, s.79.

Hıristiyan olarak, bütün ayrıcalıkların ortadan kaldırılması ve herkesin eşit haklara sahip olması için didindiğini savunur. Siyasal bilgeliğin aklıselimliğin tersi olduğunu dile getirir. Nietzsche insanların İncil'i okuduğunda Rus romanı havasını solduğunu iddia eder. Ve hatta şöyle söylemekte; "İnciller Dostoyevski'den çalma gibidir."¹⁷⁸

En önemli eserlerinden biri olan Deccal (Kendi koyduğu başlıkla; "Der Antichrist/ Fluc auf das Chirstenthum) Hıristiyanlığa karşı saldırısını ve tavrını en iyi özetleyen eseridir. Bu eserin sonunda "Günaha karşı ölümüne savaş: Günah Hıristiyanlıktır" başlığı altında şöyle dile getirmektedir: " *Günaha karşı ölümüne savaş: Günah Hıristiyanlıktır. Madde Bir. Doğaya her türden aykırılık, günahdır. En günahkâr insan, rahiptir: Doğaya aykırılığı öğretir. Rahibe gösterilecek olan, nedenler değildir, tımarhanedir.*

Madde iki. Herhangi bir tanrıya tapınma ayinine katılmak, kamu ahlâkına tecavüzdür. Protestanlara, Katolıklere davranıldığından daha katı; liberal Protestanlara da dini bütünlerinden daha katı davranılmalıdır. Hıristiyan olmağdaki suçluluk derecesi, bilime yakınlık derecesine göre artar. Dolayısıyla, suçlunun suçlusu, filozoftur.

Madde Üç. Hıristiyanlığın yumurtalarını kuluçkaya yatırdığı lanetlenesi yerler, yerle bir edilmeli ve yeryüzünün rexaetli yerleri olarak geleceğin korkulu ibret vesileleri olarak tutulmalıdır. Buralarda zehirli yılanlar yetiştirilmelidir.

Madde Dört. Saffet; vaaz etmek, doğaya aykırı olmaya kamusal kışkırtmadır. Cinsel yaşamın her horlanması "kirlilik" kavramıyla her kirletilmesi, yaşamın kutsal ruhuna karşı işlenmiş sahici günahdır.

Madde Beş. Bir rahiple birlikte aynı masada yemek çıkarttırır; bununla kendini doğru dürüst insanlar topluluğundan aforoz etmiş olur. Rahip, bizim şandala'mızdır¹⁷⁹, onu kaçak ilan etmeli, açlığa mahkûm etmeli, bir tür çöle sürmelidir.

Madde Altı. "Kutsal" tarih, lâyük olduğu adla, lânetli tarih adıyla anılmalı: "tanrı", "mesih", "kurtarıcı", "aziz" sözcükleri küfür olarak, suçlulara verilen nitelemeler olarak kullanılmalıdır.

Madde Yedi. Gerisi kendiliğinden gelir."¹⁸⁰

¹⁷⁸ Durant, a.g.e., s.370.

¹⁷⁹ Sankritçe dilinde "insan artığı" demek

¹⁸⁰ Nietzsche, Friedric, *Deccal*, Çev. Oruç Aruoba, Hil Yayınları, 1986, s.105-106.

Nietzsche her ne kadar Hıristiyanlığın değerlerine karşı çıksa da; yaşamın özünün değer koyma olduğunu da savunur. Çünkü dünyayı değerler koyarak yarattığımızı ve varoluşumuzun bir değer olduğunu düşünür. Dünya ve gerçeklik dediğimiz şeyin bir görünüş ve aldatmaca olduğunu dile getirir. Ona göre; görünüşün ardında "hakikât" vardır. Ne kadar göz var ise, o kadar hakikat vardır. Yani aslında hakikât yoktur. Sadece "oluş" vardır. Bu dünya da insan kendini yaratmak zorundadır.¹⁸¹ Nietzsche'nin Hıristiyanlığa sert tenkidini bu sözlerden anlamak mümkündür. Nietzsche'nin görüşünü Weischedel şu sözlerle desteklemektedir. "Hıristiyanlığın yıkılışı kendi kendinin yüzündendir. Onun için de gerçekliğin güçlendirilen insiyakı ile bir şeyler cereyan etmektedir. Bu sebeple şimdi gerçeğe yönelik iki bin yıllık eğitimin saygı uyandıran felâketinin Tanrıya inanıp yalanını kendine yasaklamasının dönemi gelmiştir."¹⁸² Dinin çöküşünde onu öteden beri olduğu gibi, insanın bir yapaylığı ortaya çıkmaktadır: İnsan eseri ve deliliği. Bu sebeple nihilizmi şu cümleler aslında bize anlatmaktadır. "Tanrı ölmüştür. O nereye gitmiştir. Ben onu da söylemeliyim. Onu biz öldürdük; siz ve ben! Biz hepimiz onun canileriyiz, ama bunu nasıl oldu da yaptık? Biz denizi nasıl oldu da içip bitirebildik? Biz nereye hareket ediyoruz? Biz sonsuz hiçliğin içinde yolumuzu yitiriyor muyuz? Tanrı ölmüştür, Tanrı ölü kalacak! Bütün canilerin canisi olan biz kendimizi nasıl avutacağız?"¹⁸³

Nietzsche köle efendi metaforunu eserlerinde kullanır. Tarihsel perspektif dikkate alındığında, köle ahlakından kasıt Hıristiyan ahlâkıdır. Aynı zamanda Hıristiyan ahlâkını, acıma ahlâkı, sürü ahlâkı kavramlarını kullanarak açıklamaya çalışır. Batı kültürünü eleştirmek içinde Hıristiyan ahlâkı terimini gerçekleri yansıtmaya penceresi olarak kullanır.¹⁸⁴

Nietzsche, Hıristiyanlık ahlâkının baskın referansının Platoncu felsefe olduğunu savunur. Ona göre " Hıristiyanlık halkın Platonculuğudur."¹⁸⁵

Nietzsche için Hıristiyan ahlâkı "Hıristiyanlığın öncüleri olan, rahip ruhlu bir halkın (Yahudilerin), iyi, soylu, güçlü ve mutlu olan arasında kurulmuş olan

---

¹⁸¹ Nietzsche, Friedrich, *Ahlâkın Soykütüğü Üstüne*, Çev. Ahmet İnam, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1990, s.14.

¹⁸² Weischedel, a.g.e, s.351.

¹⁸³ Weischedel, a.g.e, s.352., Friedrich Nietzsche, *The Gay Science* (Translated by Walter Kaufmann), Random House Inc., New York, 1974, s.181-182.

¹⁸⁴ Küçükalp, a.g.e., s.107.

¹⁸⁵ Nietzsche, Friedrich, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, Çev. Ahmet İnam, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1997, s.8.

aristokratik değer eşitliğine karşı çıkararak, soyluca değerleri, yeniden değerlendirmeleri, onları tersine çevirmeleri ve hasımları olarak gördükleri soylulara kabul ettirmeleri sonucunda Batı kültüründe hâkim olamaya başlayan bir zihniyet olduğunu savunur."¹⁸⁶ Bu zihniyet yaşamı fakirleştiren ve çürüten bir zihniyettir. Hıristiyanlık, güçlünün karşısında güçsüze aynı değerde olduğunu ona hissettirme yanılığısına neden olmuştur.¹⁸⁷

Nietzsche'ye göre Hıristiyan ahlakı bir sorun yumağıdır. Bu özünde bir nihilizm sorunu ortaya koymaktadır. Hıristiyanlık bir öte dünya nosyonuyla, bu dünyayı, yani yaşamı değersizleştirdiği ölçüde, her ne kadar orijinal nihilizmin panzehiri fonksiyonu görmüş olsa da, nihilistik bir mahiyete sahip olacak ve sorunun daha da derin bir biçimi olan Avrupa Nihilizmi'ni, Nietzsche'nin Tanrı'nın ölümü metaforuyla dile getirdiği, yani Hıristiyanlık'ın kendi değerlerini değersizleştirdiği dönemde açığa çıkarmak üzere bünyesinde taşımayı sürdürecektir.¹⁸⁸

Nietzsche Tanrı kavramını ahlâk çerçevesinde ele alırken, Tanrı'nın mükemmel, töz, kendinden şey gibi benlik yanılımasının bir tasavvuru olduğunu iddia eder.¹⁸⁹

Nietzsche Batı kültürünün temelini oluşturan Hıristiyanlık ve Hıristiyanlığı referans alan önemli filozof ve ahlakçıları da eleştirir. Kant'çı idealistler ve her şeyin esasını faydada gören ahlakçıları eleştirmiştir.¹⁹⁰ Crosby'e göre; Kantçı idealizm ve faydacılık görüşünü savunanlarda önemli bir problem ortaya çıkmaktadır. Bu problem insanın merkeze alınması, kendine yetebilmesi ve otonom bir yapıda olduğunu iddia etmelerinden kaynaklanmaktadır. Crosby'e göre; bu iki ahlak sisteminde evrensel bir amaca ulaşma gayesi yoktur. Bir yerindelikten kaynaklanan izolasyon engeline takılmıştır. Bu engelde nihilizme kapı açmıştır.¹⁹¹

Nietzsche bu konuda aslında Crosby'nin tersine bir görüşe sahiptir. Çünkü Nietzsche'ye göre Kantçı ahlâk evrensel niteliklere sahip bir insan anlayışını merkeze alıyor. Nietzsche'ye göre evrensel olduğu iddia edilen, erdem, subjektif olmayan ödev

---

¹⁸⁶ Küçükalp, a.g.e., s.107.

¹⁸⁷ Nietzsche, Friedrich, *Deccal*, Çev. Hüseyin Kahraman, Yönelim Yayıncılık, Ankara, 1992, s.23.

¹⁸⁸ Küçükalp, a.g.e., s.108.

¹⁸⁹ Nietzsche, Friedrich, *Putların Alacakaranlığı*, Çev. Hüseyin Kaytan, Akyüz Yayınları, İstanbul, 1991, s.21.

¹⁹⁰ Crosby, a.g.e., s.263.

¹⁹¹ A.g.e., s.277.

ve iyi anlayışı gibi değerler bir uydurmadır. Nietzsche'ye göre bu bakış açısı yaşamın güçsüzleşmesini ve iyi anlayışın çöküşünü ifade eder.¹⁹²

Kant'ın etiğinin, gerçekte, Hıristiyan ahlâkının ve bu ahlâkın sonucu olan decadencein (yabancılaşma fenomeni) değerlerini, yani eylem gücünden yoksun zayıf insanların değerlerini evrensel, kendinden iyi olan değerler şeklinde sunmuş olduğunu söyleyebiliriz. Tıpkı Hıristiyanlık gibi Kant'ın etiği de, dünyayı, gerçek ve görünen dünya olarak (evrensel ahlâkî ilkeler) referansla yaşamı ve gücü yadsıyarak, yorgun ve güçsüz insanın ihtiyaç duyduğu nihilistik bir dünya yorumunu beslemiştir.¹⁹³

Nietzsche faydacı ahlâk görüşünü savunanları üç yönden eleştirir. İlk olarak, faydacılık ahlâkında ölçünün acı veya memnuniyet ölçüsünü alarak haz algısını öncelemesi, insani çıkarımların çok olmasından dolayı bu çıkarımların yadsımasını eleştirir. İkinci eleştiri, fayda amacı güden ahlâkta niyet bellidir. Yani ihtiyacı karşılayacak ona fayda sağlayan şey hedeflenmektedir. Nietzsche perspektifinden bakıldığında niyet ile eylem arasından net bir bağlantı yoktur. Eylem niyete göre yapılırsa bulanıklaşır.¹⁹⁴ Üçüncü eleştiri ise, faydacılığın tarih dışı olduğu iddiasıdır. Faydacılıkta ahlâkî yargıların evrensel anlamda temel ölçüsü faydadır. Gerçekte ise bu ölçüt özel bir tarihteki insanların yani İngilizlerin arzu ettiği ve tercih ettiği tezahürlerdir.¹⁹⁵

Nietzsche'de *hinç* metaforunu da önemli yer tutar. Hinç güçsüz insanların güçlüler karşısındaki güçsüzlüğünü dışarıya atamaması sonucunda ortaya çıkan hastalıklı bir duygudur.¹⁹⁶ Scheler'e göre, hinç; nefret, intikâm, acı çekme, kıskançlık ve kin gibi duyguların bastırılması sonucu ortaya çıkar, kişi kendisi de ya farkında değildir, ya da bu durumu gizleyip bir değer yansıması olarak ortaya çıkar. Hinç diğer bir deyimle, zihnin kendisini zehirlemesidir.¹⁹⁷ Nietzsche bu metaforda zihni zehirleyen temel şeyin Hıristiyan ahlâkı olduğunu savunur.¹⁹⁸

---

¹⁹² Nietzsche, Friedric, *Deccal*, Çev.Hüseyin Kahraman, Yönelim Yayıncılık, Ankara, 1992, s.28.

¹⁹³ Küçükalp, a.g.e., s.111.

¹⁹⁴ Küçükalp, a.g.e., s.112.

¹⁹⁵ Nietzsche, Friedrich, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, Çev.Ahmet İnam, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1997, s.132-133.

¹⁹⁶ Nietzsche, Friedrich, *Ahlâkın Soykütüğü Üstüne*, Çev. Ahmet İnam, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1990, S.84.

¹⁹⁷ Scheler, Max, *Hinç*, Çev. Abdullah Yılmaz, Kanat Kitap, İstanbul, 2004, s.7.

¹⁹⁸ Nietzsche, Friedric, *Deccal*, Çev.Hüseyin Kahraman, Yönelim Yayıncılık, Ankara, 1992, s.33-34.

Scheler'e göre; hınc, kişi veya gruplara nefret biçiminde değerlere yöneldiğinde en ileri boyutta kendisini göstermiş olur.¹⁹⁹ "Değerlere yönelik bir tahrifat, bu anlamda hınçla beslenen bir ahlâkın en büyük başarımı olacaktır. Nietzsche için Hıristiyan ahlâkının batı kültüründe hâkimiyet kurmasının arkasında bu başarıml bulunmaktadır. Hıristiyan ahlâkı, bu başarımla birlikte yani değerleri tersine çevirerek beslenmiş olduğu hıncı kamufle ettiği için kendi değerlerini evrensel olarak kabul ettirmiştir.²⁰⁰

Nihilizmin en önemli temsilcisi Nietzsche'de örtük bir Hıristiyanlık nefreti olduğunu daha önce belirtmiştik. Yani aslında tutarlı ve net olmasa da ortaya koyduğu değerlerin Hıristiyanlığa bir nefret ve alternatif olarak ikame etmeye çalıştığını görüyoruz. Yani değer kavramına yüklediği anlam bir nefret ve intikam duygusuyla yapılmıştır. Bu tespit Nihilizm'in ortaya çıkmasında insanlığın tümü adına faydalı olacak bir gerçeklik nedeniyle ortaya çıkmadığını gösterir. Kur'ân insanın manevi hayatını bireysel ve toplumsal davranışlarını gözeten ve bunları, değerlerine göre, ödüllendirecek veya cezalandıracak olan bir Allah inancı geliştirmiştir. Kur'ân insanın başıboş bırakmayarak kendisiyle hesaplaşmasını hedefleyen bir irade eğitimine sahip olmasını ilke olarak koyar. Nihilizmin çıkarıcı bencil düşüncesine karşı, Kur'ân bütün insanlığa açık bir kardeşlik ruhu meydana getirmeyi amaçlamaktadır. Nihilizm içgüdülerine göre hareketi amaç edinirken, Kur'ân-ı Kerim adaleti başkalarının gelişi güzel isteklerinden etkilenmeyen istikrarlı bir doğruluk ve ahlâk kanununa itaatle gerçekleşen ruhsal bir denge ve fitri bir ahlak ortaya koymaktadır.²⁰¹ Gazalinin Hasan-ı Basri'den alıntıladiğı Kur'ân'ın ahlakını özetlediği sözlerine değinmek yerinde olacaktır: "Müslüman'ın başlıca alametleri şunlardır: Dininde güçlü, kararlı ve yumuşak, imanı sağlam, bilgili ve halim, zeki ve merhametli, hem haklı hem bağışlayıcı, hem zengin hem tutumlu, hasta olduğuunda tahammüllü, güçlü ve iyiliksever, arkadaşlık ve dostluğun sıkıntılarına katlanır, zorluklara sabreder, öfkesine mağlup olmaz, gurur ve kibre kapılmaz, tutkularına yenilmez; midesi yüzünden onursuz işler yapmaz; hırsı yüzünden küçülmez; basit hedeflerle yetinmez; mazluma yardım eder, zayıfa acır, cimrilik yapmaz, israf etmez; kendisine kötülük edeni

---

¹⁹⁹ Scheler, a.g.e., s.35.

²⁰⁰ Küçükalp, a.g.e., s.115.

²⁰¹ Çağrııcı, Mustafa, " Kur'ân ve Ahlâk", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları Dergisi* II, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2001, s.172-187.

bağışlar; cahile aldırış etmez; kendisini darlık ve sıkıntıya sokma pahasına da olsa insanlara faydalı olur."²⁰²

Kur'ân-ı Kerim kişinin boş arzu ve heveslerine uymasını sapıklık nedenlerinden saymaktadır. Kur'ân boş arzularına uymayı yasaklayarak vahyin emrettiği şekilde yaşamayı farz kılmıştır. Kur'ân vahye değil de arzularına uyanları şöyle tasvir etmektedir:

"Sen hiç kendi heva ve heveslerini tanrı edineni gördün mü? Onun savunucusu sen mi olacaksın?"²⁰³

"Ey Muhammed! Kendi heva ve heveslerini tanrı edineni, Allah 'ın, ne olduğunu bilerek saptırdığı, kulaklarını ve kalbini mühürlediği ve gözlerinin üzerine bir perde çektiği kimseyi gördün mü? Onu Allah 'tan başka kim doğru yola eriştirebilir? O halde, hiç düşünüp ders çıkarmaz mısınız?"²⁰⁴

İnsandaki psikolojik fenomenlerden olan hevâ, bedene yönelik arzuları temsil eden en kötü ilkel diyebileceğimiz eğilimlerdir. Başka bir ifadeyle, insanın benliği insanı kötülüğe sevk ettiği gibi arzulara ve kişisel bir tatmine yöneltebilir. Kur'ân arzularına uymayı yasaklayarak ilahi referanslı davranmayı emrederek subjektif davranışlarda bulunmayı ve bu davranışlarının esiri olmayı ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Hangi sebepten, ideoloji ve değerden kaynaklanırsa kaynaklasın arzularına uyan kimseler, kendi hayatları üzerinde tanrısal güce benzer bir güç izafe ettikleri her şeyi; zenginlik, güç, sosyal statü maddi olanların yanında, şehvet, hırs, nankörlük, ümitsizlik gibi manevi değerleri de kullanabilirler.²⁰⁵ Nihilizm bu kategoriye giren dünya görüşlerinden biri olarak sayılabilir. Çünkü nihilizmin içgüdülerine esir olmayı amaç edinmesi, bireysel ve toplumsal manada objektif ve ahlâki davranmayı ortadan kaldırır. Burada adaletten, birliktelikten söz etmek imkânsız olur. İçgüdülerine göre hareket etmek hak ve adaleti ortadan kaldırmak demektir. Kur'ân hak ve adaletin kaynağıdır. Toplumu bir arada tutan keyfiliği yok eden en önemli kaynaktır.²⁰⁶

Nihilizm felsefesinde bir ahiret mefhumu olmadığı için oto kontrolü sağlayacak bir değer ihtiyacı mevcut değildir. Kur'ân bu problemi dünyada yaşarken

²⁰² Gazali, *İhyâu Ulumiddi-Din*, c. 3, s.166.

²⁰³ Furkan, 25/43.

²⁰⁴ Casiye, 45/23.

²⁰⁵ Aslan, Abdulgaffar, "Heva Kavramı Üzerine Kur'ân Perspektifinden Bir İnceleme", SDÜ İlahiyat Fak. Dergisi, 2006, Sayı 2, s.56-57.

²⁰⁶ Tanci, Muhammed, *İslâm Tasavvufu Üzerine*, Çev. Bekir Topaloğlu, İstanbul, 2002, s.16-17.

ahiret inancını iman esası sayarak sorumlu davranmayı, başıboş hareket etmeyi yasaklamıştır. Ahiret inancı dünyaya düzen vermektedir. Ahiret, hesap, cennet ve cehenneme inanmış kimselerden kurulu bir toplumda herkes hakkına razı olur ve zulüm ortadan kalkar. Ahiret dünyanın amacını oluşturmaktadır. Ahireti inkâr bu dünyayı inkâr etmek demektir.²⁰⁷ Ahiret inancının eksik olduğu bir dünya Kur'ân tabiriyle abes olurdu. Kur'ân'da Allah ahiret ile ilgili şöyle buyuruyor: "*Bizim sizi boşu boşuna yarattığımızı ve sizin bize dödürülmeyeceğinizi mi sanıyorsunuz?*"²⁰⁸ Başka bir ayette sorumlu davrananlarla sorumlu davranmayanların bir tutulmayacağını Allah şöyle buyuruyor: "*Kötülük işleyenler, iman edip en yararlı işleri işleyenlerle bir tutulacaklarını asla sanmamalıdır.*"²⁰⁹

Ahiret inancının bireysel anlamda müminlere kazandırdığı en önemli faydalarından biri de, ümitlerin yenilenmesi, acıların dindirilmesi ve karşılaşılan zorlukların üstesinden gelme konusunda yardımcı olmasıdır. Zira ahirete iman, insanı karşılaştığı her türlü musibet ve felaketlere tahammül etmeğe, engelleri aşmaya ve başına gelen felaketler konusunda ümitsizliğe düşmesini engeller. Bu konuda yapabileceğini meşru dairede yapar. Nefsinin ona emrettiği kötülükler konusunda bireyin zalim olmasını, başkalarına zarar vermesini engellemiş olur. Ahiret inancı toplumu oluşturan bireylerin fitrata uygun davranmasını sağlayan önemli bir iman şartıdır.²¹⁰ Ahiret inancı insanı Allah'ın belirlediği sınırlar içinde yaşamaya zorlayan haddi aşmayı başkalarına zarar vermeyi, nefsi davranmayı engelleyen ve insanı kontrol eden bir mekanizma görevi görmektedir.²¹¹

Ahiret inancı psikolojik olarak insanı rahatlatır. Kendisine zulüm eden ve kendisinden güçlü olan insanlara karşı yapmadığı mücadelenin hesabını ahirette görmek umuduyla rahatlar. Dolayısıyla insanın öte dünya olmadığını kabul etmediğinde bu dünya hayatının hiçbir anlam ifade etmeyeceği görüşüne herkesin katılması zorunlu olmasa da, bilincinin devamını varoluşsal bir mesele olarak gören

---

²⁰⁷ Çoşkun, Ahmet, "Kur'ân-ı Kerim'in Dünya ve Ahirete Bakışı", *EÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, 1987, Sayı 4, s.274-276.

²⁰⁸ Kıyame, 75/36.

²⁰⁹ Casiye, 45/21.

²¹⁰ Çelik, Ahmet, "Kur'âna Göre Ahiret İnancının Bireysel ve Toplumsal Yönü", *Atatürk Üniv. İlahiyat Fak Dergisi*, 2001, Sayı 16, s 189-190.

²¹¹ Kutub, Muhammed, *İslâm'da Fert ve Cemiyet*, Çev. Mehmet Süslü, İstanbul, tarihsiz, s.307.

insanın ve ahlakî değerlerin objektifliğini kabul eden biri için ahiret inancı bir ölüm ve kalım problemi olarak ortaya çıkmaktadır.²¹²

Kur'ân insanın bireysel, toplumsal, duygusal ve fiziki yönünü kuşatan bir bakış açısıyla insanı merkeze alır. Yani sadece aklına, duygularına değil toplumdaki yerine, toplumun değerlerine uyacak bir denge sağlamayı amaç edinir. Kur'ân insanın hiçbir yönünü ihmal etmeyerek, akli tatmin etmenin yanında onun duygularını, ruhsal kaynaklı temayüllerini göz önüne almıştır. Yani sadece içgüdüsünü merkeze alan bir anlayışı yasaklamıştır.²¹³ Geçmiş ve günümüz fert ve toplumlarına baktığımızda, inkâr ve sapkınlığın en büyük nedenlerinden birinin, sınır ve kural tanımayan zevk ve arzular olduğunu görmekteyiz. Bu konuda peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur. "*Allah katında, sema gölgesi altında Allah 'tan başka tapılan ma 'budlar içinde kendisine uyulan hevedan daha büyüğü yoktur*"²¹⁴ Bu hadisle Peygamberimiz dikkatimizi bu tehlikeye çekmiştir. Yani insanlar Allah'ın dışında duygularına, içgüdülerine inandıklarında ona esir olurlar. Kur'ân bu esaretin ortaya çıkmasını engelleyecek ilkeler koymuştur.²¹⁵

Ahirete iman etmek ve bu imanın gerektirdiği şekilde yaşamak, insana sadece ahirette değil, daha bu dünyada iken bile mutluluk ve huzur kaynağı olur. Kur'ân ahirete imanın hem dünyada hem de ahiret hayatında insana mutluluk ve huzur sağladığını savunur. Ahiret inancı olmayan insan için ölüm bir son demektir. Dolayısıyla hayattan zevk alma, sayılı günlerini istediği gibi geçirme onun ilk ve son hedefi olarak algılanır. Bu inanç onun dünyada huzuru sağlamsını engellediği gibi kendi nefsinin esiri olmasını, onu her şeyin üstünde görmesine sebep olur. Allah'ın emir ve yasakları düşünüldüğünde, dünya ve ahiret mutluluğunu hedeflediğini görürüz.²¹⁶

Dünya hayatını oyun, eğlence, oyalanma, süslenme, mal ve çocuk sahibi olma şeklinde takdim eden Kur'ân dünya hayatının bir yönünü anlatmaktadır. Bu yönü amel ve ibadetlerin yerine getirilmesi konularını iptal etmez. Allah'ın müminlere

---

²¹² Koç, Turan, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, İz Yayınları, İstanbul, 1991, s.10.

²¹³ Aydın, Hayati, "Kur'ân'ın İnsan Merkezli Söylemi", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2005-2006, Sayı 27, s. 95-110.

²¹⁴ el-Muttakî el-Hindî, *Kenzu 'I-Ummal, Müessesetü'r-Risale*, Beyrut, 1989; III,7833 (547).

²¹⁵ Bilgiz, Musa, "Kur'ânda Amellerin Değer Yönünden Mukayesesi", *Atatürk Üniv. İlahiyat Fak.* 2003, Sayı 20, s. 130-158.

²¹⁶ Güngör, *Mevlüt, Kur'ân Penceresinden İman Amel Hayat Ahiret ve Kâinat'a Bakış*, Kur'ân Kitaplığı, Ankara, 1996. s.88.

sunduğu yaşama dair güzellikleri yaşamasını isterken amel ve ibadetlerle dengeleyerek aşırı gitmesini engellemektedir. Hatta amellerine daha çok önem verilmesi gerektiğini savunur.²¹⁷

Kur'ân için önemli olan bireysel ve toplumsal anlamda bir düzen oluşturmaktır. Bunu yaparken ortaya koyduğu değerlerin evrensel olması ve gerçeklikle bağdaşır olması gerekir. Kur'ân, bir değer insanlığa katkı sağlayacaksa alır. Gerektiğinde ıslahat yapar. Mustafa Öztürk bu konuda şöyle bir örnek vermektedir. " Allah Kur'an'da "cahiliye" olarak andığı kültürü yok saymak şöyle dursun, birçok konuda ibkâ etmiştir. Sözcelişi, hırsızlık suçuna terettüp eden el kesme cezasını cahiliye devrine ait bir uygulama olduğu gerekçesiyle ilga etmemiştir. Dahası Kur'an, zannedildiği gibi bir hukuk devrimi değil, ıslahat gerçekleştirmiştir. Zira Kur'an'ın cahiliye dönemine ait uygulamaları ilga etmesine örnek olarak ancak nikâh-ı makt, nikâhı şığar, fuhuş, içki ve kumar gibi birkaç husus sayılabilirken ibkâ, ıslah ve ikmal ettiği uygulamalara dair yüzlerce örnek zikredilebilir. Hülâsa Kur'an, iyiyi "cahili iyi" sayıp ilga etmek yerine, bunu iman ve ubudiyet köprüsüyle müteâl olana bağlamış ve böylece dinî-ahlâkî bir boyut kazandırmıştır."²¹⁸

Nihilizm kavramının birçok boyutu olduğunu ve konumuzun değerleri yok sayan (ahlâki değerler) boyutu üzerinde şekilleneceğini daha önce söylemiştik. Nihilizmin tarihini ve gelişimi çok geniş olduğundan burada en azından çerçevesini belirleyecek bilgiler vermekle yetindik. Çünkü daha geniş bilgi verilmeye çalışıldığından konumuzun merkezinden uzaklaşma ihtimali ortaya çıkacaktır.

---

²¹⁷ Gölcük, Şerafettin, *Kur'ân ve İnsan*, Esra Yayınları, Konya, 1996, s.276.

²¹⁸ Öztürk, Mustafa, *Kur'ân ve Tefsir Kültürümüz*, Ankara Okulu Yay, Ankara, 2008, s.139-163; Mehmet Erdoğan, "Kur'an Vahyinin Nüzul Dönemi Olgusallığıyla İlişkisinin Fıkhî Yorumu", *İslamiyat Dergisi*, 2004, Sayı 1., c.5, s. 66-68.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN-İ DEĞERLER VE NİHİLİZM ELEŞTİRİSİ

3.1. Kurân-ı Kerim'e Göre İnsanın Ahlâki Yönü

Allah sürekli olarak insanların hem bu dünya da hem de âhiret hayatında mutlu olmaları için her kavme bir peygamber ve bu peygamberler ile beraber ilahi mesajlar göndermiştir. Ancak insanoğlu nefesine daha çok ve çabuk uyduğu için dünyanın huzuru ve dengesi siyasi, ekonomik ve toplumsal anlamda bozulmaya uğramıştır. Hatta insanoğlu kendi içgüdülerini, hazlarını mutluluğu olduğunu düşünerek, diğer insanların hayatlarına müdahale edecek boyutta ileri gitmiştir. Öyle ki bu bencilce düşünüş, yeni akımların, yeni fikirlerin insanoğlu tarafından sistematik hale getirilmesi sonucuna götürmüştür. Bunun sonucunda evrensel olmayan, kişilerin hazlarına ve menfaatlerine göre değişen fikirler, ideolojiler ortaya çıkmıştır. Kurân-ı Kerim insanoğlunun nefesine esir olmaması için sık sık uyarıda bulunur. Bu uyarıyı, kişilere göre değişmeyen evrensel mesajı itibariyle yapar. Kur'ân insanlara kendilerinden

önceki toplulukların hayatlarından örnekler vererek, helak olmuş topluluklardan dersler çıkarması gerektiğini vurgular.

Kurân-ı Kerim'in ahlâk kavramına yüklediği anlam ve görev şüphesiz ki çok geniştir. Nihilizmin değerleri yok sayan boyutunu kıyaslayabilmek için belirli başlıklar altında konuyu çalışacağız.

3.2. Kurân-ı Kerim'in İnsana Verdiği Önem ve İnsanın Görevi

Kurân her şeyden önce en önemli muhatap olarak kabul ettiği insanoğluna çok önem verir. Kurân insanoğluna önem verirken bu dünyada nasıl davranacağını da öğretmek amacıyla evrensel ilkeler koyar. Bu evrensel ilkeler ve değerler uhrevi hayattan çok bu dünyada insanın nasıl davranması gerektiği ile alakalı olup, âhiret için referans olacak tarzda temellendirilmiştir. Allah'ın insanoğlunu yeryüzünün halifesi²¹⁹ olarak tayin etmesi insanoğluna çok büyük bir değer verdiğini beyan etmektedir. Kısacası Allah insanoğluna yeryüzünün mülkiyetine sahip çıkmasını istemektedir. Aynı zamanda ona yeryüzünü emanet edecek bir vekil olarak görevlendirdiğini bildirmektedir. Yani Allah'ın istediği şekilde, sorumluluk bilinci ile davranmasını ve hareket etmesini buyurmaktadır.²²⁰ İnsanoğlu bu ulvi görevi yerine getirirken, basit insani duygu, içgüdü ve heveslerinden vazgeçecek bir vekil edasıyla, ona emanet edilenlerin onun olmadığını bilecek ve diğer insanlarla nasıl iletişime geçeceğini adil bir şekilde öğreterek halife rütbesini kazanacaktır.²²¹ Burada söz konusu olan halifelik Allah'ın yerine geçmek olmayıp²²² Allah'ın istediği buyrukları, evrensel mesajları ve diğer insanların hakkını verecek bir vekilden bahsedilmektedir. Burada evrensel bir görev ve diğer insanları da kuşatan yüce değerden bahsetmek mümkündür.

Kurân-ı Kerim tüm canlı ve cansız bütün varlıkları İnsanoğlunun emrine vermek²²³ suretiyle ona muazzam bir onur bahsetmiş ancak yüklenilen emanet o kadar büyük ve o kadar sorumluluk isteyen bir görev ki hiçbir canlı veya cansız bu emaneti²²⁴ yüklenmemiştir. Allah sadece insanoğluna akıl vererek kendisini ve çevresini dengeli bir şekilde kullanma yeteneği ile donatmıştır.²²⁵ Her şeyi onun hizmetine verdiğini

²¹⁹ Bakara 2/30.

²²⁰ Esed, Muhammed, *Meal-Tefsir*, İşaret yayınları, 1999, c. I, s. 9-10.

²²¹ Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dili Kurân Dili*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, c. 1, s.333.

²²² Süleyman Ateş, *"Kur'ân-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, Ankara Üniv. İlahiyat Fak Yayınları, Ankara, 1982, C I., s.54.

²²³ Casiye , 45/12-13, Mülk, 67/15 , Abese, 80/24-32.

²²⁴ Ahzab, 33/72.

²²⁵ Esed, Muhammed, *Meal-Tefsir*, İşaret yayınları, 1999, c. 3, s.1019.

söyleyerek ona daha önce olmayan büyük bir lütuf ve nimet verdiğini hatırlatarak Allah'ın dışında hiçbir şeye boyun eğmemesini ve esir olmamasını istemiştir.²²⁶ Çünkü Allah'ın verdiği evrensel mesaj ve ilkelerin dışında insanlar tarafından meydana getirilen fikirlere ve ideolojilere boyun eğmek insanı esir hale getirir. İnsanoğlu Allah'ın ilke ve mesajlarını benimseyip inandıktan sonra özgürleşir. Aksi halde nihilizm gibi bir hiçlik saplantısına girmek mümkün hale gelecektir. Yani bir insanın özgürlüğü aslında Allah dışında, inanılacak bir değer kabul etmemekle başlar.²²⁷ İnsanoğlu mutlak bir iradenin belirlediği evrensel bir yasa veya ahlâk öğretisi ile hareket etmediği zaman, izafi olacaktır. Yani kişilere göre değişen objektif ve evrensel olmayan bir yapıda olacaktır. Bu özellik insanoğlunu çıkmaza sokacaktır.²²⁸ Ahlâki rölativizm(görecelik, izafi) şu anlamda algılanmalıdır. Yani kişilere ve durumlara göre değişen bencil kişilik yapısından kaynaklanan bir görecelik olarak algılanmalıdır. Ahlâki değerlere sahip olmak, yani bir sorumluluk duygusu ile hareket etmek aslında insanın fitratından gelen bir gerçekliktir. "İnsanın evrensel olarak geçerli ahlâk normlarının farkında olması oldukça eski olup söz konusu farkında olma durumu, kültür, eğitim ve insanın kendi varoluşsal yabancılaşması ile gerçekten tahrif edilse de, her insana bu potansiyel olarak verilmiştir. Bunun arka planı, insanın fitrat bakımından olması gerektiği şeyle (durumuyla) gerçekte olduğu şey (durumu) arasındaki açıklığın mevcudiyetinin kendi asli varlığı ile çeliştiğinin farkında olmasıdır. Bu bilinç hali vahiyle bütünleşir. Doğal ahlâk yasasına karşı çıkanlar aslında kendilerini kandırmaktadırlar. Onlar ilahi olarak açıklanan ahlâk yasalarının ilahi olarak yaratılan insan doğası ile çelişmediğini kabul etmelidirler."²²⁹

İnsanın Allah katında çok değerli bir varlık ve önemli bir muhatap olduğunu söylemiştik. İnsanoğlunun Allah katında değerli olduğunun göstergesi de ontolojik manada insan hayatının çok önemli olduğunu, haksız yere insan öldürmenin kesin bir şekilde yasaklanmış olması, bunu yapanlara karşılığında cehennem azabıyla cezalandıracağını bildirmiş olmasıdır.²³⁰ Başka bir bağlamda konuyu ele aldığımızda Kur'ân-ı Kerim haksız yere öldürülen bir insanın tüm insanları öldürmesi ile eş tutar.

---

²²⁶Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dili Kurân Dili*, c. 7, s. 338-339.

²²⁷İzzet Begoviç, Alija, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, Nehir Yay, İstanbul, 1998, s.104.

²²⁸Kılıç, Recep, "Ahlaki Temellendirme Problemi", *Felsefe Dünyası Dergisi*, Türk Felsefe Derneği Yay, Ankara, 1993, Sayı.8, s.78.

²²⁹Özdeş,Talip,"Çağımızda İslam'ın Algılanması ve Sunulmasında Bazı Önemli Noktalar" *Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak Dergisi*, 2006, X/2, s.8.

²³⁰ Nisa, 4/92-93; İsrâ, 17/33;Furkan, 25/68.

²³¹Bu ilke ile insanoğlunun toplumsal anlamda da zarar gördüğünü işaret ederek, sorumsuzluk ve nemelazımcılığı yasaklamıştır. Çünkü bireysel bir zarar, toplumu zarara sokmanın ilk adımıdır. İslam ahlâkına baktığımızda Kur'ân'ın mesajlarının insanlığı hayatta tutma üzerine olduğunu görürüz. İslam dini hem hayat hem de barış dinidir. Allah insan öldürmeyi Allah'a şirk koştuktan sonraki en büyük günah olarak saymıştır. Allah katında her insan değerlidir. Allah ahlâki bir ilke koyarak onu koruma altına almıştır.²³²Bu koruma psikolojik olarak insanın en tehlikeli türü olan kendi cinsine karşı güvenli bir ortamda yaşamasını sağlamıştır. Çünkü insanoğlunun birbirine zarar vermesi diğer canlıların birbirine zarar vermesinden daha çok ihtimal dahilindedir. Çünkü insanın sahip olduğu nefsi duygular kontrol edilmediğinde, bilinçli ama yanlış bir davranışla kendini ve duygularını amaç olarak kullanıp, benliğine ve heveslerine esir olabilir. İnsanlar şartlara ve duruma göre farklı şekillerde akıl yürüterek yanlış olan değerlendirme ve yanlış yorumlara girerek ahlâk konusunda bir keyfiliğe ve toplumsal bir kaosa neden olabilirler. Hayatta iki önemli gerçeklik vardır: Özgürlük ve mecburiyet. İnsanoğlu evrende zorunlulukların dışına çıkabilir. Hayvanlar ve diğer canlılar çıkamazlar. İnsanların özgürlüğü ancak ahlâki eylemlerde kendini gösterir. Ahlâk ancak özgür bir ortamda aranır, mecburi bir alanda değil.²³³ İçgüdüler ile hareket etmek insanı mecburi bir alana sürüklemiş olur. Bu mecburi durum da özgürlükten bahsedilemez. İçgüdülerinin esiri olmuş bir mecburiyet olarak tanımlanır. Nihilizmde hazlarını, egosunu ve içgüdülerini kendi benliğini referans alarak böyle bir keyfiliğin ve mecburiyetin sonucunda doğmuştur. Çünkü bu görüş, bir insanı bile öldürmeyi özgürlük sayarak içgüdülerinin esiri olmak suretiyle bir paradoks durumu yaratmıştır. Çünkü bir insan ancak güvenli bir ortamda özgür olabilir. Korkunun olmadığı bir yerde keyfilik görev alacağından her an her şey olabilir. Bu durum bir güvensizlik ortamı yaratır. İslam ahlâki bırakın bir insanı düşman ilan ederek öldürmeyi, insanların kardeş olduğunu²³⁴ ve kendisi için istediğini başka bir kardeşi için istemediği sürece iman etmeyeceğini²³⁵ bildirerek toplumsal huzur ve mutluluğu hedeflemiştir.²³⁶

---

²³¹ Maide, 5/32.

²³²Yazır, a.g.e., c.5, s.142-153.

²³³ Sönmez, Bülent, "İnanç ve Doğma", *Dicle Üniv. İlahiyat Fak Dergisi*, 2006, Sayı 2, c.8, s.240.

²³⁴ Hucurat, 49/10.

²³⁵ Buhari, İman; Müslim, İman, s.71-72.

²³⁶Çubukçu, İbrahim Ağâh , "İslam'da Ahlâk Meselesi", *Ankara Üniv. İlahiyat Fak Dergisi*, 1975, c.20, s.15.

Allah insanoğlunu bir amaç için yaratmış olup ona verdiği değeri bu amacı gerçekleştirmek için verdiğini; bu dünyanın yaşamını boş ve anlamsız bir oyun için değil ²³⁷ kendisi ve diğer insanlara gerekli huzur, mutluluk ve saygı için kimin en güzel işi yapacağını sınamak²³⁸ için bir imtihanla yerine getireceğini bildirmiştir. Burada gerçek olan şeyin güzel ve iyi işler yapmak olduğunu, bu gerçeğin insanın vicdanında yer etmesi gerektiği, onun sürekli uyanık, günah işlemekten sakınan, büyük -küçük herkese ve her şeye karşı, bilincini koruyan bir birey olmasını sağlar. İnsanın bilinçli bir şekilde sorumluluk sahibi olmasını isteyerek rahat davranmaması gerektiğini açıkça beyan eder. Allah insanoğlunun varoluş amacını bilmesini isteyerek, özü itibariyle, sahip olduğu gerçeğin düzeyine layık bir şekilde davranmalarını ve yaşamalarını ister.²³⁹ Allah insanoğlunun deneneceğini, bu dünyanın geçici olduğunu bildirmek suretiyle bir yarış hassasiyetiyle en güzel fiilleri yerine getirerek, yarışacağımız diğer insanlara öncelikle değer vererek, yarışın bencillikten uzak, insanının mutluluğunun diğer insanların mutluluğunu sağlamakla mümkün olduğu şartını getirerek bize beyan etmektedir. Bu ideal yarış hikmetine binaen değer kazanmaktadır.²⁴⁰ Bu yarış veya birlikte yaşama zaten insanın doğasında olan bir gerekliliktir. İnsan yalnız yaşayabilen bir varlık değildir. İnsanoğlu başkalarının yardımına ihtiyaç duymadan zaten yaşayamaz. İnsan birlikte yaşamaya mecbur olduğundan, içinde yaşadığı topluma karşı sorumlu davranmak zorundadır. Çünkü bu sorumluluk insanın hazlarına, içgüdülerine kendini kaptırmasını engelleyerek, bir otokontrol sağlamaya dönüktür.²⁴¹

3.3. İnsanın Bireysel ve Toplumsal Sorumluluğu

İslam inancına göre insan hem bu dünya hem de ahiret hayatı için yerine getirmesi gereken bir takım önemli sorumluluklarla yüklenilmiştir. Bu sorumlulukların muhatabı olmak için Allah aklımızı kullanmayı şart koymuştur.²⁴² Kurân-ı Kerim insanoğlunun sorumlu olduğunu önceden bildirerek tabiri caizse, haksızlığa uğramaması için önce insanları bilgilendirir, onlara öğütler verir, terbiye eder, ona göre davranışlarının ahirette değerlendirileceğini söyler. Kur'an daha önceki

---

²³⁷ Mu'minun, 23/115.

²³⁸ Mülk, 67/2.

²³⁹ Kutup, Seyyid, *Fizilâli'l -Kurân*, Daru İhyai't- Türa el Arabî, Lübnan, 1967, c.8, s. 10-25.

²⁴⁰ Yazır, a.g.e., c.8, s.510.

²⁴¹ Toktaş, Fatih, "İbn-i Rüşd'ün Siyaset Ahlakı" *İslamiyat Dergisi*, Ankara, c. 6, Sayı:1, s.63.

²⁴² Yunus, 10/100.

milletlerden de örnek vererek, daha önce uyarılmadan, bilgilendirilmeden hiçbir kimsenin helak edilmediğini açıkça beyan eder.²⁴³

Kur'an-ı Kerim hayatın her safhasında yapılan bütün davranışlardan yapan kişinin sorumlu olduğunu bildirir. Bu durumu "*kim doğru ve yararlı bir iş yaparsa, kendi iyiliği için yapmış olur ve kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinde işlemiş olur.*"²⁴⁴ şeklinde açıklayarak sorumluluğun bizzat davranışı yerine getirende olduğunu vurgulamaktadır. Bu sorumluluk her ne kadar bireyde başlasa da sonuçları itibariyle hep toplumsal alanda etkilerini gösterir. Kur'an-ı Kerimde Allah şöyle buyuruyor: "*Allah bir topluma bahsettiği nimeti ve esenliği, o toplum kendi gidişini değiştirmedikçe asla değiştirmez.*"²⁴⁵ Elmalılı Hamdi Yazır'a göre bu ayet şu anlama gelmektedir; "Allah insanoğluna bir nimet verdiği zaman, kendilerinde o nimete neden olan yaratılışlarından gelme sözleşmelerini, güzel ahlâk ve davranışlarını bizzat kendileri değiştirinceye kadar Allah'ın o nimeti doğrudan doğruya değiştirmesi, onun âdeti değildir. İlâhi âdet, içsel nedenlerle verdiği nimetin değiştirilmesini de yine içsel nedenlere bağlamıştır ki, insani sorumluluk da buna dayanır".²⁴⁶ Başka bir ayette ise "*insanlar kendi karakter ve kişiliklerini değiştirmeye çaba göstermedikleri sürece, Allah onlarda olanı değiştirmez.*"²⁴⁷

Bu bağlamda ister bireysel olsun ister toplumsal olsun insanlara ve toplumlara isabet eden musibetler, belalar insanların kendi iradeleriyle ortaya koydukları ahlâki eylemlerinin bir sonucu olarak gerçekleşir. Bu konuyu özetlemesi açısından şu deyim manidardır. "Kula bela gelmez Hak yazmayınca; Hak bela yazmaz, kul azmayınca." İnsanların bu dünya düzeni için Allah'ın kanunlarına (sünnetullah) ihtiyacı elzemdir. Bu kanunların dünya düzeni açısından olması doğaldır.²⁴⁸ İnsanoğlunun özgür olması, sorumlu olması iradeleri ile uyumludur.²⁴⁹ Bu açıdan Kur'an-ı Kerim insanın davranışlarından sorumlu olmasına büyük ehemmiyet vermiştir. Bu konuda insanoğlu sorumluluk psikolojisi ile davranmaz ise bireysel ve toplumsal birçok zararlı ve tehlikeli sonuçlara neden olabilir. Sorumluluk ile hareket etmeyen bireyler ve toplumlar hem kendilerine hem de başkalarına zarar vermekten kendilerini

²⁴³ Şuara, 26/108, İsrâ Suresi, 17/17.

²⁴⁴ Bkz. Casiye, 45.15.22; Rum, 30/44; Enam, 6/52, Nisa; 4/84, Fussilet, 41/46.

²⁴⁵ Enfâl, 8/53.

²⁴⁶ Yazır, Elmalılı M.Hamdi, *Hak Dini Kurân Dili*, c. IV, s.404.

²⁴⁷ Rad, 13/11.

²⁴⁸ Güler, İlhami, *Direnış Teolojisi*, Ankara Okulu Yay, Ankara, 2011, s. 15.

²⁴⁹ Yazır, Elmalılı M.Hamdi, *Hak Dini Kurân Dili*, c.V, s.297.

alı koyamazlar. Bireyde sorumluluk olmaz ise firavunlaşan, tağutlaşan insanları görmek mümkün olacaktır. Kurân-ı Kerim eski milletlerin başına gelen kıssalardan örnek vererek ders almamız gerektiğini açıkça belirtir. Hz. İbrahim'e ve ona inanlara zulmeden Nemrut'u²⁵⁰, Hz Musa'ya ve kavmine yaşama hakkı tanımamak için elinden geleni yapan Firavun'u²⁵¹ emsal gösterebiliriz. Bu ruh ve psikolojide insanların örneklerini günümüzde de görmek mümkündür. Örneğin günümüzde de daha fazla petrol ve para için ABD'nin Irak'ı işgal sonucunda bir milyon Müslüman'ın öldürülmesi²⁵², Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esed'in koltuğunu ve kibrini kaybetmemesi için, çocuk, kadın, yaşlı demeden binlerce insanı öldürmesi²⁵³ örneklerini verebiliriz. Bu psikolojideki insanlar din, dil ve ırk, mezhep dinlemeden bu sonuçlara sebep olabiliyorlar. Onlar için en önemli şey içgüdüleri ve hazlarının onlara verdiği talimatları yerine getirmektir. Bu yol ilk ırkçı ve isyankâr olan şeytanın yoludur.²⁵⁴ Çünkü oda nefsine ve kibrine yenilmişti. İçgüdülerine göre hareket etmek, sorumsuzca davranmak telafisi mümkün olmayan sonuçları doğurabilir. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim inanlara, sorumluluk yükleyerek, sorumlu davranmayı farz kılmıştır.²⁵⁵

Kur'an-ı Kerim insanları bencil, haccı ve sadece içgüdülerine göre hareket etmesini yasaklayarak, hayatlarını sürdürürken diğer insanların haklarını korumalarını, onları düşünmelerini, diğergam olmalarını bir sorumluluk görevi olarak yüklemiştir. Örneğin insanların sahip oldukları nimetlerde israfa gitmelerini kesinlikle yasaklamıştır.²⁵⁶ Çünkü bir tarafta yapılan israf diğer taraftan birilerinin bu nimetlerden mahrum kalması sonucunu doğurabilir. Günümüzdeki ekonomik, sosyal ve toplumsal krizlerin temelinde israftan kaynaklı tüketim hastalığı ve çılgınlığı yatmaktadır. Bu çılgınlık ve bencillik duygusunun en üst düzeyde yaşamasına neden olmaktadır. Bu durum maalesef insanlar ve toplumlar arasında büyük ekonomik, soysal ve yaşamsal uçurumlara dönüşmektedir. Örneğin; ABD Obezite Birliği'nin yayınladığı verilere göre her yıl Amerika'da obezitenin neden olduğu hastalıklar yüzünden 300 bin kişi ölüyor. Obeziteye harcanan para yaklaşık 100 milyar dolar

---

²⁵⁰ Bakara, 2/25

²⁵¹ Yunus, 10/83.

²⁵² <http://tr.wikipedia.org/wiki/31.05.2014>.

²⁵³ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Hama> (31.05.2014).

²⁵⁴ Bakara, 2/34.

²⁵⁵ Secde, 32/15; Fusilet, 41/37; Nahl, 16/49.

²⁵⁶ A'raf, 7/31.

civarındadır.²⁵⁷ Öte yandan dünyanın değişik ülkelerinde binlerce insanın açlıktan öldüğünü biliyoruz. Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan rapora göre; 2010-2012 yılları arasında Somali'de açlıktan ölen insanların sayısı 258 bin civarındadır.²⁵⁸ Kur'ân-ı Kerim bu uçurumu ortadan kaldırmak için, israfı hem ahlâki hem de ekonomik anlamlarıyla, ölçsüzlüğe, haddi aşmaya ve tuğyana neden olduğundan inananlarına yasaklamıştır.²⁵⁹ Çünkü sorumsuzluk, nemelazımcılık, sadece bencilliği ve içgüdüleriyle hareket etmeyi sağlar.

İsrafı iktisadi anlamda ele aldığımızda, Allah, hırsızlık, gasp, faiz, hile, fahiş fiyat ve borsada spekülasyon gibi enstrümanları kullanarak mal ve kazanç elde etmeyi de yasaklamıştır.²⁶⁰ Bir ayeti kerimede Allah şöyle buyuruyor: "*Birbirinizin mallarını, rızaya dayanan ticaret dışında haksız yollarla yemeyin.*"²⁶¹ Yani faiz, haksız kazanç ve kumar yerine ticarete, üretime ve emeğe dayalı mal elde etme bize tavsiye ediliyor.²⁶² Tavsiye edilen bu yollarda ilkeli davranıldığı sürece, başkalarını mağdur etme, hak yeme mevcut değildir.

Kur'ân-ı Kerim her insanın yaptığı davranışın sorumluluğunun yapana ait olduğunu belirterek, herkesin yaptığının karşılığını alacağı uyarısında bulunmuştur.²⁶³ İnsana bireysel anlamda sorumlu olduğu kadar toplumsal anlamda da sorumluluk yüklemiştir. İnsanın toplumsal durumlarda, toplumun huzurunu bozan olumsuz davranışlarda Allah'ın çizdiği ilkeler çerçevesinde bir tutumla hareket etmesini isterken, aynı zamanda toplumu düzeltmeye çalışan insanların olmasını ister. Çünkü toplumu düzeltmeye çalışan insanların sayısı ve yaptığı iyilikler artarsa Allah'ın o memleketleri koruyacağını, yok etmeyeceğini vaad ederek ilkeli bir tutumla hareket edilmesini istemektedir.²⁶⁴ Bunun için sadece iyi olmak yetmez aynı zamanda düzeltmek isteyen, düzeltici bir tavırla hareket edilmesini ister.²⁶⁵ Allah bu bakış açısıyla aslında toplumlara bir sosyal kanunda ortaya koymaktadır. Bu yasaya göre, Allah insanların Allah'tan başkasına kulluk etmeyen bir milletin, bozguncularla

²⁵⁷ [http://kibem.com.tr/tr/index.php/rakamlarla-obeziye/\(31.05.2014\).](http://kibem.com.tr/tr/index.php/rakamlarla-obeziye/(31.05.2014).)

²⁵⁸ <http://tr.shafaqna.com/view> (31.05.2014).

²⁵⁹ A'raf, 7/31.

²⁶⁰ Güler, İlhami, *Direnış Teolojisi*, Ankara Okulu Yay, Ankara, 2011, s.15.

²⁶¹ Nisa,4/29.

²⁶² Kutub, a.g.e., c.8, s.7-15.

²⁶³ İbrahim, 14/5.

²⁶⁴ Hud, 11/116-117.

²⁶⁵ Yazır, Elmalılı M.Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 5, s.194.

mücadele etmesi halinde o insanların kurtuluşa ereceğini bildirmektedir.²⁶⁶ Allah müminlerin politik düzlemde daima mazlumdan yana olmasını istemiştir.²⁶⁷

Nihilizm aslında zorbalığı, içgüdülerine göre hareket etmeyi, başkasını önemsememeyi, arzularının emrettiği her şeyi yerine getirmeyi bir değer olarak görür. Bu bakış açısı insanlığa olumlu yönde yansımayacaktır. Aslında günümüz dünyasındaki adaletsizliklerin ve zorbalığın hüküm sürmesinde Nihilizm düşüncesinin katkısı olduğunu söylersek herhalde yanlış olmaz.

3.4. İnsanın Kendini Kontrol Etme Değeri (İçsel Kontrol)

Kurân-ı Kerim'in toplumda ahlâki anlamda düzenli bir yaşam oluşturulması için insanlığa getirdiği önemli değerlerden birisi de, insanın iç muhasebe boyutunu oluşturan ve davranışa dönüşmeden bir içsel değerlendirme süreci oluşturmasını sağlayan otokontrol sürecidir. Çünkü insanın içsel motivasyonunun tetiklediği davranışlar en güçlü şekilde yapılan davranışlardır. Allah Kurân'da şöyle buyuruyor; *"...Aklınızdan geçeni açıklasanız da, gizleseniz de, Allah sizi onun için hesaba çekecektir..."*²⁶⁸ Allah insanın daha davranışa dönüşmeden içinden geçirdiği her şeyi bildiğini söyleyerek fikir aşamasından davranış aşamasındaki süreçleri bile bildiğini bize bildirmektedir. Çünkü davranışı oluşturan ilk süreç fikirdir, niyettir. Allah sadece nefisimizde yer edinenleri değil, yerde ve gökte zerre kadar her şeyi bildiğini,²⁶⁹ gönüllerin sakladığını, hain bakışlara kadar sır bir şeyin kalmayacağını ifade ediyor. Allah hiç bir eylemi unutmadığını gözler önüne sererek insanları kötülöklere karşı sakındırarak kalpleri etkiliyor. İnsanın iyi veya kötü yönü dahil tümüyle gözetlediğini beyan ederek onu içsel anlamda kuşatıyor.²⁷⁰ Allah insanların tüm eylemleri gözetlediğini, onları fikir aşamasında bile denetlediğini, eylem gizli olsun, açık olsun bunlara muttali olduğunu belirtirken, aynı zamanda bunların ayrıca ahirette karşılıklarının da olacağını bildirmektedir. Çünkü eylemlerde gözetlenildiği fikri insanın daha çok dikkatli olmasını sağlar.²⁷¹

---

²⁶⁶Kutup, a.g.e., c. 4, s.160-170.

²⁶⁷Güler, İlhami, *Direnış Teolojisi*, Ankara Okulu Yay, Ankara, 2011, s.32.

²⁶⁸ Bakara, 2/284.

²⁶⁹ Al-i İmran, 3/5,29, Yunus, 10/61,Hud, 11/123

²⁷⁰Kutup, a.g.e., c.1, s.135-145.

²⁷¹ Köylü, Mustafa, "Kur'an'ın İnsanlığa Getirdiği Değerler ve Hedefler" , *OMU İlahiyat Fak. Dergisi*, Samsun, 2007, Sayı 10, s.24-25

Kurân-ı Kerim insanın en güçlü yönü olan motivasyonunu sağlayan içsel tetiklemeden haberdar olduğunu ve her zaman onunla beraber olduğunu bildirmek suretiyle, yaptıkları her şeyi gördüğünü²⁷², bütün göğüslerde gizlenene her yönüyle muttali olduğunu²⁷³, hiçbir şahide gerek kalmadan bizzat kendi organlarının ona şahitlik edeceğini²⁷⁴ belirtmek suretiyle güçlü bir otokontrol mekanizması olduğunu haber vermektedir. Bu bilginin farkında olmak, güçlü bir vicdani yetiye dönüşü sağlamaktadır. Bu vicdani yeti "canım öyle istedi öyle yaşadım (nemelazımcı)" bakış açısıyla değil, ayette ifadesini bulduğu gibi "*Biz Allah'tan geldik ve yine ona döneceğiz.*"²⁷⁵ bakış açısına sahip olarak bu bilinç pekiştirilebilir.²⁷⁶

3.5. Kurân'da Geçen Bazı Önemli Değerler

Kurân-ı Kerimin bütün mesajlarına baktığımızda sürekli bir değer oluşturma ve oluşturduğu değerler ile müminleri kontrol etmek gibi bir gayesi olduğunu görürüz. Cahiliye dönemine baktığımızda Kurân'ın nazil olduğu toplumun bireyleri, bireysel bilinçlerini kaybetmiş, vicdan yetisi ortadan kalkmış, müşrik bir dinin egemen olduğu bir toplumda değer oluşturmaya çalışmıştır.²⁷⁷ Değerler açısından Kurân'ın üzerinde durduğu en temel konulardan birisi de insanların ahlâki değerleridir. Kurân ahlâki değerlere öyle önem verir ki en basit insan ilişkilerinde bile nasıl davranacağını öğütlemiştir. Örneğin inanların birbirinin evlerine gittiklerinde nasıl davranacağını daha kapıdayken geleni tanımak için nasıl soru soracağına²⁷⁸ kadar en ince detaya kadar bilgilendirme ihtiyacı duymuştur. Bu ahlâk kuralı ile, edeplendirerek, izin alınarak evlere girmeyi, ev halkına selam verip güvenli bir ortam oluşturmayı ve içerdekilerin endişelerini gidermeyi hedeflemiştir.²⁷⁹

Ahlâki değerlerin en önemli var olma amaçlarından birisi de vicdanlı inananlar yaratmaktır. Vicdanları pasif olan bireylerde, ezberci basmakalıp ilişkilerle hareket etme olasılığı artar. Davranışlarda bir idealden söz etmek mümkün değildir. Vicdanın Kur'an'ın söylediği ilkeler çerçevesinde aktifleşmesi, inanların bilinçli olarak bir değer veya ideal doğrultusunda hareket etmesini sağlar. Vicdan bir ateş koruna

---

²⁷² Hadid, 57/4.

²⁷³ Hadid, 57/6.

²⁷⁴ Nur, 18/24.

²⁷⁵ Bakara, 2/156.

²⁷⁶ Güler, İlhami, *Kurân'ın Ahlâk Metafiziği*, Ankara Okulu Yay, 2013, s.60

²⁷⁷ Güler, *Kurân'ın Ahlâk Metafiziği*, s.69.

²⁷⁸ Nur, 24/27.

²⁷⁹ Kutup, a.g.e., c. 6,s.75-80.

benzetilebilir. Üflenirse özünü korur. Ancak üstü örtülürse, pasifleşirse küllenir ve söner.²⁸⁰ Vicdanın küllenmesi, insanın hem bu dünya hem de ahiret hayatı için hedef sapmasına neden olur. Amacından uzaklaşmış olur.

Ahlâki değerleri kişiyi ilgilendiren ve toplumu ilgilendiren değerler olarak ikiye ayırabiliriz

3.5.1. Bireyi İlgilendiren Değerler

Toplumu bireyler oluşturduğu için, toplumun ayakta durması ve kendini evrensel değerler çerçevesinde idame ettirmesi bireylerin toplumu ayakta tutan değerlere bağlı olmasından geçer.

3.5.1.1. İnanmak (Tapınmak)

Kur'ân'daki değerler sisteminin en önemli unsurlarından birisi inanmaktır. İnanmak, iman etmek hem psikolojik hem de ontolojik olan bir durumu içermektedir.²⁸¹ İman kelimesi sadece salt zihinsel veya teorik bir manayı kapsamaz. Aynı zamanda düşünme ve davranışları içselleştirme sürecidir.²⁸² İslam kelimesi teslim olma anlamında *esleme* fiilinden türemiştir. "Tam olarak teslim olma ya da kişinin kendi benliğini tümüyle bir başkasının iradesine teslim etmesi anlamına gelmektedir. Gramer bakımından *esleme*' fiilinin sıfat formu olan *müslim* ifadesi de teslim olmuş kişi demektir. Bu terimlerin İslam dininde büyük önemi haiz olduğu şuradan bellidir ki, İslam, tam da bu dinin adıdır. Muslim ise elçi olan Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından kurulmuş olan dini topluluğun üyesidir."²⁸³ Bu amaçla davranışlarımızın sınırını belirleyen din İslam ve onun öğretilerini temellendiren Kur'ândır. İnanmak şu anlamda kendini göstermektedir. "Kur'ân her şeye kadir olan Allah'ın özellikle lütuf ve kerem sahibi bir ilah olduğunu en güçlü kavramlarla vurgulamaktadır. Onun yarattığı insan, her şeyi, varlığını ve rızkını, Allah'ın lütuf ve keremine borçludur. Bu da demektir ki, insan, yaşamının her anında Allah'ın kendisine yapmakta olduğu iyiliğin karşılığı olarak, ona karşı minnettarlığını göstermekle yükümlüdür."²⁸⁴ Yani onu aklından hiçbir zaman çıkarmaması gerektiğine inanmaktır.

²⁸⁰Güler, *Kur'ân'ın Ahlâk Metafiziği*, s.77.

²⁸¹ Tuğral, Süleyman, *Kur'an'da Değerler Sistemi*, Ankara Okulu Yay, Ankara, 2008, s.138.

²⁸² Tuğral, a.g.e., s.138.

²⁸³ İzutsu, a.g.e., s.291.

²⁸⁴ İzutsu, a.g.e., s.200.

Kurân'daki en önemli ve her şeyin başını teşkil eden değerlerden biriside muhakkak ki inanmaktır. Çünkü inanç davranışları şekillendirir. Onları motive eder ve devamını sağlar. Kurân inananları mü'min diye addeder. Kurân'daki inanmamanın karşılığı küfür kavramı ile anlatılır. İslam'ın temel ilkelerinden birisi yeniden dirilme öğretisi meydana getirmektir. İslam inanmanın karşıtı olarak "küfür" kavramını kullanır. Küfrü bütünüyle saçma ve hayal ürünü olmasından dolayı tümünden reddeder.²⁸⁵ Küfre giren, yani kâfir, inanmayı gerek ontolojik gerek psikolojik anlamda reddeden veya örten anlamına gelir. İnanan, yani iman etmiş kişi ise, aksine inanmayı gönlünce, isteyerek yapan kişidir.²⁸⁶ Red yok; kabul vardır. Kurân inanmayanları kör, iman etmiş olanları ise gören olarak tasvir etmiştir.²⁸⁷

Kurân iman tasvirini yaparken başta Allah'a inanmayı, ardından ahiret gününe, meleklerle, gönderilmiş kitaplara ve peygamberlere inanmayı amaçlamaktadır.²⁸⁸ Kurân kendisi iman eden kişileri yani mü'minleri şöyle tasvir etmektedir. "*mü'inler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir, O'nun ayetleri okunduğu zaman imanlarını arttırır ve yalnızca Rablerine tevekkül ederler. Onlar, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler. İşte gerçek mü'minler bunlardır.*"²⁸⁹ Bu tanım mü'mini, dinine karşı samimi, Allah'ın adı anıldığında kalbi huşu içinde titreyen, bütün yaşamı boyunca dini hassasiyetini koruyan bir kişi olarak resmetmektedir.²⁹⁰

Başka bir ayeti kerimede Allah hakiki mü'minlerin vasıflarını şöyle anlatıyor. "*Bunlar tövbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, oruç tutanlar, rükû ve secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır. Mü'iminleri müjdele.*"²⁹¹

Allah'a iman, hakiki bir iman sonucu hakiki bir inanç olmalıdır. Gerçek iman, insanları salih ameller işlemeye teşvik eden en güçlü saik işlevini görmelidir; yoksa o iman hakiki değildir. Tövbe edip Allah huzurunda huşu ile ibadet etmek, onun emirlerine tam itaat, Allah'ın verdiği nimetlere şükretmek, İslam inancının yapısını en iyi şekilde yansıtan bütün bu unsurlar, ister istemez, açık bir şekilde olumlanan salih

---

²⁸⁵ İzutsu, Toshihiko, *Kurân'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2013, s.207.s

²⁸⁶ Tuğral, a.g.e., s.139.

²⁸⁷ Enam, 6/50; Râd, 13/16; Fatır, 35/19; Mü'imin, 40/58.

²⁸⁸ Bakara, 2/177.

²⁸⁹ Enfal, 8/1-4.

²⁹⁰ İzutsu, a.g.e., s.286.

²⁹¹ Tevbe, 9/112.

ameller (salihât) olarak vücut bulmalı; dahası, insanlar arasındaki sıradan ilişkilerde bile bunlara riayet edilmelidir.²⁹²

Allah'a inanma sorumluk duygusu taşımayı zaruri kılar. İnanç, başkalarını da düşünmeyi gerekli kılar. İnsan tabiatı gereği sorumluluk taşır. En basit konularda bile üstüne düşen gereklilikleri yerine getirmesi gerekir. Örneğin, sağlığını koruması mecburiyetinde olduğunu bilir. Sağlığını düşünmediğinde hastalanacağını ve sonuçlarına katlanacağını bilir. Sorumluluk duygusu insanın özünde bulunan önemli özelliklerden birisidir.²⁹³

Uygun geldiği andan itibaren sorumluluk mecburiyeti varsayar. O zaman bir otorite, bir hâkim karşısında bulunuruz. Bize bu mecburiyeti yükleyen bir otorite ve bu mecburiyetin ortaya çıkardığı sorumluluk gereği hareket edip etmediğimizi tespit edip, hakkımızda hüküm uygulayacak bir hâkim karşısında bulunuruz. Ya kendimiz, bir mecburiyete teslim oluruz veya diğer insanlardan gelen bir mecburiyete veyahut da daha yüksek bir otoriteye teslim oluruz.²⁹⁴

Kur'ân dini sorumluluğu ahlâkî sorumluluk olarak kabul eder ve öyle takdim eder.²⁹⁵

"Bir başka manada, Kur'ân ahlâkı için her sorumluluk dini bir sorumluluğa gider. Böyle bir ahlâk için, ferdî taahhütler ve toplumsal kuruluşlar, sadece ilahi otoritenin temsilcileri olarak, mecburiyetin ve sorumluluğun kaynağı olabilirler. Tek otorite, mecburiyetin ve sorumluluğun tek kaynağı daima Allah'tır. Diğerleri onun emirlerinin yorumu ve açıklaması olabilir."²⁹⁶

İslam inancı davranış değişikliğinin bireyden başlaması gerektiğini savunur. Sorumluluk bireyseldir. Çünkü toplumu oluşturan bireylerin davranışları, ahlâkî yapıları toplumu aynı şekilde yönlendirir. Kurân-ı Kerim'deki birçok ayet davranışın ferdi olma özelliğine vurgu yapar. İslam inancında her davranışın karşılığını iyi olsun kötü olsun davranışı yapanın kendisinin sorumlu olduğunu açıkça söyler.²⁹⁷

Kur'ân sorumluluğu toplumdan önce ferde yüklemiştir." Toplumun etkisini ve belirleyiciliğini yok saymamakla birlikte esas olarak ferdiyeti alır. "Atalar", "büyükler", "yöneticiler", "çoğunluk" kesin olarak belirleyici konumda olamazlar.

---

²⁹² İzutsu, a.g.e., s.286.

²⁹³ Altıntaş, Hayrani, *İslam Ahlâkı (Ders Notları)*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1996, s.63.

²⁹⁴ Altıntaş, a.g.e., s. 65.

²⁹⁵ Altıntaş, a.g.e., s.66.

²⁹⁶ Draz, M. Abdullah, *İslâm'ın İnsana Verdiği Değer*, Çev. Nurettin Demir, İstanbul, 1983, s. 115.

²⁹⁷ Nisa, 4/286.

Kur'ân, elbette sosyal bir gerçeklik olan ferden içinde doğup büyüdüğü topluma bağlılığını, toplumun sosyo-kültürel yapısının ferde olan tesirini reddetmiyor. Kur'ân ferdi davranılması halinde, topluma rağmen ahlâkî ve metafizik geçekliğin bulunabileceğini, insanın bu güçte ve sorumlulukta olduğunu belirtir."²⁹⁸

İnanma olgusunun en önemli somut göstergesi şüphesiz ki inancın gereklerini davranışa dönüştüren ibadetlerdir. İbadet genel anlamda Allah'a itaat etme, kulluk etme, Allah'ı yüceltme ve kendi acziyetini itiraf etmektir. Bu anlamda; ibadet çatısı altında; namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek, doğru söz söylemek, emanete sahip çıkmak, anne ve babaya iyilik, akrabayı gözetmek, sözünde durmak, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, kâfir ve münafıklarla savaşmak; komşulara, yetimlere, hayvanlara, kölelere, iyilikte bulunmak; dua, zikir ve Kur'ân okumak gibi erdemleri sayabiliriz. Kısacası Allah'ın razı olduğu her şeyi bu kavram altında yazabiliriz."²⁹⁹

"Bu tasnifte birinci gruptaki namaz ve haccın ahlâkî, toplumsal boyutlarının olmadığı, ikinci gruptaki oruç ve zekâtın ise, tapınma yönlerinin olmadığı anlamına gelmez. Bu tasnif, ibadetlerin yöneldiği ağırlıklı amacı ortaya koyar. Her iki gruptaki anlamıyla da resmi veya ritüel ibadet, "kalbin mabuduna karşı menşeyini bilmediği bir azamet duygusundan, kühünü ve mahiyetini kavramadığı bir güce, bir varlığa inanışından ve bu gücün kendisini kuşattığını ve idrakinin üstünde olduğu anlayışından doğan ve son haddine varan bir nevi boyun eğiştir. Bunlar, ibadetin ruhu ve sırrı olan ilahi yüce kudret şuurunu uyarmak için konmuştur. Her ibadetin, onu yerine getirenler üzerinde ruhunu olgunlaştırma ve ahlâkını geliştirme açısından büyük tesiri vardır. Bu tesir, ibadet ve ta'zimin kaynağı olduğunu söylediğimiz ruh ve şuurdan gelir. Bu ibadetlerin ilk ve son gayesi insanı Allah'ın huzuruna götürmektir. Bütün ibadetlerin, bütün erkân, şart ve yapılaş biçimlerinin, Allah'ı zikretme ve dolayısıyla O'nu şuura yerleştirme fonksiyonu icra etmesi gerekir. Amaç, ilahi benliği, onun şuurunu insani benliğe yerleştirme ve insani benliği temizleme faaliyetidir. Bu ibadetlere devam etmek imanın kalbe yerleşmesi ve itminanının artmasına yardımcı olur."³⁰⁰

²⁹⁸ Güler, İlhami, *İman Ahlâk İlişkisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010, s. 64-65.

²⁹⁹ Güler, a. g. e. s. 85.

³⁰⁰ Güler, a. g. e., s. 86.

3.5.1.2. Aklını Kullanmak

Kur'ân akla ve akli kullanma ile ilgili birçok farklı kavramı aynı anlamda kullanır. Kur'ân akli anlama³⁰¹, görme³⁰², ibret alma³⁰³, akletme³⁰⁴, bakma³⁰⁵ fiilleri gibi kelimeler kullanarak insanoğlunun aklını kullanmasını istemiştir.

İslam inancı ve ahlâkında, ahlâkın referansı temelde Kur'ân-ı Kerim'dir. İnsanı yaratanın Allah olması hasebiyle insanlar için uygun olan akli, ahlâkî unsurlar Kur'an'da mevcuttur. Kur'an akla çok büyük önem verir. Onun hürriyetine saygı duyar ve onun meşru dairede karar vermesine imkân sağlar.³⁰⁶ " Kur'an insanda mevcut akli ve nefsi durumu kabul eder. İnsanın, nefsin istekleri doğrultusunda hareket etmeye müsait ve eğimli olduğunu söyleyerek nefsin isteklerini akılla meşru hale getirir. Böylece, insanı bencil olmaktan kurtarır."³⁰⁷

Kur'an'daki tevhid inancı ile şirk arasındaki mücadeleyi akli olan ile akli olmayan arasındaki mücadeleye benzetebiliriz. Kur'ân, Allah'a iman ve tevhid için sürekli mantık ve tecrübeye dayalı delilleri referans gösterirken, şirkin ise akla ve mantığa ters olduğunu vurgular. Tevhid inancının akli delillerle savunmasını şu ayette görebiliriz³⁰⁸. "*Yerde ve göklerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı her ikisi de fesada uğrardı.*"³⁰⁹ Puta tapan şirke girenler ise meşruiyetlerini atalarının yolu üzerinde bulduklarını iddia ederek savunurlar.³¹⁰ Kur'ân şöyle cevap veriyor. "*Ya atalarınız bir şey akıl edemeyen ve doğru yolda olmayan kimseler idiyseler?*"³¹¹

Kur'an akla çok büyük önem verir. İnsanoğluna aklını kullandığı takdirde tabiatta Allah'ın birliğinin ve varlığının delillerinin açık olduğunu belirtir.³¹² Kur'ân aklını kullanmayı önemli bir değer olarak kabul eder. Aklını kullanmayanları hayvanların en kötüsü³¹³ ve hayvanlardan daha aşağı bir derecede olduklarını³¹⁴ belirtir. Müşriklerin aklını kullanmadıkları için küfürlerinde, şirklerinde sebat

³⁰¹ Enam, 6/65, 98.; Tevbe, 9/81.

³⁰² Nahl, 16/79; Furkan, 25/45; Şuara, 25/7; Neml, 27/86.

³⁰³ Hicr, 15/75; Haşr, 59/2.

³⁰⁴ Bakara, 2/44,170; Al-i İmran, 3/65; Enam, 6/32; Yusuf, 12/2, 109; Kasas, 28/60 .

³⁰⁵ A'raf, 7/86, 185; Neml, 27/69, Gaşiye, 88/17.

³⁰⁶ Altıntaş, a. g. e., s.43.

³⁰⁷ Altıntaş, a.g.e, s.43

³⁰⁸ Güler, İlhami, *Dine Yeni Yaklaşımlar*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014, s.101.

³⁰⁹ Enbiya, 21/22.

³¹⁰ A'raf, 7/28.

³¹¹ Bakara, 2/170.

³¹² Rum, 30/20-46; Fussilet, 41/37; Şura, 42/32.

³¹³ Enfal, 8/22.

³¹⁴ Araf, 7/179; Furkan, 25/44.

ettiklerini³¹⁵ belirtir. Allah insanlara şükür etmeleri için gözler ve kalpler³¹⁶ vermiştir. Şükretmek ancak takva ile mümkün olur. Takva için ise Rabbin emirlerini yerine getirmek ona hizmet etmekle mümkündür. Rabbine itaat etmek ise onun razı olacağı işlerde bulunmaktan geçer. Akıl ile ilgili faaliyetler burada önem kazanır.³¹⁷ "İnsan aklını kullanarak Allah'ın kevnî ve vahyî ayetlerini anlayacak; asıl önemlisi, anlamının gereğini yerine getirecektir. Dolayısıyla akli faaliyet, salt akli faaliyet olarak değil de diğer değerlerle ilişkisi sebebiyle sistemde yerini alır. Bu ilişkiyi de onun işlevi sağlar."³¹⁸

Kur'ân aklını kullananları olgun akıl sahipleri³¹⁹ ve basiret sahibi³²⁰ olarak vasıflandırmıştır. Kur'an sadece bilenlerin hakkıyla Allah'tan korktuklarını dile getirir.³²¹ Kur'an ancak akıl sahiplerinin ders aldığı³²², Allah'ı hep andıklarını, yerlerin ve göklerin yaratılışı hakkında tefekkür ettiklerini bildirir.

Mutezile bilginlerinden Kadı Abdulcebbar'a göre; Allah'ın insan için ilk vacip kıldığı şey, kişiyi Allah'ı bilmeye sevk eden düşüncedir.³²³ "Akıl sahipleri Allah'a verdikleri andı yerine getirirler, sözlerini bozmazlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiğini birleştirirler, Rablerin rızasını kazanmak için sabrederler, namazlarını kılarlar, Allah'ın verdiği rızıktan gizli ve açık harcarlar³²⁴, kötülüğü iyilikle savarlar³²⁵, tağuta hizmet etmekten kaçınırlar, Allah'a yönelirler, sözü dinlerler ve en güzeline uyarlar. İbrahim peygamberin de akıl yürüterek Allah'ın yüceliği fikrine ulaşması mezkûr değerlerin somut tezahürüdürler."³²⁶

"Ahlâkî değerleri, hiçbir şekilde değişmeyenler ve durum ile şartlara göre değişenler olarak ikiye ayıran ve bunlardan birincilerin akıl ile kavrandığını, ikincilerin de Allah'ın emir ve yasaklarıyla belirlendiğini ifade eden İmam Maturidi de, bu beyanıyla aklın rolüne işaret etmektedir. Zira akıl, çeşitli tesirlerle engellenirse

---

³¹⁵ Araf, 7/179.

³¹⁶ Nahl, 16/78; Mümin, 23/78; Secde, 32/9.

³¹⁷ Tuğral, Süleyman, *Kur'an'da Değerler Sistemi*, s.134.

³¹⁸ Tuğral, a.g.e., s.134.

³¹⁹ Bakara, 2/179, 197, 267; Al-i İmran, 7/190.

³²⁰ Al-i İmran, 3/13; Nur, 24/44; Haşr, 59/2.

³²¹ Fatır, 35/28.

³²² Bakara, 2/269; Al-i İmran, 3/7; Zümer, 39/9.

³²³ Tuğral, a.g.e., s.137.

³²⁴ Maide, 5/88.

³²⁵ Kasas, 28/54.

³²⁶ Tuğral, a.g.e., s.135.

iyi ve güzeli bulmakta güçlük çeker, o zaman vahiy doğruyu gösterir. İnsanlık tarihinde şaşırın topluluklara peygamberlerin gönderilmesi de bu sebeptir."³²⁷

Vahye dayalı ilahi hikmetin belirlenmesi, bilinmesi ve anlaşılması ve tezahürleri için iki tane temel unsur vardır. Birincisi, insanın üstünde olan ve ona araçlar vasıtasıyla gelen vahiydir. İkincisi ise, akıldır. Vahiy simgeler koyar. Akıl ise bunları açıklığa kavuşturur, detaylarını ortaya çıkarır.³²⁸

3.5.1.3. Takva Sahibi Olmak

Takva kelimesi haşyet anlamında tazim ve saygıdan gelen korku anlamındadır.³²⁹ Takva kelimesinin türediği mastar fiil(V-K-Y) vikayedir. O da korkmak anlamındadır.³³⁰ Takva veya ittika kelimesinin Kur'an'daki anlamı hakkında âlimlerin farklı görüşler belirttiklerini görüyoruz. İzutsu'ya göre; "*Takva* asla sıradan bir korku türü değildir. Ama yine de, en azından kökeni itibariyle korku duygusudur. Bunu sıradan korku türü için ortaklaşa kullanılan diğer bazı kelimelerin, Kur'an'da birçok yerde takvanın eşanlamlısı olarak kullanılması kanıtlamaktadır. Bunların en önemlisi, haşyet (buna karşılık gelen fiil olarak haşiyeye) ve *hav'*tır.³³¹ Hüseyin Atay'a göre; takva sahibi (muttaki) saygılı olan anlamındadır.³³² Fazlur Rahmana göre, takva sahibi sorumluluk sahibi olan kişidir.³³³

Elmalılı Hamdi Yazır'a göre; "Takva veya ittika vikaye (korumayı) kabul etmek anlamındadır. Vikaye ise aşırı korumacılık, yani acı ve zarar verecek şeylerden sakınıp kendini iyice korumak demektir. Kur'an'da ittika (sakınma) ve takva üç derece üzerine zikrolunmuştur ki; birincisi; ebedi azaptan sakınmak için Allah'a şirk koştuktan kaçmakla iman " Ve onları takva kelimesine bağladı ." (Fetih, 48/26) gibi. İkincisi; büyük günahları işlemekten ve küçük günahlardan ısrar etmekten sakınmak ile farzları eda etmektir ki; şer'an bilinen takva budur. " O ülkelerin halkı inanıp Allah'ın azabından korunsalardı." (Araf, 7 /96) gibi. Üçüncüsü; kalbin sırrını Allah'tan meşgul edecek her şeyden kaçınmak ve bütün mal varlığı ile Allah'a yönelmek ve

³²⁷ Altıntaş, a.g.e., s.45.

³²⁸ Schuon, Frithjof, *İslam'ı Anlamak*, Çev. M. Kanık, İstanbul, 1988, s.86.

³²⁹ Er- Razi, Fahrettin, *Tefsir-i Kebir (Mefatihü'l Gayb)*, Huzur Yayınevi, c.1, s.444.

³³⁰ *el-Okyanûsu'l-Basît fî Tercümeti'l- Kâmûsi'l- Muhît* (I-III), Çev. Mütercim Asım Efendi,

Matbaatu'l- Osmaniyye, İstanbul, 1305, c.3, s.950. "İttika" maddesi

³³¹ İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2013, s.301

³³² Atay, Hüseyin, *Kur'an Türkçe Çeviri*, Atay Yayınları, Ankara, 2002, s.1.

³³³ Fazlur Rahman, *Allah'ın Elçisi Mesajı*, Makaleler, II, Çev. Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1997, s.1

çekilmektedir ki; bu da "Ey iman edenler! Allah'tan O'na yaraşır biçimde korkun." (Al-i İmran, 3/102) emrindeki gerçek takvadır. Bu mertebe o kadar geniş ve derindir ki, bu mertebedeki insanların derecelerine göre farklı tabakalara ayrılır. Peygamberlerin yüce himmetlerinin ulaştığı derecelere kadar çıkar. Takva en son maksat değil, kurtuluş ve mutluluk vesilesidir."³³⁴

Fahrettin er-Raziye göre: Kur'ân-ı Kerim'de, takvanın gerçeği, her ne kadar zikrettiğimiz şeylerse de, o asli manası bazen iman, bazen tevbe, bazen taat, bazen günahı terk ve bazen de ihlâs olmak şeklinde yer almıştır.³³⁵

Takva bireysel ve içsel olması hasebiyle önemli bir değerdir. Çünkü Kur'ân insanların en şerefli olma ölçütlerinden biri olarak takvayı belirtmiştir.³³⁶

Takva korku merkezli bir vasıftır. Bu vasfa sahip olmak Allah'ın razı olduğu davranışlar olarak açıklamak yerinde olacaktır. Yani takva sahiplerinden beklenen aslında salih amellerdir. Kur'ân muttakiler için bir yol göstericidir. Dolayısıyla takva sahibi aklını kullanarak Allah'ın ayetlerini, öğütlerini almaya hazır kişi diyebiliriz.³³⁷

"Adaletin; temas olmadan boşanılan kadınların mehirlerinin erkekte kalan yarısını da onlara bağışlamanın, boşanılan kadınların geçimini sağlamanın, faizden kaçınmanın, peygambere saygılı davranmanın, insanlar hakkında kötü düşünülmemesi, onların ayıplarının araştırılmaması ve gıybetlerin yapılmaması gereğini; takva ile ilişkilendirilmesi de takva ile salih amel arasındaki irtibatın somut tezahürleridir."³³⁸

Seyyid Kutub takvayı şöyle açıklıyor : "Takva korkudan daha geneldir. Takva Allah'ın gözetimidir. Büyük, küçük her işte, Allah'tan korkmanın yanında, onun bilincinde olmak, zatının vakârı adına O'nun hoşlanmadığı şeyden sakınmak, O'nu yüceltmek ve O'ndan utanmaktır. Allah ve Peygamberine itaat edenler, Allah'tan korkup O'ndan sakınanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır. Hem dünya da hem de ahiret de kurtulmuşlardır. Bu sözü Allah vermiştir ve Allah sözünden dönmez. Onlar kurtuluşu hak etmişlerdir. Pratik hayatlarında bunun nedenleri vardır. Çünkü Allah'a ve Peygamberine itaat etmek Yüce Allah'ın sonsuz bilgisi ve hikmeti doğrultusunda insanlar için belirlediği sağlam ve tutarlı hayat sistemine uymayı

³³⁴ Yazır, Elmalılı M.Hamdi, *Hak Dini Kurân Dili*, c. 1, s.205-208.

³³⁵er- Razi, Fahrettin, *Tefsir-i Kebir (Mefatihul Gayb)*, Huzur Yayınevi, İstanbul, 2013, c.1, s.445.

³³⁶ Hucurat, 49/13.

³³⁷ Tuğral, a.g.e., s.149.

³³⁸ Tuğral, a.g.e., s.150.

gerektirir. Allah'tan korkmak ve sakınmakla beraber Allah'a ve Peygamberine itaat etmek üstün nitelikli bir edep tavrıdır. Kalbin Allah'ın nuru ile aydınlanmışlığının, O'nun görkemini bilincine varmışlığının boyutunu gösterir. Bu aynı zamanda mümin kalbin onurunu ve üstünlüğünü gösterir. Çünkü Allah'a ve Peygamberine itaat ilkesine dayanmayan, O'ndan kaynaklanmayan her uyma hareketi onurlu kişinin reddedeceği, mümin karakterin kaçınıp, mümin vicdanın tepeden bakacağı aşağılayıcı, onur kırıcı bir zillettir. Çünkü gerçek mümin tek ve ezici güce sahip Allah'tan başkasının önünde baş eğmez."³³⁹

3.5.1.3. Allah'ı Hiç Akıldan Çıkarmamak

Allah'ın her an hatırlanması Kur'ân'da üzerinde durulan önemli değerlerdendir. Allah'ın her an hatırlanması, davranışlarımızın ve pratik hayatımızın doğru tarafa kanalize edilmesi açısından ehemmiyet arz etmektedir. Kur'an daha çok *zikr* kavramını kullanarak Allah'ın hatırlanmasını³⁴⁰ ve O'na yakarılmasını istemektedir. Birkaç ayet örnek vererek biraz daha açıklamaya çalışalım.

Münafikun Suresi 9. ayette Allah şöyle buyuruyor: “ *Ey inanlar! Mallarınız ve çocuklarınız Allah'ı hatırlamaktan sizi alıkoymasın. Bunu yapanlar ziyana uğrayanlardır.*” Burada kast edilen dünya malı, mülkü ve bizim için önemli olan çocuklarımızın asla bizi Allah'ı anmaktan alı koymaması gerçeğidir. Yani dünya meşguliyetlerinin en vazgeçilmezi olan mal ve evlat işleri, onların bakımı, derdi veya zevki asla sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın demektir. Bu uyarı ciddi bir uyarıdır. Çünkü süs ve gururlanmanın kaynağı olan mallarımız ve evlatlarımız tabiatları gereği bizi oyalayabilir. İnananlar Allah'ı ve Allah için iş yapmayı asla unutmamalıdır. Allah'ı anmaktan vazgeçip mal ve evlatlarına dalan insanoğlunu hüsrana beklemektedir. Dünyanın bir oyun ve eğlence olduğunu aklımızdan bir an olsun çıkarmamalıyız.³⁴¹

Allah insanoğlunu halife olarak görevlendirmiştir. Bu halifelik görevini yerine getirmesi için ona mal ve evlatlar ihsan etmiştir. Fakat bunlar inanları Allah'a inanmaktan alıkoymamalıdır. İnsanlığın ancak onunla iletişim kurarak anlam kazanması keremini kesmemelidir. Bu iletişimin devamını sağlamak için çaba sarf etmeyenler, yani Allah'ı anmayanlar hüsrana içindedirler. Çünkü ilk kaybedecekleri şey

³³⁹ Kutup, a.g.e., c. 8, 30-36.

³⁴⁰ Hier; 15/9; Nahl; 16/44; Yasin, 36/31; Zümer; 39/23.

³⁴¹ Yazır, Elmalılı M.Hamdi, *Hak Dini Kurân Dili*, c.8, s.387-390.

insan olma özellikleri olacaktır. Çünkü bu insan olma vasfı iletişimi sağlayan özelliktir. Kendini kaybeden istediği kadar mala ve evlatlara sahip olmuştur. İnsanlığını kaybeden her şeyini kaybetmiş sayılır.³⁴²

Başka bir ayette Allah şöyle buyuruyor. " *Ey inanlar! Allah'tan sakının, herkes yarına ne hazırladığına baksın. Allah'tan sakının, doğrusu Allah yaptıklarınızdan haberdardır. Allah'ı unutup da Allah'ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. İşte onlar yoldan çıkmış kimselerdir.*"³⁴³

Allah'ı unutan adam kendisini yüceler âlemine bağlayan bağdan kopuk halde yaşar. Bu hayatını merada otlanan hayvanınkinden daha üstün kılacak hedeften yoksun hale gelir. Bu durumda onun kendi insanlığını unutmamasıdır. Bu gerçeğin yanında bir gerçek daha ilave edilir veya ondan başka bir gerçek doğar. Bu da söz konusu yaratığın kendi kendisini unutmaması, sürekli olan ebedi hayatı için bir azık hazırlamaması, yarını için hazırladığı azığa bakmamasıdır.³⁴⁴

Allah'ı unutan kişi iyilik ve doğruluk yollarını unutan kişidir. Allah'ı hatırlamak, kalpleri katılaştırmaya ve etkisizleşmeye karşı korur. İnsanoğlunun bazı şeylerden ders alması için Allah bazı olayları ibret olarak gösterir. Buradaki amaç Allah'ı hiç aklımızdan çıkarmamaktır. Allah'ın hatırlanması başlı başına biri vaazdır. Allah'ı hatırlamak başıboş olmadığımızın farkına varmaktır.

Kur'ân inanların her şeyden önce sabırlı³⁴⁵, hoşgörülü, şükredici³⁴⁶, dürüst olmasını³⁴⁷, emanetleri gözetmesini³⁴⁸, tutum ve davranışlarda istikrarlı dengeli olmasını³⁴⁹, tartıda dürüst olmasını³⁵⁰, ön yargılı olmamasını, kötülüğe karşı iyilik ile muamele edilmesini³⁵¹, nezaketli olmasını³⁵² birer ahlâki kural olarak emretmektedir.

Kurân bu olumlu, ilkeli ahlâk kurallarını emrederken, diğer taraftan, fuhşiyattan, zulümden, azgınlıktan saldırganlıktan³⁵³ ve cimrilikten³⁵⁴ uzak

---

³⁴² Kutup, a.g.e., c.8, s.110-117.

³⁴³ Haşr, 59/18-19.

³⁴⁴ Kutup, a.g.e., c. 8, s.37-40.

³⁴⁵ Al-i İmran, 3/159; Bakara, 2/45.155.

³⁴⁶ Bakara, 2/109.

³⁴⁷ Bakara, 2/42.

³⁴⁸ Mearic, 70/32.

³⁴⁹ Bakara, 2/44;Tahrim, 66/2-3;Lokman, 31/18-19.

³⁵⁰ Enâm, 6/152, İsrâ, 17/35; Şuâra, 26/181-183.

³⁵¹ Kasas, 28/54-55.

³⁵² Nisa, 4/86

³⁵³ Nahl, 16/90; Araf, 7/33.

³⁵⁴ Al-i İmran, 3/180; Nisa, 4/37.

durmamızı istemektedir. Bunun dışında alay etmeyi³⁵⁵ ve her türlü hırsızlığı³⁵⁶ da yasaklamıştır.

3.5.2. Toplumu ilgilendiren Değerler

3.5.2.1. Adaletli Olmak

Kur'ân adalet kavramını isim ve fiil şekilleriyle *adl* ve *kıst* kelimelerine delalet ederek kullanır. Adalet fesadı engellemeye dönük somut eylemsel bir değerdir.³⁵⁷

Mütercim Asım Efendiye göre adalet: "cevr eylemeyip nüfus ve ukulda istikametini kaim ve derkar olan emr ve haleti icra eylemek manasındadır. Yani günümüz Türkçesiyle, Zulm eylemeyip nefislerde ve akıllarda dürüstlüğü belli ve açık olan işleri ve durumları uygulamaktır."³⁵⁸

Kur'ân adalet kavramına çok büyük önem verir. Kur'ân ayetlerine baktığımızda haklara tecavüz etmemek ve haklara riayet etmek bir görevdir. Adalet nizamı ve intizamı ortaya çıkarır. Adalet mülkün, toplumun hakça devamını sağlar. Yüce Allah kâinata bir düzen ihsan etmiştir. Bu düzen kendisini her noktada göstermektedir. Allah tabiatta olduğu gibi toplumlarda da düzeni ister. Bozulmayı yani fesadı yasaklamıştır. Bozgunculuğu ve fesadı ancak adalet ortadan kaldırabilir.³⁵⁹

Kur'ân'da adalet kavramı her hakkı sahibine verme³⁶⁰, düzgünleştirme, her şeyin bir ölçüde olduğu³⁶¹ gibi anlamlarda kullanılır. "Kur'ân-ı Kerim'de esas itibariyle *adl* ve *kıst* kelimeleriyle ifade edilen adalet, Allah'ın kâinattaki bütün mevcudata hikmetine göre belli bir ölçü ve denge içerisinde yaratıp idare etmesi; özellikle de küçük kâinat olan insanı maddi ve manevi düzgünlük, i'tidal ve tenasüp içerisinde, mümkün olabilecek en güzel kıvamda yaratması ve ona kendisini gücü ile denge içerisinde bir kullukla mükellef tuttuktan sonra yine hikmetiyle ahirette amellerin karşılığını vermesidir. İnsanın *adl* ve *adaleti* ise esas itibariyle; bir yönden, kişinin düşüncesinde, davranışında ve sözünde sırat-ı müstakimi takip etmesi; diğer yönden de başka insanlara yönelik olarak, insan aklı ve ilahi şeriatça belirlenen her hakkı bazı durumlarda insanlar arasında eşitliğe de riayet ederek, hak sahibine vermesi, diğer bir

---

³⁵⁵ Hümeze, 104/1.

³⁵⁶ Maide, 5/38-39.

³⁵⁷ Tuğral, a.g.e., s.178.

³⁵⁸ Mütercim Asım Efendi, *Kamus Tercümesi* (Okyanus), I-III, H.305, "*adl*" maddesi

³⁵⁹ Altıntaş, a.g.e., s.234.

³⁶⁰ Taha, 20/50.

³⁶¹ Rahman, 55/7.

ifade ile onun hep Allah'ın istediği güzellikleri sergilemesidir. Özetlersek adalet; Allah'ın hikmetine göre her şeyi belirli bir ölçü ve denge içerisinde yerli yerine koymuş olduğu bu âlemdede, insanın da kendi âleminde her şeyi, kendisine öğretildiği şekilde yerli yerine koyması, denge ve istikameti takip etmesidir. Kur'ân hakikatlerinden ve İslamiyet'in düsturlarından olan adalet, insanlar hakkında bir yönüyle bütün faziletlerin başı diğer yönüyle de faziletin bütün nevilerini cami bir vasfıdır."³⁶²

Adalet ile ilgili birkaç ayeti örnek vererek konumuzu anlaşır kılmaya çalışacağız. Nisa suresinin 3. ayetinde "yetimler hakkında adaletli davranmaktan korktuğunuzda" ve birden çok eşle evlenme ile ilgili olarak " adaletli davranmaktan korktuğunuzda " ibareleri geçmektedir. Her iki ayette de anlaşılan şey haksızlığın ortadan kaldırılmasına yöneliktir. Yani haklara riayet söz konusudur. Aynı suresinin 58. ayetinde Allah şöyle buyuruyor. "*Allah insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emretmektedir.*" Burada konu ne olursa olsun, hüküm ne olursa olsun adalet ilkesinden taviz verilmemesi emredilmektedir. "ister Allah'a ait haklarda isterse insan hakları, başka bir ifade ile ister genel haklar olsun isterse özel haklar olsun idarecilere ve hâkimlere iş başında bulunan herkese emanetleri sahiplerine vermek ve adalet ile hükmetmek gerektiği vurgulanmaktadır."³⁶³

Maide suresi 8. ayette Allah şöyle ikazda bulunuyor. "*Bir kavme öfkelenmeniz sizi adaletli davranmamaya itmesin, adaletli davranın o takvaya en yakın olandır.*" Bu ayeti kerimde kast edilen ilke, inanların her yönden hak ve adalet tarafını tutmaları ile ilgilidir. Hamdi Yazır ayetin nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgi şunları söylüyor. " Her yönden hak ve adalet şahidi olunuz, adaleti yerine getirmede örnek olunuz. Bir kavme şiddetli kininiz veya onların size kini ve düşmanlığı sizi adaletsizliğe sevk etmesin. Haklarında doğru şahitlik ve adilce hükmetmeye veya işkenceye, iftiraya harbe girmeyenleri öldürmeye, sözünden dönme gibi helal olmayan şeyleri yapmakla zülüm ve düşmanlık yapmaya, günaha sokmaya sebep olmasın. Adaletli olun, çünkü o takvaya daha yakındır. Allah'ın korumasına girmek için bir araçtır. Adalet yüksek bir görev ve takvaya en yakın olandır. Bunun için adalet yapınız ve Allah'tan korkunuz. En yüksek gaye budur. Bütün kurtuluş bundadır. Allah'tan korkmayan adaletli olamaz."³⁶⁴

---

³⁶² Elmalı, Abdurrahman, "Kur'ân-ı Kerim'de Adalet (Adl) Kavramı", *Harran Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, III. Sayı, 1997, s.328.

³⁶³ Yazır, Elmalı M. Hamdi, *Hak Dini Kurân Dili*, c. 3, s.196.

³⁶⁴ Yazır, a.g.e., c.3, s.281.

Kur'an'daki adalet kavramından kasıt, başkasının hakkını yememek, zulmetmemek, hakkı sahibine vermek, eşit muamele etmek ve doğrulara göre hüküm vermek esas olmalıdır.³⁶⁵

Kur'ân adaletin sağlanması için kısas kavramını emretmiştir. Buradaki amaç daha fazla insanın ölümünü önlemek ve kan davası gibi bir fesadı ortadan kaldırmak içindir. Öldürülen şahsın velilerinin bağışlamasını faziletli bir davranış olarak sayar.³⁶⁶

Evlilik meselesinin önemli bir boyutunu teşkil eden boşanma ile ilgilide adaletin tesisi için hükümler emirler konulmuştur. Kadınların istekleri dışında evde tutulmasını yasaklamıştır.³⁶⁷ Aynı zamanda mehirden kaynaklı onlara verilen hediyelerin alınması da yasaklanmıştır.³⁶⁸

Kur'ân'da insanların mallarında, akrabaların, yolcuların haklarının olduğunun belirtilmesi ve bundan kaynaklanan zekâtın taksimi ile ilgili uygulamalar, ganimet mallarının taksimi ile ilgili ayette servetin yalnızca zenginler arasında dolaşan bir mutluluk kaynağı olarak görülmemesi durumu Kur'ân'ın hak kavramının toplumsal yönünü göstermesi açısından dikkat çekicidir.³⁶⁹

3.5.2.2. İnsanlara Değer Vermek

İnsanın en önemli amaçlarından birisi diğer insanlara yardımcı olmak ve onlara değer vermektir. İnsanlara değer vermenin çok önemli bir değer olması bu değer in sadece somut bir eylemi kast ettiği anlamına gelmez. Kur'ân birçok değeri insana verilen önem cihetinde değerlendirmektedir. Yani manevi, psikolojik, biyolojik, bireysel, toplumsal alanlarda bu değer atfını göstermektedir. Kur'ân insanlara değer verilmesi gerektiğini savunur. Ancak gururunu da çiğnetmesini istemez.³⁷⁰

Kur'ân'ın insanlara verdiği önemi ayetler çerçevesinde biraz örneklendirmek yerinde olacaktır. Hucurat suresi 49. ayette Allah şöyle buyuruyor: *"Bir kavim başka bir kavmi alaya almasın.... kendi kendinizi çekiştirmeyin, kötü lakaplarla çağırmayın...."* Bu ayette aslında bir edep öğretimi de söz konusudur. Küçümsemeyi yasaklayarak bir ilke emrederken aynı zamanda bir uyarıda da bulunuyor. İnsanların

³⁶⁵ Tuğral, a.g.e., s.180.

³⁶⁶ Bakara, 2/178-179; Maide, 5/45.

³⁶⁷ Bakara, 2/231.

³⁶⁸ Bakara, 2/229.

³⁶⁹ Tuğral, a.g.e., s.181.

³⁷⁰ Tuğral, a.g.e., s.185.

diğer insanları tahkir etmemelerini, tazim ve iltifat etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Lakap takılmasının kötü ve çirkin bir vasıf olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü insanların arasını bozan şeylerdendir.³⁷¹

Kur'ân sadece din kardeşlerine, akrabalara veya ideolojik bağlılıktan dolayı ilişkide buldukları insanlar için alayı ve lakap takmayı yasaklamamıştır. Kim olursa olsun kimsenin inancı ile alay etmemesi gerektiğini ve kendi inancını da alay edilecek bir duruma getirmemesini emretmektedir. Enam suresi 108. ayette bu ilke açıkça belirtilmiştir. " *Onların Allah'tan başka yakardıklarına sövmeyin, yoksa onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah'a söverler. Bunun gibi biz her topluluğa kendi işlerini güzel gösterdik, sonra sadece Allah'adır dönüşleri; o zaman onlara yapmakta olduklarını haber verecektir.*"³⁷²

"...Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış olur...."³⁷³ Bu ayeti kerimede açıkça belirtilmiştir ki bir insanı öldürenin tüm insanlığı öldürmekle eş değer sayması önemi açısından çok önemli bir ilke ve uyarı görevi görmektedir. Çünkü insanın canı söz konusu olduğunda dini, dili ve ırkı söz konusu olmamalıdır. Günümüz dünyasında bu kadar insanın hayattan koparılmasına ancak böyle bir ilke referans alınırsa önleyici olabilir. Haksız yere birinin öldürülmesi, öldürdüğu masum insana hayat hakkı tanımamış, kanların haramlığına, nefislerin masumluğuna saldırmış, adam öldürmenin yolunu açmış, başkalarının da adam öldürmeye cesaretini arttırmıştır. Kur'an adam öldürmeyi tüm toplumu ilgilendiren bir zarar olarak görmektedir. Çünkü adam öldürme engellenmezse toplumda bozgunculuk ve eşkıyalık baş gösterebilir. Masum adam öldürmek aslında zulüm ile eşdeğer sayılır.³⁷⁴

Kur'ân'da Allah insanlara değer vermek konusunda en ince detayı düşündürecek şekilde bizi uyarıyor. Öyle ki insana değer verme konusunda peygamber bile uyarılmış ve eleştirilmiştir. Abese suresi 1-10 ayetlerinde Allah Peygamberimizin a'ma bir insan için yüzünü ekşitmesini eleştirmiş, En'am suresi 52. ayette de sosyal konumu düşük müminleri müşriklerin isteklerinin aksine yanından kovmaması

---

³⁷¹ Yazır, a.g.e., c. 7, s. 480-482.

³⁷² Enam, 6/108.

³⁷³ Maide, 5/32.

³⁷⁴ Yazır, a.g.e., c.3, s.332-335.

emredilmiştir. İnsan değer vermenin ölçüsü Allah katında takvadır.³⁷⁵ Dolayısıyla insanların Allah katında değerli olup olmaması önemlidir. Yoksa mal ve mülk zenginliği bir ölçüt olarak değerlendirilemez.

Kur'ân insanların canına değer verdiği kadar sosyal anlamda adab-ı muaşeret diyebileceğimiz görgü ve edep kurallarında da insanlara örnek olacak uygulamaları emretmiştir. Örneğin; çocukların ebeveynlerine iyi davranmasını ve yaptıkları için teşekkür edilmesini³⁷⁶ tavsiye ediyor. Başka bir ayette Allah anne ve babaya öf bile demeyi³⁷⁷ yasaklamıştır.

Riba (faiz) gibi, toplumu sömüren bir zulmün bile insanlara verilen değer nedeniyle yasaklandığı³⁷⁸ ayeti kerimlerde açık bir şekilde görülmektedir.

Nahl suresi 91. ayette Allah şöyle buyuruyor: "*Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah'ı kendinize kefil kılarak pekiştirdikten sonra yeminleriniz bozmayın. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı bilir.*" Kur'ân-ı Kerimde Allah insanlara yeminlerine sadık kalmalarını emrediyor. Çünkü verilen sözün yerine getirilmesinin farz olarak emredilmesindeki amaç başka insanların mağdur edilmesini engellemektir. Bu ayetten anlaşılıyor ki yemin bozma kesinlikle yasaklanmıştır. Verilen yeminler yerine getirilmelidir.³⁷⁹

Allah inanlara en zor şartlarda bile insana değer verilmesi gerektiğini emretmiştir. İnanların savaş anında bile adaletli davranmalarını ve bu ilkedan taviz vermemelerini şu ayeti kerimde açıkça belirtmiştir. "*Allah sizi din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara adil davranmaktan men etmez. Şüphesiz Allah adil davrananları sever.*" Bu ayet Müslümanlar ile müşrikler arasında birbirilerini dost edinmeleri yasaklanmış olsa da, birbirilerine karşı iyi davranabileceklerine delalettir.³⁸⁰

Savaşla ilgili ayetleri insana değer verme perspektifinden değerlendirdiğimiz de, insanlara inançlarından dolayı savaş açanlar onlara zulm edenler zaten insana değer vermeyi hiçe saymışlardır. Savaşmak insanın gururunu, onurunu, namusunu, inancını

---

³⁷⁵ Hucurat, 49/13.

³⁷⁶ Lokman, 31/14; Ahkâf, 46/15.

³⁷⁷ İsrâ, 17/23.

³⁷⁸ Al-i İmran, 3/130; Bakara, 2/278-279.

³⁷⁹ Er- Razi, Fahrettin, *Tefsir-i Kebir (Mefatihul Gayb)*, c. XIV, s.331.

³⁸⁰ er- Razi, a.g.e., c. XXI, s.443.

ve birçok masum insanın hayatını korumak için yapılırsa bu insana verilen bir değer in amacını taşır.³⁸¹

İslam dininde esas olan barıştır. Barış daima korunması gereken, savaşın ise istenmeyen, zaruri şartlarda ancak başvurulması uygun örülen bir şeydir. Allah peygamberlere davalarını anlatırken bile barış ortamının korunmasını istemiştir. Örneğin; Hz Musa ve kardeşi Harun'u Firavun'a dini tebliğ etmek için gönderildiğinde " *Ona yumuşak söz söyleyin, belki öğüt alır veya korkar.*"³⁸² Başka bir ayette " *Dinde zorlama yoktur; artık hak ile batıl iyice ayrılmıştır....*"³⁸³ Ğaşıye 21. ayette de Allah şöyle buyuruyor. " *Sadece öğüt ver, zira sen sadece öğüt vericisin, onları zorlayıcı değilsin.*" diyerek barış yolunu öncelmiştir.³⁸⁴

3.5.2.3. Orta Yol İzlemek

Orta yol izlemek, Mu'tedi, i'tedâ fiilinin sıfat halidir. Tanım olarak, kişinin sınırı aşması veya biri başkasına taşkınlık ve haksızlık yapması anlamında kullanılır.³⁸⁵ Kur'ân'da Allah inanlar için aşırı olan durumları bildiriştir. Her konuda ve şartlarda ölçülü olmak lazımdır. İnsan dengeli bir hayat sürmelidir.³⁸⁶ Farklı durum ve şartlar açısından birkaç örnek ayet vererek konuyu biraz irdelemeye çalışacağız.

Savaş durumunda bile Kur'ân inananların ölçülü olmasını emretmiştir. " *Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda savaşın, ancak sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez.*"³⁸⁷ Burada inanlara bir ince uyarı vardır. Yani " Sizinle kendileri arasında bir anlaşma bulunan kimselerden kendileriyle savaşmaktan nehyedildiğiniz kimselerle savaşmak veya tuzak kurarak, ya da bir davette bulunmaksızın aniden saldırmak veyahut da kadın, çocuk-çocuk ve iyice yaşlanmış kimseleri öldürmek suretiyle haddi ve ölçüyü aşmayın."³⁸⁸ demektir.

Savaşta ; "sınırı aşmayın" uyarısından kasıt, onları savaşa çekmek için bile olsa meydan okumayın demek anlamı da çıkar.³⁸⁹

³⁸¹ Tuğral, a.g.e., s.191.

³⁸² Taha, 20/44.

³⁸³ Bakara, 2/256.

³⁸⁴ Güler, İlhami, *Dine Yeni Yaklaşımlar*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014,s.150.

³⁸⁵ İzutsu, a.g.e., s.268.

³⁸⁶ Altıntaş, a.g.e., s.251.

³⁸⁷ Bakara, 2/190.

³⁸⁸ er- Razi, a.g.e., c.4, s.429..

³⁸⁹ İzutsu, a.g.e., s.268.

" Hz Muhammed'in hayatını Kur'ân ayetlerinin nüzul sebeplerini iyi bilen ve doğru yorumlayan bütün İslam âlimleri ve müsteşrikler, Hz Muhammed (s.a.v.) ve arkadaşlarının yapmak zorunda kaldıkları savaşların, birer savunma ve korunma savaşı olduğunda müttefiktirler. Müslümanların barış ortamında yaptıkları tebliğ faaliyetleri ile sayıları çoğalmaya başlayınca, Mekke'nin ileri gelenleri, bu yeni, oluşumun kendileri için siyasi bir tehlike oluşturacağını anlamakta gecikmediler ve Müslümanlara karşı baskı, tehdit ve yer yer bireysel şiddete başvurdular. Sonunda Mekkeliler Medineye göçe zorlandılar"³⁹⁰

Bireysel, ruhsal, bedensel ve sosyal bir boyuta sahip insanın dengeli bir yol için orta yol izlenmesi emredilmiştir. Allah bu konuda şöyle buyuruyor; "*Onlar harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır.*"³⁹¹ Fahredin er-Razi bu konuda şöyle düşünüyor; " İsraftan kasıt, helal olsa bile dünya da nimetlerine ve ona dalma hususunda haddi aşmadır. Bu, muhakkak ki mekruhtur, zira kendini beğenme ve kibre sebebiyet verir."³⁹² Kasas 77. ayette Alla " *..Allah'ın sana verdiği şeylerden ahret yurdunu ara. Dünya da da nasibini unutma. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah bozguncuları sevmez....*" diyerek ne insanın kendisini fazla dünyaya kaptırmasını, nede bir ruhban hayatı gibi yaşamasını istiyor. Allah bu ikisi arasında orta bir yol takip edilmesini emrediyor. Bu ayette zengin olan Karun'un zenginliğini, kendisine ve ilmine bağlaması örnek verilerek, tüm insanların dengeli olması ve şımarık ve haddi aşma ancak, sadece dünyaya güvenme ve onunla mutlu olduğunu düşünenlerin düşeceği bir gaflettir. Ancak dünyanın geçici olduğuna inanan insan şımarmaz, haddi aşmaz.³⁹³

Allah insanoğlunun hayatını devam ederken psikolojik yönünü de unutmuyarak bu açıdan da dengeli olmasını emretmiştir. Allah şöyle buyuruyor: "*Düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah'a korkarak ve umarak dua edin. Şüphesiz, Allah'ın rahmeti iyilik edenlere çok yakındır.*"³⁹⁴

---

³⁹⁰ Güler, İlhami, *Dine Yeni Yaklaşımlar*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014,s.151.

³⁹¹ Furkan, 25/67.

³⁹² er- Razi, a.g.e., c. XVII, s.281.

³⁹³er- Razi, a.g.e., c. XVII, s. 561.

³⁹⁴ Araf, 7/56.

Orta yolu izleme aslında Allah'ın yasakladıklarını (haramları) yapmamak ve helal saydıklarını yapmak anlamında da anlayabiliriz. Helal ve haram sistemine yapılacak bir müdahale veya değişiklik, *haddi aşmak* anlamına gelir.³⁹⁵

3.5.2.4. Akrabaları Gözetmek

Akrabalık yani *sılah-i rahim* Kur'ân'ın değer verdiği, toplumu bir arada tutan, fesada ve düşmanlığı önleyici bir ilke olarak emredilmiştir. Akrabalık böbürlenmeyi, kibri de ortadan kaldıran bir boyuta sahiptir. Akrabayı gözetmek, yardımlaşmayı, insana değer vermeyi esas alır. Aynı zamanda bencilliği, kini ortadan kaldırır. Kur'ân bu boyutu şu şekilde açıklıyor: "*Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın; Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi beğenmez.*"³⁹⁶ Kur'ân, akrabaya değer vermeyi emrederken bir ilkeden asla taviz verilmemesi gerektiğini emreder. Bu önemli ilke adalet ilkesidir. Başkalarının hakkı söz konusu olduğunda bu hakların gözetilerek adaletli bir şekilde davranılmasını ister. Ayette Allah şöyle buyuruyor: "*Ey inanlar! Kendiniz, ana-babanız ve yakınlarınız aleyhine de olsa Allah için şahitlik ederek adaleti gerçekleştirenlerden olun!*"³⁹⁷ "Demek ki yüz çevirdiğinizde yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve akrabalık bağlarınızı koparacaksınız, öyle mi?"³⁹⁸ Bu ayeti kerime akrabalığı gözetmeyi bozgunculuğu ortadan kaldırmakla eş değer tutmaktadır. Yani akrabayı gözetmemek, bozgunculuğun nedenleri arasında görülmektedir. Bu ayette bir uyarıda vardır. Bu uyarıda Allah, inanlar, cahiliye dönemi inanışlarına geri dönmemelerini emretmektedir. Yani İslam'la tanışmadan önce bozgunculuk çıkarıp, akrabalarınızla ilişkileriniz kesmeyin demektir.³⁹⁹

Kur'ân akrabayı gözetmeyi onlara değer vermeyi emreder. Ancak akrabalar inanları Allah'ın yolundan alıkoyacaksa velev ki anne-baba olsun onları dinlememeyi emreder. Yani doğru olandan yana tercihte bulunulmasını ister. "*Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost edinmeyin. İçinizde kim onları dost edinirse, işte onlar, zalimlerin ta kendileridir.*"⁴⁰⁰

³⁹⁵ İzutsu, a.g.e., s.270.

³⁹⁶ Nisa, 4/36.

³⁹⁷ Nisa, /135.

³⁹⁸ Muhammed, 47/22.

³⁹⁹ Kutup, a.g.e., c. 7, s.55-60.

⁴⁰⁰ Tevbe, 9/23.

Kurân ahlâklı bir toplumun oluşmasının, ahlâklı bireylerin olmasıyla mümkün olacağını bildirmektedir. Öncelikle değişimin bireyden başlamasını savunurken öte yandan bir takım toplumu ilgilendiren dolaylı veya doğrudan ilkeleri de insanlara öğütlemiştir.

Kurân toplumun dinamik boyutlarını oluşturan ekonomik, sosyal, siyasi alanlarda ilkeli olunması gerektiğini savunur. Çünkü toplum ahlâklı ilkeler ile yönlendirilen bireylerden oluşmaz ise, toplumun sağlıklı ve ahlâklı bir şekilde devamı, nesilden nesile aktarılması mümkün olamayacaktır. İster siyasi ister ekonomik alanda olsun nefesine esir insanların makam veya mevki sahibi olduklarında öteki insanlara adaletli davranmaları ancak ahlâk ilkeleri ile mümkün olabilir. Çünkü toplum için bu hayati ve doğal bir kanundur. Bazı konularda örnek almaya çalıştığımız Batı kültürü Tanrı tasavvuru ve dini açıdan farklı olsa da dünyevi anlamda (profan alanlarda) Kurân'ın tasvir ettiği özellikteki ilkelerle sistemlerini kurmuş durumdadır.⁴⁰¹ Buda doğal olarak Batı kültürüne bu alanda bir üstünlük getirmiştir.

Kurân başta anne-babaya itaat etmeyi, biçare, kimsesizlere, öksüzlere, akrabaya yardımcı olunmasını, eşlerin birbirlerine karşı görevlerini tam olarak yerine getirmesini emretmektedir.⁴⁰² Yine Kur'ân kesinlikle canın korunmasını⁴⁰³, kan dökülmemesini, savaşlarda dahi verilen sözlerin yerine getirilmesini⁴⁰⁴ öğütlemektedir. Ayrıca, birlikte karar vermeyi, danışmayı,⁴⁰⁵ dini anlamda özgürlüğü,⁴⁰⁶ adil olmayı,⁴⁰⁷ paylaşmayı, şiddete karşı kısas veya affetmeyi,⁴⁰⁸ dürüst bir şekilde şahitlik yapmayı⁴⁰⁹ emretmektedir.

Nihilizmde birey veya toplum çokta önemli değildir. Nihilizm hiçbir ahlâkî değer, sosyal baskı ve kontrol mekanizmasını kabul etmez. Psikolojik açıdan bireysel bir sorumluluğu da kabul etmez. Çünkü içgüdülerine göre hareket etmek asıl amaçtır. Sorumluluk bilinci önemli değildir. Nihilizmde her şeye hayır diyen ve her şeyi inkâr eden bir boyut var. Bu özellikle insan için en önemli olan ahlaki değerlerin yadsınması

⁴⁰¹ Güler, İlhami, *Kurân'ın Ahlâk Metafiziği*, Ankara Okulu Yay, 2013, s.108

⁴⁰² Bakara, 2.83.177.220;İsra, 17/26;Nisa, 4/34-36

⁴⁰³ Bakara, 2/178-179.

⁴⁰⁴ Bakara, 2.84.177.

⁴⁰⁵ Al-i İmran, 3/159;Şura, 42/38; Neml, 27/30-35.

⁴⁰⁶ Bakara, 2/114, 115, 272, 256.

⁴⁰⁷ Maide, 5/8, 106;Nisa,4/135.

⁴⁰⁸ Nahl, 16/126.

⁴⁰⁹ Bakara, 2/40,Nisa; 4/135.

olarak ortaya çıkıyor. Nihilizmin bir gayesizlik, kötümserlik ve pragmatik bir yönü var.⁴¹⁰

Nihilizmde bilinci hastalıklı ve bunalımlı bir hale sokan yön mevcuttur. İnsanı gerilim sarmalına sokan patolojik bir geçiş aşaması vardır. Yani her zaman anlamlı olmamak onun istediği neticedir. Evrensellikten uzak olduğunun kanıtıdır. İnsanı dünyada sorumlu kılacak, kontrol edecek bir gerçeklik mevcut değildir. Nihilizmde gerçek yoktur. Ne eşyanın tabiatı, ne de eşyanın bizzat kendisi yoktur. Özellikle Nietzsche'nin Nihilizmde toplumsal ve bireysel değer içgüdülerinin tanrılaştırılması söz konusudur. İçgüdü her şeyin yerini almıştır.⁴¹¹ Nihilizmde bir sistematik ahlak tanımı yapılamadığı için ahlakı ilgilendiren bireysel ve toplumsal kategoriler ortaya çıkamamıştır. Kısacası Nihilizmin savunduğu şey belirsizdir. Bu belirsizlik insanın ilgilendirecek ve onun için değerli olacak bireysel ve toplumsal noktada çare olacak durumdan çok uzaktır. Dolayısıyla yaratmak istediği üst insanı ortaya çıkaracak ne bir tanımlama, bir yol haritası ortaya koymuş değildir. Gerçeklikten uzaktır. Bu nedenle, ortaya çıkma nedeni, hakikate uymuyor. Nihilizm topluma faydalı olacak bir reçete sunamamıştır. Çünkü daha toplumu oluşturan bireyin ne istediğini, ona neyin doğru olduğunu sunacak bir yapıya, bilgiye sahip değildir. Bireye faydalı olamamış bir felsefenin topluma faydalı olacağını söylemek yanlış olur. Çıkış noktası politik bir muhteva içerse bile⁴¹², toplumdan uzak bir yaklaşımın politik alanda da başarılı olması mümkün değildir. Politik alanda nihilizm, boyun eğmeme, saygı duymama, kutsal kabul edilen hiçbir prensibe, inanca boyun eğmeme olarak kendini göstermiştir. Motivasyonu olan inkârı, öncelemiştir.⁴¹³ Bu inkâr teleolojik olarak insanında inkârını doğurur. Bu sonuç kendini ve söylediklerini inkâr ederek aslında bir safsata durumunu ortaya çıkarır.

---

⁴¹⁰ Dok, Birol, *Nietzsche'nin Nihilizmi*, Birleşik yayınları, Ankara, 2015, s.27.

⁴¹¹ Dok, a.g.e., s. 88-89.

⁴¹² Küçükalp, *Derda Politik Nihilizm*, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005, s.27.

⁴¹³ Küçükalp, a.g.e.,s28.

SONUÇ

Sonuç olarak diyebiliriz ki, insanlık küreselleşen ve küçük bir köy haline gelen dünya da, ekonomik, bilimsel, teknolojik anlamda ciddi ilerlemeler kaydetmiş durumdadır. Eskiden insanlar yüz yüze gelerek bir paylaşımında bulunurken günümüzde birbirinden fersah fersah uzak olan insanlar teknoloji sayesinde bir sanal ortamda buluşup paylaşımlarını yapabiliyorlar. Bu maddi, teknolojik ilerleme maalesef insanoğlunun manevi boyutunda bir ilerleme sağlayamadığı gibi, nefsinin esiri olmuş, insanlığı ortak paydasını oluşturan ahlâki değerlerde yozlaşma başlamış, ahlâki değerlerin yerini, haz, para ve mutluluk almıştır. İnsan(lık) için hedef olması gereken manevi bir yükselişin yerini maalesef, içgüdülerinin esiri olan hayvani bir alçalış almıştır. Bu çalışmamızda Nihilizmi ve Kurân'ın bir değer olarak gördüğü insana, bakışını irdelemeye çalıştık. Çalışmamızda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Nihilizmde geleneğe ve toplumun ortak payda ile oluşturduğu bütün değerleri (özellikle Hıristiyanlığın değerlerini) inkâr etme gayesi vardır. Kur'ân'ın gayesi ise insanların faydasına olan bütün değerleri sahiplenmek, insanlığa zarar veren değerleri

değiştirmek veya düzeltmektir. Nihilizm, bireysel davranma, bencil olma, iç güdülerinin peşinden gitme, şartlara ve zamana göre pragmatik olanın yanında olma gibi göreceli bir ahlâkı savunur. Nihilizmde ideal bir hedef yoktur. Kur'an ise, insanlara ideal hedef koyar. İnsanların kendileri için istediği şeyleri başkaları içinde istemeyi ve toplumun yararına olacak şekilde davranışlar sergilemeyi ister. Başkalarını da düşünerek diğergam davranmayı dinin bir emri olarak öğütler.

Nihilist bakış açısında insanların içgüdülerine göre hareket edilmesi istenir. Bu içgüdülerin seviyesinin bir önemi yoktur. Kur'an ise insanların öz denetim yaparak kendisine ve diğer insanlara faydalı olmasını ister. Ayrıca belirli ölçüler çerçevesinde dünya da yaptıklarının karşılığını ahirette göreceğini ifade eder. Nihilizmde bireysel, toplumsal, sosyoekonomik anlamda bir adaletin olmasına ihtiyaç yoktur. İçgüdülerine göre hareket eden, güçlünün zayıfı ezdiği hayvani ve saplantılı perspektif mevcuttur. Adaletin olmasını gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Kur'an-ı Kerime ise toplumsal, bireysel ve sosyoekonomik alanlarda adalet ilkesinden taviz verilmemesi gerektiğini savunur. Çünkü insanların bir arada yaşamasının temelini adaletin sağladığı ilkesini bize emreder. Adalet insanın bütün alanlarda zulümden, haksızlıklardan korunmasını sağlayan ulvi bir değerdir.

Nihilizm'in dünyaya ve insanlığa verebileceği bir evrensel değer yoktur. Kur'an'ın ortaya koyduğu değerler tüm insanlara insan olma bilincini, bu bilinci daima canlı tutmak için motivasyon sağlayan dinamik, evrensel değerler sunar. Nihilizm bencilliği, pragmatizmi ve evrensel değerleri inkâr eder. Kur'an paylaşmayı, her zaman doğru olanı, insanlara önem vermeyi, insanlara fayda sağlayan, doğru olan her değerini alır ve savunur.

Nihilist ideoloji veya dünya görüşünün sağlam ve fitrî olan temel referans kaynakları mevcut değerdir. Nihilizm'in dünya görüşü kendi içinde ikirciklidir. Kur'an'nın orta koyduğu değerler ise, sağlam bir referanstan beslenir. Bu referansların kendi içinde tutarlılığı vardır. İnsanoğlunun fitratına uygundur. Dolayısıyla Nihilizm Kur'anî değerler ile asla bağdaşmaz.

KAYNAKÇA

- Abacı, Fatma Yılmaz, *Kurân Kıssalarının Ahlaki Boyutu* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010
- Acar, Özcan, " *Materyalizm* ", *Yeni Türk Ansiklopedisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995.
- Akarsu, Bedia, *Ahlâk Öğretileri*, Remzi Yayınları, İstanbul, 1982.
- Akarsu, Bedia, *Çağdaş Felsefe*, MEB Yayınları, İstanbul, 1987.
- Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimler Sözlüğü*, İnkılâp Yayınları, Ankara, 1998.
- Akgün, Mehmet, " *Kutadgu Bilig'de Ahlâk* " Felsefe Dünyası, Ankara, 1997, Sayı 27.
- Akgün, Mehmet, *Materyalizm'in Türkiye'ye Girişi*, Elis Yayınları, Ankara, 2005.
- Akseki, Ahmet Hamdi, *Ahlâk Dersleri*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1968.
- Alatlı, Âlev (Derleyen), *Battıya Yön Veren Metinler*, Kapadokya Meslek Yüksek Okulu Yay, 2010.
- Altıntaş, Hayrâni, *İslam Ahlâkı (Ders Notları)*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1996.
- Apaydın, Yunus, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.266.

- Arat, Necla, *Etik ve Estetik Değer*, İstanbul, 1987.
- Aristoteles, *Metafizik*, 1-2, Çev. Ahmet Arslan, İzmir, Ege Üniversitesi Yayınları, 1985.
- Aristoteles, *Metafizik*, Çev. Ahmet Arslan, İzmir, 1985.
- Aslan, Abdulgaffar, "*Heva Kavramı Üzerine Kur'ân Perspektifinden Bir İnceleme*", SDÜ İlahiyat Fak. Dergisi, 2006, Sayı 2.
- Atay, Hüseyin, *Kur'ân Türkçe Çeviri*, Atay Yayınları, Ankara, 2002.
- Aydemir, Mustafa, "Tanzimat Dönemi Türk Şiirinde Ölüm Algısı", *Türkçe veya Türkçenin Diller İçin Uluslararası Dergisi*, 2013.
- Aydın, Hayati, "Kur'ân'ın İnsan Merkezli Söylemi", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2005-2006, Sayı 27.
- Aydın, Hüseyin, "*Metafizikçi Olarak Nietzsche*", Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fak Dergisi, 1986, Sayı1.
- Aydın, Hüseyin, "*Nihilizm'in Tarihçesi*", Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fak Dergisi, 1986, Sayı1.
- Aydın, Mehmet, "*Ahlâk*", T.D.V. İslam Ansiklopedisi.
- Babu Sahib, Hikmetullah, "*İslamic Values İn A Multi Cultural Society*", Çev. Serdar Demirel, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul.
- Bayraklı, Bayraktar, *İslam'da Eğitim*, İstanbul, 1989.
- Bilgiz, Musa, "Kur'ânda Amellerin Değer Yönünden Mukayesesi", *Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fak.* 2003, Sayı 20.
- Bloch, Olivier, *Materyalizm*, Çev. Mine Küpçü, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1993.
- Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefi Terimler ve Doktrinler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.
- Bolay, Süleyman Hayri, *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*, Akçağ Yayınları, 2008.
- Buhr, Manfred ve Alfred Kosing, *Marksçı- Leninci Felsefe Sözlüğü*, Çev. Engin Aşkın, Konuk Yayınları, İstanbul, 1976.
- Camus, Albert, *Başkaldıran İnsan*, Çev. Tahsin Yücel, Ankara, 1985.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara, 1997.
- Crosby, Donald A, *The Specter Of Absurd: Sources and Criticisms Of Modern Nihilizm*, State Üniversty Of New York Press, Alabany, 1988.
- Çağrı, Mustafa, "*Ahlâk*", DİA, İstanbul, 1989.

Çelik, Ahmet, "Kur'âna Göre Ahiret İnancının Bireysel ve Toplumsal Yönü", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak Dergisi*, 2001, Sayı 16.

Çoşkun, Ahmet, "Kur'ân-ı Kerim'in Dünya ve Ahirete Bakışı", *EÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, 1987, Sayı 4.

Çubukçu, İbrahim Agah, *Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fak Dergisi*, 1975, c. 20.

Derda Küçükalp, *Politik Nihilizm*, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005.

Diken, Bülent, *Nihilizm*, Çev. Aylin Onacak, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

Dok, Birol, *Nietzsche'nin Nihilizmi*, Birleşik Yayınları, Ankara, 2015.

Draz, M. Abdullah, *İslâm'ın İnsana Verdiği Değer*, Çev. Nurettin Demir, İstanbul, 1983.

Durant, Will, *Felsefe Klavuzu*, Çev. Ender Gürol, Milliyet Yayınları, 1973.

Elmalı, Abdurrahman, *Kur'ân-ı Kerim'de Adalet (Adl) Kavramı*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, III. Sayı.

Er- Razi, Fahrettin, *Tefsir-i Kebir (Mefatihul Gayb)*, Huzur Yayınevi, c. 1, İstanbul, 2013.

Esed, Muhammed *Meal-Tefsir*, İşaret Yayınları, 1999.

Fazlur Rahman, *Allah'ın Elçisi Mesajı*, Makaleler, II, Çev. Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1997.

Fenni, İsmail, *Fransızcadan Türkçeye Lügatçe-i Felsefe*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1927.

Friedrich Nietzsche, *The Gay Science* (Translated by Walter Kaufmann), Random House Inc., New York, 1974.

Gazzâli, *İhyâu Ulûmidd-Din*, Mısır, 1302.

Gianni, Vattimo, *Modernliğin Sonu-Post Modern Kültüründe Nihilizm ve Hermenötik*, İz Yayınları, İstanbul, 1999.

Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitâbevi, İstanbul, 1999.

Gölcük, Şerafettin, *Kur'an ve İnsan*, Esra Yayınları, Konya, 1996.

Güler, İlhami, *Dine Yeni Yaklaşımlar*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014.

Güler, İlhami, *DirenışTeolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2011.

Güler, İlhami, *İman Ahlâk İlişkisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010.

Güler, İlhami, *Kurân'ın Ahlâk Metafiziği*, Ankara Okulu Yayınları, 2013.

Gündüz, Şinasi, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010.

- Güngör, Mevlüt, *Kur'ân Penceresinden İman Amel Hayat Ahiret ve Kâinat'a Bakış, Kur'ân Kitaplığı*, Ankara, 1996.
- Gürer, Banu, *Din Eğitiminde Bir değer Olarak Kul Hakkı*, Marmara Üniv İlahiyat Fak Dergisi, Sayı 44 (2013/1).
- İbn Manzur, *Lisanu'l Arap*, Beyrut 1956.
- İbn Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma*, Çev. Abdulkadir Şener, Cihad Tunç, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.
- İbn-i Rüşd, *Fasl'ul-Mâkal*, Çev. Süleyman Uludağ, İstanbul, 1985.
- İzutsu, Toshihiko, *Kurân'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2013.
- İzzet Begoviç, Alija, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kandemir, Yaşar, *Örneklerle İslâm Ahlâkı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1986.
- Kariç, Enes, "Kur'ân'ın İslam'daki Yeri", Marife Dergisi, 2010.
- Kılıç, Emrullah, *Ali Fuad Başgil'in Materyalizme Bakışı ve Eleştirileri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- Kılıç, Recep, *Ahlâkın Dini Temeli*, Ankara, 1991.
- Kılıç, Recep, *Felsefe Dünyası Dergisi*, Türk Felsefe Derneği Yayınları, Ankara, 1993, Sayı.8.
- Kılıç, Recep, *Olgu ve Değer Problemi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1996.
- Kınalızade Ali Efendi, (v.979/1572), *Ahlâk-ı Alâi*, Algül, S.Hüseyin, İstanbul, tsz.
- Konur, Himmet, "Şeriat ve Tasavvuf", İslamiyat Dergisi, 1998, c.1, s. 4.
- Köylü, Mustafa, "Kur'an'ın İnsanlığa Getirdiği Değerler ve Hedefler" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fak Dergisi*, Samsun, 2007.
- Kuçuradi, İonna, *İnsan ve Değerleri*, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, 1998.
- Kutup, Seyyid, *Fizilâl'l -Kurân*, Daru İhyai't- Türes el Arabi, Lübnan,1967.
- Küçükalp, Derda, *Politik Nihilizm*, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005.
- Lange, Albert, *Materyalizmin Tarihi, ve Günümüzdeki Anlamının Eleştirisi*, Çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1998.
- Mehmet Erdoğan, *Kur'ân Vahyinin Nüzul Dönemi Olgusallığıyla İlişkinin Fıkhi Yorumu*, İslamiyat Dergisi, V, 2004, Sayı:1.
- Mill, John Stuart, *Faydacılık*, Çev. Nazmi Çoşkunlar, Ankara, MEB, 1946.
- Mütercim Asım Efendi, *Kamus Tercümesi* (Okyanus), I-III, H.305.

- Nietzsche, Friedrich, *Güç İstenci-Bütün Değerleri Değiştirir Denemesi*, Çev.Sedat Umran, Birey Yayınları, İstanbul, 2002.
- Nietzsche, Friedrich, *Deccal*, Çev. Hüseyin Kahraman, Yönelim yayıncılık, Ankara, 1992.
- Nietzsche, Friedrich, *Deccal*, Çev. Oruç Aruoba, Hil Yayınları, 1986.
- Nietzsche, Friedrich, *Putların Alacakaranlığı*, Çev. Hüseyin Kaytan, Akyüz Yayınları, İstanbul, 1991.
- Nietzsche, Friedrich, *Ahlâkın Soykütüğü Üstüne*, Çev. Ahmet İnam, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- Nietzsche, Friedrich, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, Çev.Ahmet İnam, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1997.
- Nietzsche, Friedrich, *Putların Alacakaranlığı*, Çev.İsmet Zeki Eyüboğlu, İstanbul, 1994.
- Nietzsche, Friedrich, *The Will to Power* (Edt: Walter Kaufmann-R.J Hollingdale), Vintage Books,New York, 1967.
- Öncül, Remzi, *Eğitim ve Eğitim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2000.
- Özdeş, Talip, "Çağımızda İslam'ın Algılanması ve Sunulmasında Bazı Önemli Noktalar" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fak Dergisi*, 2006.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'ân ve Tefsir Kültürümüz*, Ankara Okulu Yay, Ankara, 2008.
- Pearson, KeithAnsel, *Kusursuz Nihilist*, Çev.Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Pekşen, Esra , *Kurân'da Alışveriş Ahlâkı*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011.
- Politzer, Geroges, *Felsefenin Başlangıç ilkeleri*, Çev.Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1996.
- R Covey, Stehen , *Etkili insanların Yedi Alışkanlığı*, Çev.Gönül Suveren-Osman Deniztekin, Varlık Yay, 2002.
- Razi, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *el-Muhassal* (Tah.Hüseyin Atay) Kahire,1991.
- Rosenthal, M ve P. Yudin, *Materyalist Felsefe Sözlüğü*, Çev. Aziz Çalışlar, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1977.
- Russell, Bertrand, *Bilim ve Din*, Çev. Hilmi Yavuz, Cem Yayınevi, İstanbul, 1999.
- Sadrüşşeria, Ubeydullah bin Mesud, *et Tenkih ve't-Tavdih*, Kahire,1327.
- Scheler, Max, *Hınç*, Çev. Abdullah Yılmaz, Kanat Kitap, İstanbul, 2004.
- Schuon, Frithjof, *İslam'ı Anlamak*, Çev. M. Kanık, İstanbul, 1988.

- Serinsu, Ahmet Nedim, "*Bizi Biz Yapan Değerlerimiz ve Hayatı Anlamlandırmadaki Rolü*", *Üçüncü 1000 Girenken Türkiye Kutlu Doğum Sempozyumu*, 1999, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000.
- Sönmez, Bülent, "*İnanç ve Doğma*", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fak Dergisi*, 2006, c.8, s.2.
- Sönmez, Bülent, "*Nietzsche'ci Ahlâk ve Bir Zayıflık İdeolojisi Olarak Din*", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996.
- Süer, Ö.Aydın, *XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatı Üzerine Yazılar*, Evrensel Basım Yayınları, İstanbul, 2006.
- Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.
- Tanci, Muhammed b.Tavit, *İslam Düşüncesi Üzerine Makaleler*, Çev. Hüseyin Atay, TDV Yayınları, Ankara, 2011.
- Teftazani, Mesud bin Ömer, *Şerhu'l Makassid 1-5*, Beyrut, 1989.
- The Shorter Oxford English Dictionary, Clarendon Press, 1950.
- Toktaş, Fatih, *İslamiyat Dergisi*, Ankara, c. 6, s.1.
- Tolstoy, Leo Nikolayeviç, *Din Nedir?*, Çev. Yeşim Ilgın, Metropol Yay, 2005.
- Tuğral, Süleyman, *Kur'an'da Değerler Sistemi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2008.
- Tuğral, Süleyman, *Sadruşşeria'da İyilik ve Kötülük Problemi* (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- Türer, Celal, "*Kınalızade'de Mutluluk*" *Felsefe Dünyası*, Türk Felsefe Derneği Yayınları, Ankara, 1999, Sayı.30.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- Ülken, Hilmi Ziya, *İslâm Felsefesi: Kaynaklar ve Tesirleri*, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, Ankara, 1967.
- Walters, J.Donald, *Modern Düşüncenin Krizi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
- Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi*, Çev. Vehbi Eralp, İstanbul Yayınları, 1991.
- Weischedel, Wilhelm, *Felsefenin Arka Merdiveni*, Çev. Sedat Umran, İz yayıncılık, İstanbul, 1993.
- West, David, *Kıta Avrupa Felsefesine Giriş*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1998.
- Yazır, Elmalılı M.Hamdi, *Hak Dini Kurân Dili Tefsiri*, Akçağ Yay, 2013.
- Yıldırım, Cemal, *Ansiklopedik Çağdaş Felsefe Sözlüğü*, Ankara, 2004.

Ziya Ülken, Hilmi, *Bilgi ve Değer*, Ankara, Kürsü Yayınları, ts.
Zweig, Stefan, *Dünya Fikir Mimarları, Kendileri İle Savaşanlar*, Çev. Gürsel Aytaç,
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1999.
[http://kibem.com.tr/tr/index.php/rakamlarla-obezite/\(31.05.2014\)](http://kibem.com.tr/tr/index.php/rakamlarla-obezite/(31.05.2014)).
[http://tr.shafaqna.com/view/item/\(31.05.2014](http://tr.shafaqna.com/view/item/(31.05.2014)
https://tr.wikipedia.org/wiki/Hama_Katliam (31.05.2014).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı : Osman BİLEN
Uyruğu : Türkiye(TC)
Doğum Yeri ve Tarihi : Silopi- 01/07/1983
Tel : 05347727454
E-posta : baranbilen73@hotmail.com
Yazışma Adresi : Silopi Ortaköy İlk/Orta Okulu Ortaköy-Silopi

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Şırnak Üniv Sosyal Bilimler	2016

Lisans	Ankara Ünv İlahiyat Fak	2002
Lise	Silopi Lisesi	1996

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2003-2007	Yön Pazarlama A.Ş-Ankara	Bölge Sorumlusu
2008-Halen	Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen-İdareci

YABANCI DİL

Arapça, İngilizce

